

125

8(A-E)

- (A) रागवैकोध विवृतिः । रागवैकोध विवृतिः
(B) रागवैकोधः (प्रकं) । Raaga vibodh
(C) मीमांसा (विषयक पुस्तक) । Mimasa vi'shayaak pustak
(D-E) स्कन्दीय पञ्चाणो । Skundhi

125
8(A)

125
8(A)

रागविबोधनं
प्रारंभः ॥ श्रीः

(दीनानंद)

॥

आनन्दहेतुं पतः तेषां शोभोपदेष्टारं तथा रवरा
धारारागविषयं स्वः स्वर्गः तेन रागस्थाने वीर्य
द्वयेन तेषां

रागविबो

२

ध्यानग्रंथ

एतत् ॥ त्रिभुवनगुरुभीशंदक्षिणाभूर्तिदेवं जननमरणदुखद्वेदक्षानमामि ॥ यद्वागणस्य जीवसमूहस्य यः
वातीति पतिः सत्त्वगुणेन रक्षकः तं विष्णुं वंदे कीदृशं आर्यः स्वामी आत्मैव भक्तिः सेव्यः येषां ते आर्याः आ
र्याः आत्मभक्ताः तेषां मानंदहेतुं तथा गुरुं श्रेष्ठं तथा स्वरां सावित्रीं दधाति पुष्पातीति स्वराधारो ब्रह्मा
तस्य आरंजिरिसमूहः मधुकैः भौशंखा सुरश्च तत्र रागो मात्सर्यं यस्य तद्धृतकमिति यावत् तत्र म
धुकैः उभयोर्ब्रह्मवधौ घनत्वं तच्च त्वत्वं शंखा सुरवधयत्नु तस्मिन् वेदहारित्वा तथा च ज्ञेयं स चासौ वि
षुद्वेकं समुद्ररूपं याति नारायणरूपेण मत्स्यरूपेण च प्राप्नोतीति विषयः सच तं तथा तिष्ठ सस्मिन्नि
ति स्थानं वाहनं शयनं च तथा भूतौ च तौ यौ च शेषौ च विः पक्षी गरुडः शेषः अनंतश्च ताभ्यां ख्यातः प्र
सिद्धस्तं ॥ अत्र गणपतिविशेषणवत्तात् विष्णो वाचको ज्ञेयः ॥ अथवा आर्यान् अंदनिदानं इति प
दद्वेदः ॥ अहं आ विष्णुं वंदे कीदृशं आर्यैः सज्जनैः कृत्वा भक्तिं प्राप्नोति जीवतीति आर्यान् स
ज्जनान् गृहीत इत्यर्थः आर्यान् भक्तिं प्राप्नोतीति आर्यान् सज्जनसेवीत्यर्थः विष्णो गुरुत्वं स्फु

२

ध्वये महते अद्भुतदयाय नादोपासनया देवाः ब्रह्मविष्णु महेश्वराः ॥ भवसुपासितानूनं यस्मादेते तदात्मका
 इति राडः देवोक्ते नारदस्तुति ब्रह्मादिस्तुतिरिव महाभ्युदयहेतुरित्यर्थः ॥ तदेव विचिन्तयति ॥ आर्याणां
 विदुषां यो नन्दः ऐहिकामुष्मिकं च तस्य सुखं निदानं तत्र नादस्य सुखहेतुत्वं सुखिनि सुखनिदानं
 नन्दु रिव तानां विनादः ॥ श्रवणं हृदयहारो मन्मथस्याद्यदूतः ॥ आते चतु रसुगम्यो वल्लभः कामिनी
 मोजयति जगति नादः पञ्चमश्रोत्रवेद इति शिष्टोक्तेः ॥ अमुष्मिकसुखहेतुत्वं गीतैर्यदि गीतेन चाप्येति पर
 मपदं ॥ रुद्रस्यानुचरो भूत्वा तेनैव सह मोदत इति स्कंदपुराणादिभ्योः ॥ ननु तत्र आनन्दकंदकत्वं स्वररागादिसा
 ध्यंत किं भागतं नादमात्रस्येति तादात्म्यं नादविशिष्टं ॥ स्वर इति ॥ स्वरा आधारो येषां ते च ते च ते रागाः श्री
 रागादयश्च तेषां विषय आधारस्त ॥ अथवा स्वराधारसन् रागविषयश्च तेनादमूलकमेव स्वररागादि
 कमित्यर्थः ॥ नादस्य स्वरादीनां च तादात्म्येपि भूमौ भित्तिरित्यादिव सामान्यविशेषयोरप्याधाराधेयभावः
 संगच्छते तेन नाद एव स्वरादिरूपनानात्वभाक् सन् सुखहेतुरुचित एवेति भावः ॥ तथारथानविशेषाः

दृक्कंठमूर्धरूपाः तेषु ख्यातः मन्द्रमध्यतारनामभिः प्रसिद्धः तं ॥ रागरतुरक्तौ मात्सर्ये इति विश्वः ॥ गणः स
 मूहे प्रमथ इति विश्वः ॥ शैलवृक्षौ नगावगा विद्यमरः ॥ आयस्वामिनिवेश्ये च विषं च गरलेतोये इति
 विश्वः ॥ विहगे गने च विः ॥ इति माधवीयनिघंटः ॥ दः पुमान्वाहिरात्रोः स्यादिति वस एव महुध्वज
 त्सम इत्यमरः ॥ स्थानं स्थितौ च सादृश्ये इति विश्वः ॥ पक्षे आधार इति रातेर्दानार्थात् स्वराधार इति दृधातेः पोष
 णार्थात् विष इति यातेः प्राप्त्यर्थं च ॥ आतो नुपसर्गे इति कः ॥ आर्य इति सोस्यभक्ति रित्यपरः ॥ भज्यत इति भ
 क्तिरिति कर्मार्थस्तत्र अर्य इति स्वामिन्यर्थे अर्य इति स्वामिने श्वयोरिति तिपातः ॥ आर्या निति आनप्राणने
 अस्मात् इति ॥ अहन्निति सामान्यश्रापकान्नलोपाभावः ॥ एकाजुतरपदेण इति प्राप्तस्यानित्यत्वस्य प
 रंतस्य इसनेन निषेधः पक्षे मोनोधातोरिति ॥ अमतेः नपक्षे आनंदनीति किंचित्तस्य दानविशेषत्वेन न
 नपुंसकत्वात् ॥ ह्रस्वो नपुंसके प्रातिपदिके स्येति ह्रस्वः ॥ अत्र प्रस्तुतस्य गणेशस्य दक्षिणामूर्तेर्गुरोर्वेभिया
 र्थेण नान्दादिविशेषणैः अत्र स्तुत्याय नादस्य संक्षेपेण कथना समासोक्ति रलंकारः ॥ वेगोक्तिर्भेद

केः श्लिष्टैः समासोक्तिरिति काव्यप्रकाशलक्षणान् ॥ अस्यार्थः ॥ प्रकृतार्थप्रतिपादकेन वाक्येन श्लिष्टविशेषण
सामर्थ्यात् यत् ७ प्रस्तुतस्याभिधानं सासमासेन संक्षेपेण अर्थद्वयकथनात् समासोक्तिः ॥ १ ॥ अथ तादृशमेव नादृशे भर्ष
वरूपेण प्रकारांतरेण सूचयन् शब्दार्थस्फुरणकारणं सरस्वती स्मरणमाचरति हेतुर्जगद्यवद्वृत्तेरित्यर्थः सा
प्रसिधान् शब्दात्मब्रह्मशक्तिः शब्दात्मा वर्णपदवाक्यस्वरूपा शब्देषु आत्मबुद्धिर्यस्या इति वा शब्दाभिमानिनीति
यावत् सात्वासौ ब्रह्मणो विस्त्रिः संबन्धिनी शक्तिर्देवता च संबन्धो न्न जन्यजनकरूपः सा जयति ॥ उत्कर्षेणास्ते
अनेनैव मुपास्यते सूचितं सर्वोत्कर्षमेवाह जगद्यवद्वृत्ते स्त्रैलोक्यव्यवहारहेतुः लोकव्यवहारस्य शब्दमूल
त्वादित्यर्थः ॥ यतः व्यापने शीला सर्वत्र प्रचरंती यतः स्वयोगतः स्वांगा संगेन वीणां विपंचीं कच्छपीं समारब्धां विशज्ज
यंती शोभयंती नतु वीणया तस्याः शोभेति नृत्यार्थः ॥ इति प्रस्तुत सरस्वती पक्षे ॥ अथाप्रस्तुत नादपक्षे सा प्र
सिद्धा शब्दात्मानादस्वरूपा ब्रह्मणः परमात्मनः शक्तिः सामर्थ्यविशेषः जयति अनेनापि नादः उपासनीय इ

तयति ॥ कीदृशं अद्विद्वानं दः वहिश्चासौ निदानं आदिकारणं आदिकारणं च गणपतिमिहनेन जगतः
पालकत्वं दमिहनेन प्रलयात्तत्तया जगत्संहारकत्वं निहोमिहनेन तत्सर्जकत्वं सूचितं ॥ शेषं पूर्ववत् ॥ य न
कीदृशं द्वा गुरुं मुद्गलारम्य जनकं उपदेष्टारं च वंदे ॥ आर्येषु सज्जनेषु आनंदं नयति प्रापयतीति तत् आनंदमिह तादृशं
दानं सांगायस्य तं पात्रे सन्मानपुरःसरं सागिनमित्यर्थः ॥ तथा स्वराधाररागस्य पूर्ववदेव न देवक तृकरागस्याधि
षयाः महायज्ञाद्युत्सवायस्य तं देव दृष्ट्यंगम सांग या गाद्युत्सव कारिणे कारिणमित्यर्थः ॥ तथा
स्थानेनास्थिसा सद्यवहारेण विशेषख्यातं देवदृष्ट्यंगम सांग या गाद्युत्सव कारिणे कारिणमित्यर्थः ॥ तथा
नेषु सादृश्येषु ये विशेषाः उत्कर्षाः देवता सादृश्या नीतियावतैः ख्यातं तथा च मत्पक्षं तु देवोदरयानमानन रुचा
याञ्च वंदे महेंद्रं शिष्योपेक्षं नतो गिरा सुरगुरुं सर्वज्ञभावाद्भवं ॥ वेदाधारतया विधिधि तया भासां वि भावयेन्नेवं वि
वेदमयं गुरुं कुरुचिरं चित्तोत्थिरं मुद्गलं भिति ॥ तथा गणानां जनसमूहानां प्रतिपातार्थं यावद्विध परि
वारणा कितमित्यर्थः ॥ अतिसिद्धयेति पूर्ववदेव इति प्रस्तुतवाच्यपक्षे तत्प्रशंसोपरोमीत्यर्थः किमर्थं अतिसि

कथं न शब्दमब्रह्मशक्तिरिति अनेकार्थविशेषतया सरस्वतीरूपप्रस्तुतार्थादन्यो नादरूपो प्रस्तुतार्थो गम्यत इति ॥ अधि
शेषश्लेषनामा अर्थश्लेषः ॥ तथा च रुद्रः ॥ अविशेषश्लेषोऽसौ विशेषो मेधवाक्यमेव स्यात् अर्थादन्यगमयेदविशिष्टार्थ
शेषणोपेतमिति २ ॥ इदानीं ग्रंथकृतकुलपितामहपितृस्वनामख्यापनपूर्वंचिकीर्षितं प्रतिजानीते ॥ सकलकलेति राग
विवोधाभिसाया युग्मेन **हारजुंति** तल्लिनाभवंति रभिरिति रागाः ते विबुध्यन्ते ज्ञायन्ते येन यस्मिन्वा इति विबोधः ॥ तत्र

आर्या सन्नुसमानं प्रणम्यमानं धरासुरैः प्रवरैः ॥ **प्रांपावयानयालं मुद्गलमालंबदंकलये** ॥ १ ॥ आर्या
नंदनिदानं गुरुं स्वराधारविषयमहं ॥ स्थानविशेषख्यातं गणपतिमत्तिसिद्धये वंदे ॥ हेतुंजगद्वचद्वेते चिरा
जयंती स्वयोगतो वीणा ॥ अयतिव्यापनशीला शब्दमि ब्रह्मशक्तिः सा ॥ सकलकलोपाख्यकुलः संख्या
वन्नाथमंगनाथजनेः ॥ **मुद्गलसुरेस्तनुज** स्तनुधीरवि सोमनामाहं ॥ २ ॥

यं अहं विदधे रचयामि कीदृशः **सकलकले** युपाख्यातं **संतरनामधेयस्य** तत्कुलं यस्य सः तथा संख्यावतां य
पंडितानां नाथादीश्वराणां मंगनाथात् जनिर्जन्मयस्य तस्य **मुद्गलमुद्गलसुरेः** **मुद्गल** अख्यपंडितस्य त

नुजः पुत्रः तथा सोमनामा तनुधीरवि अल्पबुधिरपि ॥ ३ ॥ अल्पभातिना कथं वानवीनग्रंथो निर्मेय इत्यत आह ॥
प्राच्यामिति ॥ प्राचीनानां हनूमन्मतगानिः शंकादीनां वाचो ग्रंथरूपाः स्तासां किंचित्सारं मुख्यमुख्यांशं समुद्ध
स संगृह्य तद्वागनुसारितया मम वाननिर्माणे प्रयास इत्यर्थः ॥ तर्हि सत्सु तान्निबन्धेषु किं मनेनेत्यत आह ॥ किं
र्थं लक्ष्यं लोकागैरगादि लक्षणं प्रकाशकं शास्त्रतयोर्यो विरोधः **अव्यक्ताभासः** तस्य विरोधाद्यनिवारणाय
सह संति महान्तः प्राचीनग्रंथाः परंतु तदा शयाने बोधेन **उद्घाणाम** यथा त्वमाभाति तत्तत्परिहारेण तयोरे
क्यायेति भावः ॥ **संख्यावान्पंडितः कविरिति** जनिरुत्पत्तिरुद्भवः धीमान् सरिरिह मरः ॥ मंगनाथजनेरि

रागविवोधं विदधे विरोधबोधाद्यलक्ष्यलक्षणयोः ॥ प्राचां वाचो किंचित्सारं सारं समुद्धृत्य ॥ ४ ॥

रिति वैयधिकरणेपि शब्दशक्तिसामान्येन गमकत्वात् बहुव्रीहिः ॥ समानाधिकरणानां बहुव्रीहिरिष्यत इति तु
नेष्टिः ॥ किंतु अभिधानलक्षणाः कृत्यधितसमासा भवन्तीति न्यायागत एवार्थः ॥ तेन वैयधिकरणेयधिगमकत्वेक

रगाधिबोधे कालइसादोभवति॥ ननुपंचभिर्भुक्तस्येति पंचभुक्तइति॥ तथाचवामनसूत्रं॥ वैय्याधिकरणेव दुर्वीहिर्जन्मा
 रगइति कृत्तरपदइति चिवोधइतिच अकर्त्तरिचकारकेसंज्ञायामितिकरणे अधिकरणेवाधच॥ अत्ररगाधिबोधइ
 दस्यसंज्ञात्वात् विबोधमात्रस्य असंज्ञात्वेपि चादसंज्ञायामित्युक्तेर्नदोषः॥ अत्रआर्याहयेविध्यंजनानामसकृदाव
 र्त्तनान् वदनुप्रासः भादालकारः॥ एकस्याप्यसकृदिति काव्यप्रकाशालक्षणात् एकस्यअपिशब्दादनेकस्या
 पथ्याख्यायैवारस्याममवाण्यां जयति विपुलास्पृक् ॥ यदनुग्रहादभीष्टाः सर्वार्था अत्रसिध्येयुः॥ ५॥
 विध्यंजनस्य द्विर्बहुक्तलोवासादृश्यवदनुप्रासइति एवमग्रेपिज्ञेयं ४ एवंचनामधिकीर्षितं प्रतिज्ञायमंगलका
 रिपार्वतीकीर्त्तनमधिकश्लेषेण सूचयन् ग्रंथनिबंधनं छंदः सभेदंप्रकाशयति॥ पथ्यारव्येसार्यया॥ पथ्यारव्यपथ्ये
 तिनान्नाआर्यैव आर्यैव आर्यारव्यमधिकंदएव अस्यांग्रंथरूपायांममवाण्यां जयत्युत्कर्षेणास्ते॥ ननुवर्ण छंदो ना
 थव्यन्मात्राछंदइतिर्यः॥ नकेवलंपथ्यारव्येहातआह॥ कीदृक् विपुलारव्यं स्पृशसादते इति तत्स्पृक् स्पर्शनो

तिसूचितं॥ तथाच्छांडो देवः॥ नादब्रह्मचिदानंदमहितीयमुपास्महे इतिउक्तं र्षमेवा तस्याह॥ जगद्वचदृतेहेतु
 रिति॥ नादस्यवर्णपदवाक्यानां व्यंजकत्वात् सर्वोपिलोक व्यवहारोयं नादाधीनः अतो जगत् ॥ तथाव्यापनशीलास
 र्वलोकव्यापिका पुनः स्वयोनतः निजाविर्भावसंबंधेन वीणां वीराजयंतीं वीणाभित्तिनादप्रकाशाविषयाणां देह
 मात्राणां वाधमात्राणां चोपलक्षणं नादेन विना काष्ठलोष्टादि नां वैयर्थ्यमितिभावः नादस्य परमात्मैव स संम
 निका कलिनाथोक्तः चैतन्यं सर्वभूतानां इत्यस्य व्याख्यावत्संपरं पर्यायस्य ब्रह्मनात्केनादस्य ब्रह्मणोऽयं तत्प्रसास
 नत्वात्तदुपासनायां कृतायां ब्रह्मप्राप्तिर्मणिप्रभाप्रवृत्तस्य मणिलोभवेद्वेदिति तथाचोक्तं अतो ग्रीतप्रपंच
 स्य श्रुसादस्तत्तद्वर्त्तनात्॥ अपिस्थात्सच्चिदानंदरूपिणः परमात्मनः प्राप्तिः प्रभाप्रवृत्तस्य मणिलोभोयथाभवेत्॥
 प्रसासन्नतयायंतयायंतमिति विश्वावसोस्तु बृहतीतुंबुरोस्तुकलावती॥ महती नारदस्य स्यात्सरस्व स्यास्तु
 कछपीतिवैजयंती॥ आत्मादेहमनो ब्रह्म स्वभाव इति बुद्धिर्धिति विश्वः॥ अत्र समानविशेषणं न वा

नपदछेदेभवति ॥ तथाचस्वरार्धे वार्धार्धे इत्यारभ्यविपुलान्या इत्येतदन्तानि दृशयिगलसूत्राणि ॥ स्पृगिति स्पृगो नुदक इति किं
 य न्प्रसंख्य कुलं सिध्येयुरिति संभावने लामिति सिधाप्रयोग इति लिङ् अत्रेदेवाक्ये अनेकार्थविरोधोऽसत् प्रकृताद्यं
 स्वरूपादर्थान् उत्कृष्टपार्वतीरूपं अर्थान्तरबोधयतीति अधिकश्लेषारव्यो अलंकारः ॥ यत्राधिकमाद्यादसमानविशे
 षणं तथावाक्ये अर्थान्तरमवगमयेदधिकश्लेषः सविज्ञेय इति सेषुटलक्षणात् ॥ ५ ॥ अत्ररागाधिवोधं विधे इति प्रति
 श्रया रागप्रतिपादनेर्थश्रान्तेरागाणां च गीत रूपत्वात् तदेव ध्वन्यामार्गदेशीभेदाभ्यामाह ॥ गीतं देधेति ॥ मार्गं लक्षयति
 मार्गः स इति मार्ग्यते अविद्यते मार्गः यो विरिंचाद्यैर्ब्रह्मादिभिरन्विष्टः श्वेषितः सामवेदादुत्कृष्टप्रथमद्वितीयतृतीय
 चतुर्थमंद्रादिस्वार्थारव्यान् सप्तस्वरान् संगृह्य प्रवर्तत इत्यर्थः ॥ तथाच निरुक्तः ॥ सामवेदादिह गीतं संजग्राह विलासह
 इति भरताद्यैः शंभोरग्रे प्रयुक्तश्च अतएवार्थः अभ्युदये हेतुत्वात् पूज्यः ॥ यद्यपि गीतवाद्यनृत्यानां त्रयाणांमपि प्राच्यैर्मा
 र्गदेशीति उक्ते तथापीह गीतस्यैवोपयोगान्नस्यैवोक्तिः ॥ मार्ग इति मार्ग अन्वेषणे अस्मान्कर्मणि घञ् ॥ ६ ॥ देशीलि
 क्षयति ॥ देशे देशेति यन्तु गीतमिदं यथा देशे देशे रुच्या तत्रपरिचयतो नुरक्त्या जनहृदंजनं लोक हृदया आद

कंसादेशी ॥ तथाच कल्लुनाथः ॥ देशीति देशादेन तत्र याजनालक्ष्यं ते तैर्यथेच्छं क्रियमाणायां गीतादिक्रियायामात्रा
 र्यकृता संज्ञेति देशीति पृषोदरादित्वात्साधुता यद्गीतं सादेशीति दुर्दृश्यमानप्रतिनिर्दृश्यमानयोरेक्यभाषादय
 ति पर्यायेण तल्लिङ्गभांजिभवन्ति सर्वनामानीति निर्दिश्यमानदेशीलिङ्गता तल्लक्ष्य ॥ एवंभेदद्वयं लक्षयित्वा तत्र
 देश्याएव बाहुल्येनात्र प्रातिपाद्यत्वं सहैतुकमाह ॥ सत्विति ॥ समार्गः प्रायोयतः लोक रुचि विकलितः लोकानां रु
 गीतं देधा मार्गो देशीमार्गः स यो विरिंचाद्यैः ॥ आदिष्टो भरताद्यैः शंभोरग्रे प्रयुक्तो र्यः ॥ देशे देशे रुच्या
 यज्जनहृदंजनं नुसादेशी ॥ सतुलोक रुचि विकलितः प्रायोयतः न देशीति ॥ ७ ॥ ॥ ॥ ॥

च्या आलापादि विहीनः कृत इति तद्योगात् ॥ तन्नतः अत्र देशी प्रायोग्यहणान् कश्चित्कचिन्मार्गोपीत्यर्थः ॥ प्रा
 यः पदं देहली दीपनमायेनोभाष्यां संवध्यते ॥ तथाच बृहद्देश्यां मतगाः ॥ अबला बाल गोपालेः क्षितिपालेर्निजेष्टमा
 नुरागेता स्वदेशे देशी निबध्ना नुबध्ना मार्गोयं द्विविधो मतः ॥ आलापादि निबध्नायः सच मार्गः प्रकीर्तितः आलापा

रगविवोध दिविहीनस्तु सचेदशी प्रकीर्तित इति ॥ कल्लिनाथोपि रागविवेकाध्याये व्याख्याने देशीत्वं च तन्ने देश मनो रंजने
कफलेखने कामार प्रवर्तितत्वं ॥ नियमेन सति तेषां गीतादीनां मार्गत्वमेवेति ॥ ७ ॥ अथ ग्रंथेऽपि वक्ष्यमाणान्
नृ दृष्टान् संगृह्णाति ॥ अत्र श्रुतिस्वराद्या इति अत्र ग्रंथे पंचविवेक्या विविच्यं चे ॥ प्राकरणिकपदार्थो विवृति विवे
काः ॥ पंचभिर्विवेकैरध्यायसर्गादिवत् अवच्छेदकभेदैः क्रमात् ज्ञेयाश्च ज्ञेयानि चेति ॥ अत्र प्रथमविवे
के श्रुतयः स्वराश्चाद्यायेषां तेषां पदार्था ज्ञेयाः ॥ आद्यपदेन श्रुतिज्ञानेनापयः स्वराणां शुद्धत्वं विकृतत्वे मंद्रत्वादि

अत्र श्रुतिस्वराद्या वीणाभेदास्वरसंख्यायामेताः ॥ रागाः सप्तद्रूपाणि च पंचविवेक्या क्रमात् ज्ञेयं ॥
ग्रामलक्षणे मूर्च्छनाः ॥ क्रमः ॥ खाडवौडविते ॥ रुध्नतानकूटतानाः प्रस्तरोद्विर्णभेदाः ॥ चतुस्त्रिंशदलंकाराः
ग्रहां राग्यासाश्चेत्येषां संग्रहः ॥ द्वितीयविवेके तु वीणाभेदाः शुद्धमेले सादृश्यते ॥ तृतीये तु स्वसंख्याया
सहस्रार्थान् मेलाः भिलंति वगीभवेति रागाद्यो विवृतिरतदाश्रयभूताः स्वरसंस्थानविशेषाः एतिभाषायां ॥ अत्र संख्याग्रहणेन

सत्त्वाविपुलात्मना सूचिता ॥ बाहुल्यं तत्पथ्याया एव ॥ आर्ययैव निबन्धने हेतुमाह ॥ यदनुग्रहात् यत्कर्मकांगीकारा
त् अत्र ग्रंथे अभीष्टाः सर्वे अर्थाः अभिधेयानि सिध्येयुः ॥ शब्दप्रकारधानि भवेयुरिति प्रौढ्या संभावितं ॥ सरि
गमेसादि बहुतम केवललक्ष्णमयानि छंदो निबन्धने वक्ष्यमाणरागरूपाणि नान्यछंदः ॥ सुसमावेशार्हाणि इत्यर्थः
इति प्रस्तुतार्थः ॥ अथाप्रस्तुतपक्षे आर्यापर्वस्येव मह्यं च उत्कर्षेणारते ॥ तन्नामैव कीर्तयामीत्यर्थः ॥ यतः पथ्याहिना
पहा आख्यानाभयस्याः पुनः विपुलाख्यास्पृक् ॥ बहुतमनामधारिणी तस्या एव भजने हेतुमाह ॥ यदिति ॥ यत्कर्त्त
कांगीकारात् चतुर्विधपुरुषार्थाः अत्र जागति भक्तेर्वा सिध्येयुः ॥ निष्पद्येरन् ॥ अत्रार्थं छंदसि पूर्वार्धे चतुर्मीत्राः सप्त
गणाः अंतर्गुरुरेकः विषमस्थाने जगणो नवषष्ठे जगणो लघुचतुष्टयं चाभवति एवमेवोत्तरार्धं परंतुषष्ठलघुचतुष्टयं ॥ ए
वं सप्तपंचाशन्मात्रात्मिका आर्या अस्यां पूर्वार्धे षष्ठे लघुचतुष्टये सति द्वितीयलघ्यादिकं पदं भवति तत्रैवार्धे सप्तमे तु ल
घुचतुष्टये प्रथम लघुतः पदं भवति ॥ उत्तरार्धे तु पंचमे लघुचतुष्टयेऽपि प्रथम लघुत एव पदं एवं सति दलद्वयेऽपि आद्या
सुहादरा मात्रासु एव पदपूर्त्ता पथ्याभवति विपुला तु पूर्वार्धे अपराधे वा दलद्वये वा आद्यद्वयदरा मोत्रो लुं धने

दिदेवानेव सेवतामिसत आह ॥ सियेवायवपुराधिपिरिचिह्निरिगिरिज्ञानं प्रति ॥ ब्रह्मादिन् सेवितुमिच्छुरपि नादमेव सेवेने
 युर्थः ॥ यत् इमो विरिच्यदयः तदस्मानः नादादभिन्नाः गदिताः प्राचीनैरुक्ताः भक्तैर्युक्तपत्रयः सेवितुमशक्या इ
 ति एकस्मिन्नादेषुपासिते सुपासिते नादात्मकत्वात्तेषां त्रयो व्युपासिता भवन्तीति भावः ॥ सुधीरिति पदेनेदमेव सूचितं ॥ त
 था च शाङ्गे देवः ॥ नादोपासनया देवा ब्रह्मा विष्णु महेश्वराः ॥ भवं सुपासितो यस्मादेते तदात्मिका इति ॥ सार्थावपि कू सभू
 हे स्यात् तथा संधातमान्त्रके इति विश्वः ॥ ९ ॥ एवनादोपासितविधिना रागजिज्ञास्यतां साधयित्वा नादाभिव्यक्ति क्रममाह ॥
 आत्मेरयतीत्यारभ्य नादां स्तनुत इत्यन्तेन ग्रयेन ॥ ॥ चिदसुबन्तु मिच्छुरात्मा जीवश्चिन्मन ईरयति प्रेरयते ॥ तन्म
 नो देहवन्ति आर्द्यवन्ति आहति ताडयति प्रबोधयति ॥ सर्वान् ब्रह्मग्रंथि स्थितं आधारस्थ चक्रात् ऊर्ध्वं द्यंगुलां
 तरेण देहमध्यनामचक्रं ततोऽर्ध्वं नवांगुलांतरेण उत्सेधायामयो चतुरंगुलेनाभिकंदः स ब्रह्मग्रंथिरुच्यते ॥ तस्थितं म
 रुतं दीप्याकृष्णप्रेरयते तत ऊर्ध्वं चालयति ॥ तथा चोक्तो ब्रह्मग्रंथिर्नः शंकेन ॥ आधारो द्यंगुलादियारभ्य ब्रह्मग्रं
 थिरिति प्रोक्त इत्यनेन ॥ समरुत् क्रमात् ऊर्ध्वं विचरन् प्रसरन् सन् नाभिहृदय कंठ मूर्धवत्के पंचसु नाभ्यादिस्था

नेपुक्तमात्रः अतिसूक्ष्मादिक संज्ञान् अतिसूक्ष्मा पुष्पापुष्प कृत्रिमा रच्यान्नादां स्तनुते प्रकाशयति ॥ क्रममिति उभयत्र सं
 वध्यते ॥ भावति सूक्ष्मे इत्याद्यर्थानिः शंकेन तेन क्रमः ॥ मतंगमतेतु सूक्ष्मश्चैवातिसूक्ष्मश्च व्यक्तो व्यक्तश्च कृत्रिमः ॥ सूक्ष्मना
 दोगुहावासी हृदये चातिसूक्ष्मक इत्याद्युक्तं ॥ नादानिति नाभ्याश्रयभेदात्बहुवचनं ॥ अत्र इति आर्यंगत्वाद्द्वयं ज्ञानी
 ति एकवत् ॥ अथ पांचानां मपि सामान्येन गीतोपयोगित्वमाह ॥ अत्र रौहोः हृत्कंठमूर्धनादा इति ॥ षष्ठी इति अत्र ॥
 आत्मेरयति विचसुंचिन्तं न देहे मां हति ॥ प्रेरयते दीप्या ब्रह्मग्रंथि स्थितं मरुतं ॥ १० ॥ ऊर्ध्वं विचरन् क्र
 मतो नाभिहृदय कंठ मूर्धवत्के सः ॥ अतिसूक्ष्मादिक संज्ञां नादां स्तनुते त्ररागाही ॥ ११ ॥

शिष्टं स्पष्टं अथैतेषां मेव त्रयाणां नामांतराणि स्वरूपभेदं चाह ॥ क्रमादधीमंद्रमध्यताराख्या यथोत्तरं द्विकणाश्च ॥
 हृन्नादो मंद्रः कंठनादो मध्यमः मूर्धनादस्तार इति द्वोगुणो उच्चारणप्रयत्ने येषां ते द्विगुणायथोत्तरं मं
 दारव्यात् हृन्नादात् उत्तरो मध्यारव्यः कंठनादो द्विगुणप्रयत्नसाध्यत्वाद्द्विगुणः तथा तस्मादुत्तरस्ताराख्यो मूर्ध

राग विचोद नादस्यार्थः ॥ तस्मात्तथैव हि कण इत्यर्थः ॥ यद्येनामिति यथासाहचर्ये इति वीषायां अव्ययीभावः ॥ एवं पंचसुत्राणां
 गानोपयोगितां नामांतराणि स्वरूपस्वरूपभेदं चेत्का नादानां श्रुतिभावं स्वरभावं च प्रकारादितुं प्रतिजानाति
 १० ॥ श्रुतितास्वरता चेति ॥ एषा स्थानभेदमिन्ननादानां श्रुतिस्वरूपत्वं स्वररूपत्वं च तथावच्यमिति ॥ १२ ॥
 तत्र प्रथमोद्दिष्टानां श्रुतिता हृदये विरुणाति हृद्यर्थेति हृदि ऊर्ध्वायानाडिका सुषुम्ना ऊर्ध्वयेनाडिके इडा
 हृत्कंठमूर्धनादाः क्रमादमीमंद्रमध्यताराख्याः ॥ द्विगुणायथोत्तरं च श्रुतितां स्वरतां च वक्ष्यामि ॥ १३ ॥
 पिंगलेतस्यः तत्सलज्जाश्च ताः द्वाविंशति संख्याकाः अणवः सूक्ष्मास्तिरोजास्तिरभीना श्रयानाडयः साविद्र
 नालिकाः तासु तावन्तोद्वाविंशति नादाः मरुदाद्याः ताभिर्व्यक्ता इति शेषः ॥ श्रुते संज्ञाने वेषांते स्युः कीदृ
 शाः नादाः परस्परोच्चेच्छाः परस्परं उच्चेच्छाः येषु ते यद्वा परस्मात्परः उच्चादुक्ताः उक्तेचः परस्परं उच्चेच्छाये
 धुते प्रथमात्यरो द्वितीय उच्चेः ततोपि परस्परं तृतीयः उच्चेच्छ इत्यर्थः ॥ एवं द्वाविंशतिर्यावत् ॥ परेभ्यः पर उच्चेभ्य उच्चा

प्रस्तारनद्योर्दृष्टान्यापि उपलक्ष्यते तेन मेलसंख्या प्रस्तारनद्योर्दृष्टा मेलश्रुत्यर्थः तेज्ञेयाः ॥ चतुर्थे रागाः ज्ञेयाः
 ग्रहादिखातवत्त्वादितत्कालगेयत्वेर्युक्ता इति शेषः ॥ पंचमेतु तद्व्यापि तेषां रागाणां रूपाणि उद्ध्यप्रसिध्नाद
 भयानि वेवतयानि च स्वरूपाणि ज्ञेयानि ॥ भेदेति विवेकेति च अधिकरणे अकर्तरिच्चेति घञ् ॥ पंच विवेकेति
 समाहारे द्विगो अकारांतोत्तरपदो द्विगुस्त्रियाभिष्ट इति स्त्रीत्वान् द्विगोरिति ङीप् ॥ ज्ञेयमिति नपुंसकस्य

पुरुषार्थसार्थसिध्यै सिषेवाथेवुरपे विरिं चिह्नरिगिरिज्ञान् ॥ नादमुपासीत सुधीर्यदिमेदितास्तदा
 त्मानः ॥ १८ ॥

नपुंसकेत्येकशेषेनाद्विक एकवद्भावः ॥ ८ ॥ नमुरागविचोधाया रब्धे ग्रंथे भवतु नामैवं वस्तु संग्रहः परंतु रागैरे
 वकिं विवोध्यमानैरित्याशंक्याद्यप्यह्येन सूचितं ॥ प्रतिपाद्यरागरूपं नादमुपास्यतया विधाने ॥ पुरुषार्थ इ
 ति पुरुषार्थानां सार्थः समूहः तस्यासिद्धिः प्राप्तिस्तदर्थसुधीः नादमुपासीत ॥ ननु धर्मादिसिध्यै प्रसिध्ब्रह्मा

तथाच निःशंकः ॥ श्रवणात् श्रुतयो मताः श्रुतान्तभावी यं स्निग्धो नुरणात्मकः ॥ स्वतोरंजयती श्रोतु चित्तं स
 स्वरुच्यते इति श्रुतयश्चेत् कर्मणि स्त्रियां किति निति किन्तु ॥ स्वरा इति स्वतः शब्दोपादानात् रंजेरन्येभ्योपि ह्रस्व
 तइति टिलोपः तः शब्दस्य पृथोदरादित्वात् टिलोपः ॥ २४ ॥ एवं सप्तानां सामान्येन स्वर इति सार्थकं सामो ह्कापा
 र्थकेन सप्तानामपि नामान्याह ॥ षडजक्रषभेति ॥ ते सप्त स्वराः इत्यभिधाः इति अभिधानामयेषां ते इति षडजोत्यादि ॥ कथं
 एवं गले च शीर्षे ताभ्यः सप्त स्वराः प्रकृतिभ्यः स्युः ॥ स्वरतातेषु निरुक्तमनः स्वतोरंजयतीति ॥ २४ ॥ ॥ ॥
 प्रथमः षडजः द्वितीयः क्रषभः इत्यादि षडजक्रषभगंधारा इति पृथक् द्वंद्वः पंचम एव पंचमकः ॥ शिष्टं स्पष्टं ॥ गं
 थांतेर व्याख्यानं वि शेषे रन्वर्थानि नामान्वभिधाय लाघवेनाग्रे व्यवहाराय सप्तानां नामान्तराण्याह ॥ उमीषाभिति
 उमीषां षडजादीनां सरिगमपधनीति पृथक् पदं ॥ सर्वो द्वंद्वो विभक्तिकवदित्येकवत ॥ २५ ॥ श्रुतिभ्यः सप्त स्व
 राः स्वरिस्तुते श्रुतिहा विं शतेरपि सामान्येन स्वरसप्तका भिव्यं जकत्वे प्राप्ते श्रुतीनां स्वरत्वं जनकत्वं व्यवस्था
 न्यासं ज्ञानाम जातो वैक वचनं नामानीत्यर्थः ॥ तत्र षड्ज एव सः क्रषभ एव रित्यादि सरिगमपधनीति ॥

॥ गत्यहंशोदिति द्वं ॥ मस्य अनुधवदति चतस्रः पस्य निगमा इति चतस्र एव ॥ धस्य दहना इति तिस्रः ॥

पयति ॥ तेषां श्रुतय इति ॥ तेषां सरिगादीनां श्रुतयः क्रमतः षडजादि क्रमेण वेदारा माः द्वा इत्यादि ॥ अत्र च
 तुः संख्या कर्तुं निगमरूपा र्थवाचिना वेदरात्वेन इहानुपयोमात् ॥ तदर्थं गतं चतु रितिसंख्यामात्रं लक्ष्यते न
 चार्थोप्यभिधीयते ॥ एवं रामा इत्यादिषु तेन सस्य श्रुतयः वेदा इति चतस्रः रामा इति तिस्रः नैपशाधिर्तेह ॥
 इत्यर्थः ॥ इदानीं कोहलमतंगादि हरिनेषु यथाश्रुत विकल्पेषु तथा तथा दोषदर्शनात् समीचीनं द्वा विंशति ॥
 षडजक्रषभगंधा रामव्यमपंचम धैवत निषादाः ॥ इत्यभिधास्ते ॥ भीषां सरिगमपधनीति संज्ञान्याः ॥
 २६ ॥
 पक्षमेव निःशंक मतानुसारेण समर्थयन्तनुवदति ॥ एवं द्वा विंशतिः सर्वा इति सर्वाः सर्वप्रकाराः मंद्रादि
 मेहाभिन्ना वेणुवीणा इत्यादि अपिश्रुतयः द्वा विंशतिरेव न न्यूना नाप्यधिका इत्यर्थः ॥ सर्ववाक्यं सावधारण
 मिति न्यायत एवकारः ॥ कोहलमते तु द्वा विंशति केचिदुदाहरति ॥ श्रुतीः ॥ श्रुतिज्ञान विचारे द्वा विंशतिः पट्टिभिन्नाः
 खलु केचिन् आसामेव एव प्रतिपादयति ॥ इति मतंगमतं तु साचैकापि द्विधा ज्ञेया इति सम्यक् श्रुतयो न वेदंते ॥

४ त्रयोदश्यां स्वस्य चतुर्थ्यां चतुः श्रुतिः पः पंचमः ४

रागविबोध

१६॥ नियमितश्रुतिसंख्यानामपि स्वराणां स्वस्वादिमश्रुतिषु स्पृष्टतां कथयति ॥ तुर्यायां मति ते मरिगमपधनयः
तासु द्वाविंशतिषु मध्येक्रमतः षड्भादिक्रमेण स्पृष्टाः प्रकटा भवन्तीति शेषः ॥ १६ ॥ क ॥ क ॥ तुर्यायां श्रुतौ इत्यादि तत्र च
तुः श्रुतिरपि सः चतुर्थ्यां श्रुतौ स्पृष्टा भवति त्रिः श्रुतिरपि सः ॥ सप्तभ्यां स्वस्य तृतीयायामित्यर्थः ॥ द्विः श्रुतिर्गः नव
भ्यां स्वस्य द्वितीयायां चतुः श्रुतिश्चतुर्थ्यां सप्तदश्यां स्वस्य चतुर्थ्यां त्रिः श्रुतिर्धः विंश्यां स्वस्य तृतीयायां द्विः श्रुति
तेषां श्रुतयः क्रमतो वेदाराभादृशो तथा बुधयः ॥ निगमादहनाः पक्षा वेव द्वाविंशतिः सर्वाः ॥ १६ ॥
निः ॥ द्वाविंश्यां स्वस्य तृतीयायां सप्तदशी विंशी द्वाविंशीषु इति द्वंद्वः ॥ अत्र श्रुतिभ्यः स्वराः स्युरित्युक्तं ॥ तत्र पञ्च
पक्षाः संभवन्ति जातिव्यक्तेरिव स्वरश्रुत्योस्तादात्म्यमिति प्रथमः ॥ हर्षणे मुरवा विवर्तवत् श्रुतिषु स्वरा विवर्तन इति
द्वितीयः ॥ घटस्य मृत्विंदुदंडकार्यवत् स्वरस्य श्रुतिकार्यत्वमिति तृतीयः ॥ क्षीरं दधिरूपेण परिणमते इति चतुर्थः
॥ क्षीपे संधकारस्थित घटाद्यभिव्यक्तिवत् श्रुतिषु स्वराणां मभिव्यक्तिरिति पंच पंचमः ॥ तेषु पूर्वत्रयः तथात
थादृशिता नृति चरमोदो अदुष्टा वंगी कर्तौ ॥ तेषां द्वितीयो गी कर्तः ॥ चतुर्थ्यां स्पृष्ट इति ॥ इति विस्तरभिया सं

गानप्रकरण

१२

वीणावादि त्वं द्वितीयपक्षे

शृंगवा ॥ वायुसोपानपरंपरस्यैव सच्छिदनालिका द्वाविंशतिमाशो हन उच्चे चतुर्वापरस्पर्धलक्षणः द्वाविंशतिसंख्या
एव श्रुतीस्तनोतीति भावः ॥ परस्परं चोच्चा इति पक्षे पंचमीति विभागा समासः ॥ बहुलं केव ॥ १७ ॥ एवं हृदये उ
क्तमर्थकं धर्मनिर्धारणं ॥ एवं गले च शीर्षे इति ॥ यथा हि हृदनाडी सद्भावान् तादृशश्रुतिद्वाविंशतितद्वद्वय ॥
अनयो रपीत्यर्थः ॥ एवं प्रथमो द्विष्टं श्रुति भावि व्याख्याय पश्चादु द्विष्टं स्वरभावं नादानां विचरोति ॥ नाभ्यः सप्तैति ॥ ता
भ्यो द्वाविंशति संख्याभ्योः श्रुतिभ्योः सप्तस्वराः स्युः यद्वा ताभ्य इत्यस्य शास्त्रांतरप्रसिद्धाभ्य इत्यर्थः ॥ श्रयंत इति श्रुत
हृद्धर्धनाडिकास्थद्वाविंशति श्रुति रोजनाडीषु ॥ तावन्तः श्रुतिसंज्ञाः स्युर्नादाः परस्परं चोच्चाः ॥ १७ ॥
य इति कर्मणि निरुक्तिः सूचिता ॥ तेन श्रवणयोग्या एव श्रुतय इति ॥ यद्यपि श्रवणयोग्यता अनुरणनात्मकस्य स्व
राख्य ध्वध्वनेरपि तथापि मारुत नखाद्याघातानंतरं प्रथमक्षणवर्ति श्रवणमात्रयोगित्वं मिह प्रकृतौ न स्वराब्दस्य व्या पयोगि
ख्यामाह स्वरतामेविति ॥ तेषु सप्तसु नादविशेषेषु स्वरता स्वरभावो निरुक्तो व्याख्यातः ॥ कथं मनः श्रोतृचिंतं स्वतः
कारणान्तरं निरपेक्षं रंजयति अनुरक्तं कुर्वतीति स्वर इति एवं ॥ स्वतः आत्मनैव रंजयतीति तिस्रः इत्यर्थः ॥

यं किंचिदुच्यते स्वनाद्वितीया ततोऽपि तृतीया तथा तस्याभ्युपनिषत्तुरीया तद्वदित्यर्थः ॥ १८ ॥ ॥ अथ तदनन्तरं चरमतन्त्र्याः
 अधः वीणाद्वितीया इत्यर्थः ॥ सूक्ष्माः द्वाविंशतिः सार्यः काष्ठादिमध्य ऊर्ध्वमाष्टिकाः न्यस्याः ॥ स्थापनप्रका
 रमेवाह ॥ यथायेन प्रकारेण इयंतुरीयातन्त्री नास्तु द्वाविंशतिसारिषु किमपि मनाकु उच्चः उत्तरेश्च रवो यस्यासा
 पृथुवद्व्यमाणवीणा भेरोस्थाप्याश्चतस्र इति तन्त्र्यः ॥ मंदतमध्वानि राधा त्रयं क्रमोच्च स्वनं किंचित् ॥
 १८ ॥ न्यस्याः सूक्ष्माः सार्यो द्वाविंशति रधश्चरमतन्त्र्याः ॥ तन्त्रीयथेयमुच्चोच्चतरा वा किमपि नो स्यात् सु
 त् ॥ १९ ॥

स्यात्तत्र भवेत्तथा रथाप्या इत्यर्थः ॥ अत्र मेरुस्थतुर्य तन्त्रीध्वनेः प्रथमसारी ध्वनेषु उच्चध्वनिः द्वितीयानुद्वितीयानु
 सारी मेरुस्थतुर्य तन्त्रीध्वनेरेव किंचिदुच्चतध्वनिः ॥ एवं द्वितीय सार्यपेक्षया तृतीयतुर्य सार्यो उच्चोच्चतरत्वे एव मे
 व तृतीय सार्योद्यपेक्षया चतुर्थापंचम्यादिषु द्व्योरुच्चोच्चतरत्वे वेदितव्ये तारिणो कटे आस्ते इति वत् ॥ ओ पश्चेपि

कमधिकरणे ॥ १९ ॥ उच्चोच्चतरत्वमपि प्रकाशमाह ॥ अंतरिति ॥ द्यंतः द्व्योर्द्वयोर्मध्ये अन्यत्रः नेष्टः नेष्टः ॥ ना
 दन्तरं न कार्यं तथा तद्ध्वनयोः सारीध्वन्योश्च मध्ये पूर्वध्वनेः किंचिन्नीचं नादन्तरं नोत्पद्यते तथा ध्वन्यो रुच्चोच्चतरत्वे
 कार्यं नित्यं ॥ द्यंतारित्यत्र सामर्थ्याद्दीप्ता ॥ प्रकृतमाह ॥ श्रुतय इति ॥ इति रवाः तन्त्रीमेरुसारी संश्लेषोद्भवाथे मध्य
 नयः तैश्चुतयः श्रुतिशब्दाभ्या इति श्रुतीः प्रतिपाद्य तत्र यथाबंधं षड्वाद्यभिव्यक्तिं कथयति ॥ इहांसेति इह ध्वनि
 षु मध्ये अंततन्त्र्यां मेरुस्थितुर्न तन्त्रीस्वरः षड्भुः अभिव्यज्यत इति शेषः ॥ अत्र तन्त्रीरा व्हेन तदुच्चोच्चतरत्वे लक्ष्यते ॥
 द्यंतर्नेष्टो न्यतरवः श्रुतय इति रवा इहान्यतन्त्र्यासः ॥ ऋषभः स तृतीयसार्यो गः पंचम्यां नवम्यां मः ॥ २० ॥
 षस्तु त्रयोदशीस्थाः षोडश्यादृशीस्थितौ च धनी ॥ द्वाविंशीस्थः षड्गो द्विगुणसमः पूर्वषड्भुज ॥ २१ ॥
 ऋषभः स तृतीयसार्यो तृतीयसारी रवे व्यज्यते सारीणां तृतीयपंचमनवमत्वादित्वं सार्यपेक्षया ननु मेवपि क्षयोतिज्ञेयं ॥
 इहापिलक्षणा ॥ गः पंचम्यां नवम्यां मः ॥ सार्यमिति शेषः सर्वत्र ॥ २० ॥ षस्तु पंचमस्तु त्रयोदशीस्थाः त्रयोदश्यां
 तिष्ठति स्फटत्वेनेति तस्यः षोडश्यादृशीस्थितौ च धनी ॥ षोडशीस्थितो धः अष्टादशीस्थितो निः शुचरा

रागविवेध द्वौ सम्मुखे द्वाविंशीत्याः षड्ः षडुन्नमध्यस्थानस्थ इति ज्ञेयं ॥ कीदृक् पूर्व षडुन्नमेरुतंत्रीरखमंद्र षडुन्न द्विगुण समः गानप्रकरण
 द्विगुणः श्वासे समश्च द्विगुणप्रवत्त साध्यः सन्नपि समध्वनिरित्यर्थः ॥ यथा देवदत्तो नीचस्थला दुच्चस्थाने
 १४ भि गतोपि स एवेति प्रसंज्ञायते तथेसमिजायः ॥ २१ ॥ ननु देहस्थश्रुतिस्वरसंवादाय वीणायां द्वाविंशति संख्या
 केः श्रुतिषुः स्वराभिव्यजनं वक्तुं युक्तं ॥ ननु षड्विंशति संख्या कैरित्या संख्या ॥ ध्वनि रूधीति ॥ चतुः श्रुतिकः सः ष
 ङ्गः पुनरुक्तः किमर्थं ध्वनीनां तंत्रीमेरुसारी अन्यानां श्रुतिसेज्ञा हीणा या श्रुतिः तन्निश्चयार्थं समानं रू
 त ध्वनि रू धिनिश्चयार्थं च कौन्वर्थं सश्चतुः श्रुतिकः ॥ पुनरुक्त इति मतं मे श्रुतिस्वरावगमनाय लघु ॥ २२ ॥
 ध्वजातमिति प्रययाय यथा पूर्वोक्ते स्थापनाय मध्य षडुन्न सहमंद्र षडुन्नमेरुस्थस्य संवाहः सः रूध इति निश्चयः ॥
 पुनश्चतुः श्रुतिक षडुं विना न संभवेदिति साशयः ॥ किंच विकृतन्यर्थं च विकृतः रूधादन्यो वक्ष्यमाणोयः निषादः तदर्थं
 च ॥ पुनः षडुन्नस्थश्रुति कथने विना निषादस्य श्रुतिषु द्वाद्य श्रुत्यवलंबनेन कैश्चि कृतं छुतिद्वयावनेन का कलीचं
 च वक्ष्यमाण संवादाय नोपपद्यते निभावः ॥ उक्तं श्रुतिस्वरप्रसायनं निगमयति ॥ इति मत्तं महीति ॥ श्रुतिस्वराणां च

संक्षिप्येत्तं ॥ विंशीद्वाविंशीति ॥ विंशत्यादेस्तम इत्यनेन त्रयोमिति तम इभाचयश्चे विंशतेर्द्वितीति डटिलोपः उट्टि
 चात् डीप् ॥ विपुलार्थाद्धेदः ॥ २७ ॥ अत्र शरीरे प्रतिस्थाने द्विविंशतिना ही संनिवेशयतत्र स श्रुत्युत्पत्तेश्च परे
 सत्वा न तद्भावे संदेहः स्यात् इति तन्निरासार्थं प्रत्यक्षतः संवादाय वीणायां श्रुतिस्वरज्ञानोपायं ग्रथं कृत्वा जधि
 तुर्यायां सप्तम्यां तानुनवम्यां श्रुतौ त्रयोदश्यां सप्तदशीं विंशीद्वाविंशीषु च ते स्पृष्टाः क्रमतः ॥ २७ ॥
 यैवाह ॥ पृथुवक्ष्यमाणे सार्याचतुष्टयेन ॥ पृथुस्तिर्यक् विस्तीर्णो यो वक्ष्यमाणायाः द्वितीयविवेके वक्ष्य
 माणायाः रुद्रवीणायाः मेरुमेढकः वीणोर्ध्वभागः अवजं भित्तं तन्वाधारः सारी विशेष इति यावत् तस्मिन्
 चतस्रस्तन्वो लोहतेतवः इति प्रकारेण स्थाप्याः ॥ तमेवाह ॥ आद्यावादक ग्राभासनी प्रथमतंत्रीमंद्र
 तमध्वनिः अतिशिथिलीकरणेन अतिनीचस्वराकर्त्येति शेषः ॥ तथा त्रयं द्वितीयतृतीयतुर्यतंत्रीत्र

धामांधारमध्यमस्य द्वितीयायां श्रुतौ आदितस्त्वेकादश्यां श्रुतौ तिष्ठन् अंतरनामा ॥ २३ ॥ अथानिःस
 स्वरकांतो श्रुतिं श्रुतिं द्वेते श्रुती भजन् गृह्णन्सन् केशिकी काकली चक्रमेण स्थादितिशेषः ॥ निषादः च
 षड्भुज्य प्रथमायां श्रुतौ तिष्ठन् केशिकीनामा ॥ तथा निषाद एव षड्भुज्य द्वितीयायां श्रुतौ तिष्ठन् काकलीनामा इत्य
 निः केशिकी च काकल्यथ सस्वैकां भजंश्च तांते द्वे ॥ निगमा मृदुपमसमपा समप तृतीय श्रुतिस्थि सा ॥

२४ ॥
 र्थः केशिकीति इन्नंतः काकलीवंतः ॥ इदानीं निगयोस्तृतीयं मस्य तु प्रथमं विकृतत्वं लक्षयन् एकेव
 नामावाह ॥ निगमा च हति निषादगांधारमध्यमाः समपतृतीय श्रुतिस्थि सा समपानां षड्भुज्यमध्यमं
 चमानां यास्तृतीय श्रुतयः गारुयास्थितिः स्फुटता तथा मृदुपराः मृदुपमः राब्दात्परा ये समपाः ते स्फुरि तिशेषः ॥
 निषादः स्वाद्वितीय श्रुति स कायदा षड्भुज्य तृतीय श्रुतौ तिष्ठति तदामृदुसनामा ॥ एवं गांधारः ॥ स्वाद्वितीय श्रुतिं

सकृत्वा यदा मध्यमस्य तृतीयायां आदितरुद्वा दश्यां तिष्ठति तदा मृदुपनामा ॥ तथा मध्यमः स्वचतुर्थीं सकृत्वा य
 दापंचमस्य तृतीयायां आदितरुत्तुषोडश्यां तिष्ठन् तदा मृदुपनामा ॥ यद्यपि स्वस्वचतुर्थ्यं श्रुति सागमन स्वस्वचतु
 य श्रुतिस्थानां षड्भुज्यमध्यमपंचमानामेव प्राचीनैर्विकृतत्वमुक्तं ॥ तथापि तथादेरीलक्ष्ये षड्भुज्यपंचमयोः स्वस्वचतु
 र्थश्रुति सागादर्शनात् ॥ स्वस्व तृतीय स्थानामपि षड्भुज्यमध्यमपंचमानां लक्ष्ये निषादत्व गांधारत्व मध्यमत्वेनैव व्यव

द्वा दशविकृतान्पूर्ववदंति तत्र तु पृथक् पृथक् ध्वनितः ॥ सप्तैव स्युर्भिन्ना च यद्विमे समध्वनयः ॥ २५ ॥
 बहारदर्शनाच्च निगमानामेव विकृतत्वमिहोक्तं ॥ एवमादि प्राचीनविरोधांस्तु ग्रंथकृद्देवाये स्वसंमसापरिहरित्यति ॥
 २४ ॥ ननु प्राचीनैर्द्वा दशविकृता उक्ताः इह तु सप्तैवेति विरोध इत्यस्यैव प्राच्यमतसंख्याभिर्नुवादपूर्वं सप्तैवेति
 मतं युक्त्या दृढयति ॥ द्वा दशेने साधार्याचतुष्टयेन ॥ प्राचीनास्तु विकृतान् द्वा दशवदंति ॥ तद्यथा ॥ षड्भुज्य
 रिमां सश्रयोः क्रमेण निषादं त्रिषमाभ्यां गृहीतयोः स्वोपां स श्रुति स्थियो व्यतइत्येको विकृतः ॥ तथा

रगविबोध स एव स्वप्रथमद्वितीयश्रुत्योर्निषादेन गृहीतयोः स्वांतिमश्रुत्या अच्युत इति द्वितीयः ॥ तथा क्रमः षड्भ्यः षड्भ्यः स्वांतिमां
 श्रुतिगृहीत्वा चतुःश्रुतिः सन् विकृत इति तृतीयः ॥ तथा गान्धारः मध्यमस्याद्यां श्रुतिगृहीत्वा त्रिःश्रुतिः सन्
 १६ विकृत इति चतुर्थ इत्यर्थः ॥ तथा स एव मध्यमस्य प्रथमद्वितीये श्रुती गृहीत्वा चतुःश्रुतिः सन् विकृत इति पंचमः
 १७ तथा मध्यमः स्वादिमांशश्रुत्योर्गान्धारपंचमाभ्यां गृहीतयोः स्वापांश इति श्रुतिस्थित्या अच्युत इति विकृतः षष्ठः ॥
 तथा स एव प्रथमद्वितीयश्रुत्योर्गान्धारेण गृहीतयोः स्वांतिमश्रुतिस्थित्या अच्युत इति विकृतः सप्तमः ॥ तथा
 पंचमः मध्यमग्रामे स्वांतिमश्रुतौ धैवतेन गृहीतयोः स्वापांशश्रुतिस्थित्या त्रिःश्रुतिः सन् विकृत इत्यष्टमः ॥ त
 था स एव मध्यमग्रामे मध्यमस्यांशश्रुतिगृहीत्वा चतुःश्रुतिः सन् अपि स्वापांशश्रुतिस्थित्या विकृत इति नवमः ॥
 तथा धैवते मध्यमग्रामे पंचमस्यांशश्रुतिगृहीत्वा चतुःश्रुतिः सन् विकृत इति दशमः ॥ तथा निषादः ॥ षड्
 १८ स्याद्यांशश्रुतिगृहीत्वा त्रिःश्रुतिः सन् विकृत इति एकादशः ॥ तथा स एव षड्भ्यः प्रथमद्वितीयश्रुती गृहीत्वा

तु अवगमनं संवादाय प्रसादनं तदर्थं मङ्गलमिति मन्यत इत्यर्थः ॥ कथं मते ॥ लघुविस्तरभयात्संक्षिप्तं यथा
 अविस्तरकालेण मया वीणाद्वयप्रदर्शनपूर्वं सारणाभिस्वरैः स्वरान्तप्रवेशो न कथितः किंतु उपायेन त्रयधियास्व
 धिया कथितमिति मते ॥ मतमिति मतिबुद्धीत्यानावर्त्तमानेन ॥ तस्य वर्त्तमानस्य इति कर्त्तरि षष्ठी ॥ २२ ॥ इदानीं पूर्वोक्त
 श्रुतिव्यवस्थापकस्वरसप्तकमनूद्य तत्र शुद्धतां विधत्ते ॥ इति सप्तोक्ताः रुद्धा इति ॥ अत्र यन्तदोरध्याहारः अर्थः ॥
 नू इति सप्तोक्ताः शुद्धा विकृतौ सप्तैव सहनाम्ना ॥ साधारणोत्तरश्च श्रुतिं श्रुती चैव गेयस्य ॥ २३ ॥ ॥ ॥
 इति पूर्वोक्तप्रकारेणोक्ता ये सप्तैव रुद्धाः ज्ञेया इति शेषः ॥ एवं रुद्धाः सप्त सहनामभिः प्रोक्ताः अथ विकृतानां पि
 सप्त संख्या कानेव सप्तानामलक्ष्यितुं प्रतिजानाति ॥ विकृतानिति सप्तैव विकृतान्नाम्ना सह वाच्यं वक्ष्यामि ॥
 नाम्नेति जातविकचनं नामभिरित्यर्थः ॥ तत्र तावत् गान्धारनिषादयो द्विधा वि विकृतत्वं लक्षयन्ति
 गनी आह ॥ उत्तरार्धपूर्वार्धाभ्यां ॥ साधारण इति गमस्य श्रुतिं श्रुती च एव प्राप्य साधारणः अंगरश्चक्र
 क्रमेण स्यादिति शेषः ॥ गान्धारे मध्यमस्य प्रथमायां श्रुतौ आदितस्तु दशम्यांतिष्ठन् साधारणनामा भवति ॥ न

अभिन्नत्वमेव स्पष्टयति ॥ रुधोयोसमो बहुमध्यमो ताम्यामन्युतो सप्तमको बहुमध्यमको चेतो नपृथक् ॥ तन्मेतेतुयो
द्योयमन्युतः षड्जः विकृतः सः रुधुषड्जन सहस्रांशुतिस्थतया तुल्यध्वनिरेव श्रुत इत्यर्थः ॥ चपरं चेतुः श्रुतीरिधौ
रुधुरिधौभ्यां नपृथक् चतुःश्रुतिरूपमः ॥ त्रिः श्रुतेः रूपमात्रं तथा चतुःश्रुतेर्वैवतर्जुनः श्रुतेर्धैवताच्च स्वांशुतिस्थ

नपृथक् रुधुसमाभ्यां अन्युत समकोचतुःश्रुतीचसमैरिधौ ॥ रुधुरिधौभ्यां विकृतस्त्रिःश्रुतिपादपिच
तुःश्रुतिपः ॥ २६ ॥

त्वादेव नभिन्नध्वनिरित्यर्थः ॥ अपीत्यपरं विकृतपञ्चमः ॥ स तुल्यत्वादेव त्रिःश्रुतिपात् त्रिःश्रुतिपञ्चमात् नपृथक् म
ध्यमग्रामे चतुःश्रुतेः रुधुपञ्चमपेक्षया विकृतस्यापि पञ्चस्य त्रिःश्रुतेः विकृतो देवपञ्चमात् ॥ नभेदः ॥ स्वोपांशुश्रुतिस्थ
त्वादुभयोः पीत्यर्थः ॥ यथा तथाधारभूतश्रुतेरपराः पूर्वश्रुतयो न्यूनार्धिकभावेन भेदे अकिंचिच्चरा इति भावः ॥ २६ ॥
अस्मिन्नेव भार्वाथे शांडीदेवस्यापि कंचित्संमतिमाह ॥ भिन्नेनेति मिः शंकमते शार्हदेवमतेपि कृतानां कूट

तामानां वा पुनरुक्तिः तत्सादको ग्रंथः तत्र चतुःश्रुतिर्योधिः मध्यग्रामस्थधैवतः सभिन्नो न त्रिःश्रुतेः बहुग्रामस्थधैव
तात् विलक्षणोनेति तस्यापि मतमित्यर्थः ॥ तद्यथा ॥ षड्जग्रामे पञ्चमस्वांशुश्रुतौतिष्ठति ॥ मध्यमग्रामे तु स्वोपांशु
श्रुतौ तदामध्यमग्रामे धैवतः चतुःश्रुतिर्भवति ॥ षड्जग्रामे तु त्रिःश्रुतिरेव एव सति तेनोक्तं ॥ मध्यमग्रामे पोरवीना
म्यां धैवताद्यायां षष्ठ्यां मूर्छनायां रुधुसांतरादिभेदभिन्ने चतुर्विधे धनि सरिगमेति षट्स्वरात्मके क्रमे सारिगतिरष्ट

भिन्नो न चतुःश्रुतिर्योधिः शंकमतेपि कूटपुनरुक्तिः ॥ तल्लक्षणतामैदृशमीकनल दृश्यते वै भित् ॥ २७ ॥

चिंशती २८८० कूटतानानि तथा षड्ग्रामे उत्तरायताख्यायां धैवताद्यायामेव तृतीयमूर्छनायां पूर्ववच्चतुर्विधे
धनि सरिगमेति स्वाडुवक्रमे पूर्वोक्तान्येव ॥ २८८० ॥ कूटतानानि भवन्ति ॥ तानि ग्रामद्वयभेदकपञ्चमं विना स
दृशाकाराणि इति पुनरुक्तानि एवं पञ्चमस्वरादि क्रमे अन्येन्यपि भिन्नभिन्न संख्यानि ॥ तद्यथा ॥ ४८०४८९४११ ॥
मिळितानि तु ॥ २४२५ ॥ पञ्चविंशत्यधिक चतुस्त्रिंश छती संख्यानि पुनरुक्तानि तन्मतं अत्रयदि मध्यमग्रा

रागविबोधमेचतुश्रुतिधैवतोभिन्नः ॥ बहुगमेतुत्रिश्रुतिधैवतोभिन्नइतिमन्येतदाससदृशतयापौनरुच्येनघटतेइतिभावः ॥ तथान्वानिःशंकः ॥ भेदैकंपंचकविनेसुपक्रम्यधैवतोदेस्तुपौरारख्यश्चत्वारः षट्स्वराः क्रमान्नानानां सार्शतिः ॥ तथैवविंशमिर्मता ॥ औडवानांचतुर्णां प्रागन्तासंख्या चतुस्वरेभिः स्वरो द्विः स्वरोवेकस्वरः प्रागुक्तारख्यकाः ॥ पंचविंशतिसंयुक्ता चतुस्त्रिंशद्वितीये ॥ तानानांसदृशाकारास्यानानैरौत्तरायनेरिति ॥ तस्मादाद्यश्रुतेन्यूनत्वेवा आधि
 २८ वेद्येवा स्वरांतरत्वेनेतिस्थितं ॥ अथबहुसमत्वाद्देवमभ्युपगच्छन् स्वोक्तौलक्ष्यप्रमाणयन् आह ॥ तल्लक्षणतइति ॥ अमीषुपंचषु अच्युतषड्जः चतुश्रुतिः ऋषभादिषुतल्लक्षणतः प्राचीनलक्षणतः भेदेपससथोलक्ष्येलेकजयु
 नेकश्रुतयोपेताः श्रवणाद्वाः स्वचमश्रुतावेव ॥ नत्वाद्यासुश्रुतिकस्वष्टुमिति विचित्रवीणातः ॥ २८ ॥
 अथमानेभित् भेदेन ॥ यद्यपिशस्त्रभेदः प्रतीयते ॥ तथापि प्रयोगेनेत्यर्थः ॥ भिदिति संपदादित्वात् भावेकि
 पू ॥ २७ ॥ ॥ तदेवस्यष्टयति नेकश्रुतयोपीति ॥ द्वित्रिचतुःश्रुतयोपेते गंधारादिप्रकाराः स्वराः स्वीया
 धाचरमा अंसाया श्रुतेः तस्यामेव श्रवणाद्वा श्रोत्रभिः श्रूयंत इत्यर्थः ॥ ननुआद्यासुश्रुतिषु श्रुत्यायाः पूर्वेषु

चतुश्रुतिः सन् विवृणुतेइतिहादराः ॥ तथान्वानिः शंकः ॥ अतोऽच्युतोद्विधाषड्जो द्विश्रुतिर्विवृणुते भवेदित्यारभ्य प्राप्नो
 तिविवृणुते भेदोद्धारिते हादरास्मृता इत्यनेन ॥ एवं पूर्वप्राचीना यान्द्वादशवदंति ॥ तत्रैतुने र्थानितिलभ्यते तत्रनुतेषु
 द्वादशसुमध्ये सप्तैवभिन्नाः स्युः सप्तैवविवृणुतान् विलक्षणत्वेन संभावयाम्यर्थः ॥ तेयथाप्राचीनमते अतः षड्द्वयः ॥
 त्रिः श्रुतिर्गंधारो द्वितीयः ॥ चतुः श्रुतिर्गंधारो तृतीयः ॥ अतोमध्यमश्चतुर्यः त्रिः श्रुतिः पंचमः षं चमः ॥ त्रिः श्रुतिर्नषा
 दः षष्ठः ॥ चतुः श्रुतिश्चनिषादः सप्तमश्चेति ॥ अस्मिन्मते तु एतद्वचनमेण मृदुससाधारणांतरमृदुममृदुपके शिकिका
 भिन्नो कलिनामानो भवेतीति ॥ एवं सप्तानामेव हेतुमाह ॥ पृथक् पृथक् ध्वनितरुध्वजुद्वादिभ्यो भिन्नभिन्नतवाध्वने प्रतीयमा
 नत्वादित्यर्थः ॥ द्वादशसु अवशिष्टपंचके केवोक्त्या भिन्नत्वं चारयति ॥ नपंचेति ॥ परंतु पंचभिन्नाः नेत्यर्थः ॥ तेयथा तन्मते
 ॥ अच्युतषट् चतुः श्रुतिः ऋषभः ॥ अच्युतोमध्यमः ॥ मध्यमग्रामे मध्यमांलश्रुतिः पंचमः तत्रैवचतुश्रुतिः धैवत
 श्रुतिः ॥ एषा अभिन्नत्वे हेतुमाह ॥ यदिसइति यत्तु हेतोः इमे अनंतरोक्ताः सप्तः शब्देषुद्वादिभिस्तु लयो ध्वनिर्येवति ॥ २५ ॥

दिमश्रुतिनिर्द्देश्यं गृहीत्वा षट्श्रुतिरित्यर्थः ॥ तत्र श्रीरागादिषु रिधोचतुः श्रुतिकौ ॥ मल्लार्यादिषु चतुः श्रुतिकौ ॥ रुधनाद्या
 दिषु षट्श्रुतिकौ ॥ सारंगादिषु गः षट्श्रुतिकः ॥ रुधवराद्यादिषु मः षट्श्रुतिक इति ज्ञेयं ॥ २७ ॥ इतीति ॥ इति हेतुना
 वृत्तरेषु एभ्यः विकृतेभ्यः विलक्षणविशेषात् ॥ अन्ये त्रयो विकृताः संभवंति ॥ ननु उक्तरीत्या अवृत्तिविकृतावेतुं
 युक्ताः न तु नव एवेत्याशङ्क्याह ॥ पंचश्रुतिरित्युक्तं तत्रार्थं पूर्वोक्तं ॥ पंचश्रुतिः रिः ऋषभः शुचिः रुधवत् गात्रगांधा
 इतितेषु संभवन्ति त्रयो न्यएभ्यो विलक्षणा विकृताः ॥ पंचश्रुतिः शुवेगीत् साधारणतश्च षट्श्रुतिकः ॥ २८ ॥
 रिर्नपृथक्तादृग्धोनेः कैशिकिनश्च षट्श्रुतिर्गोमात् ॥ किं नृत्तरिधगमानां व्यवहृतये पृथगेमाः संज्ञाः ॥ २९ ॥
 रात् षट्श्रुतिकश्च रिः साधारणतः साधारणस्य विकृतगांधारात् क्रमेणेत्यर्थात् ॥ नपृथक् न भिन्नः स एव स भिन्न इ
 त्यर्थः ॥ चपरंतादृक् पंचश्रुतिः श्रुतिश्च धैवतः नैः रुचैः निषादात् कैशिकिनः तद्वत्तत्वेन निषा
 दाच्च क्रमेणेत्येव वदुः गांधारः मात् शुचेर्मध्यमात् नपृथगित्येव शुचेरिति निषादाभ्यांभ्यामपि संवध्यते ॥ पंचश्रुति
 वचनं धारण्य षट्श्रुतिकोरिः साधारण एव तथा पंचश्रुतिर्धैवि निषाद एव ॥ षट्श्रुतिश्च धैः भिन्नः ननु

कैशिक्यंच तथा ॥ षट्श्रुतिर्गः मध्यम एव ॥ न खरंतरं तस्माद्वृत्तसुत्रय एव भिन्नत्वेनावशिष्यंत इति भावः ॥ न
 नुतर्हि पंचश्रुतिषट्श्रुतिकरिधयोः तथा षट्श्रुतिगस्य किमर्थमिह सहोपन्यास इति साशङ्क्य चतुरादिश्रुति
 क्रमेण तेषामपि व्यवहृतयेनामकरणार्थमिति प्रतिज्ञया आहु किं नृत्तेरिति किंतु नया प्रयो जनमस्तीत्य
 वेत्यर्थः ॥ तदेवाह ॥ युक्ताः चतुःश्रुत्यादिक प्रकाशे रिधगमाः तेषां व्यवहृतये लाघवेन शास्त्रव्यवहाराय पृथक् पृ
 थक् प्रत्येकं इमावश्यमाणाः संज्ञाः संतीतिशेषः ॥ ३० ॥

तीव्रः श्रुतुः श्रुतिश्च पंचश्रुतिकत्व एव तीव्रतरः ॥ षट्श्रुतिकत्वे तीव्रतम इति परंतायथायोग्यं ॥ तदिति च शास्त्र
 धिरोपिनवाद्याध्यायेन शार्ङ्गदेवेन ॥ लक्ष्यास्थिते प्रोक्ते शास्त्रार्थस्यान्यथात्वमपि ॥ ३१ ॥
 नाएव श्रुतिवैशिष्ट्येनाह ॥ तीव्रश्रुतुः श्रुतिश्च इति एवेति शब्दयोः संबंधः प्रत्येकं ॥ चतुःश्रुतिश्च एव तीव्र इति रि
 धारीनां संज्ञेत्यर्थात् ॥ एवं पंचश्रुतिकत्व षट्श्रुतिकत्वयोरेव तीव्रतरः स्तीव्रतम इति च संज्ञेयं ॥ एवं सति गम

योरपि संज्ञात्रये प्राप्ते आह ॥ परंता इति ॥ परंताः संज्ञाः यथायोग्यं यथाहं गस्यमस्यचषट्श्रुतिकले तीक्ष्णतमइयेके
वसंज्ञा ॥ ननुतीत्र तीक्ष्णतर संज्ञे ॥ गस्यत्तु चतुःश्रुतिकलयोः अंतरमृदुपसंज्ञयोः प्रकृतेः मस्यत्तु चतुःश्रुतिकलस्या
अभिचारात् पंचश्रुति कलस्य च असंभवादिह्यर्थः ॥ ३२ ॥ ननु पूर्वोक्तं निगमानां समप तृतीयश्रुतिस्थत्वात् निगमा
नां चतुरादिश्रुतिमत्वं पुरातनानां नुक्तत्वात् शास्त्रांतर विरुद्धमिह आह ॥ तदिति ॥ तर्ह्येवं निगमानां समप तृतीय
श्रुतिस्थत्वं इति विरुद्धगमानां चतुरादिश्रुतिमत्वं च शास्त्रविरोधिनः ॥ कु

श्रवणाहोः द्विश्रुतिरपि गांधारः स्वहितीय गांधारस्वहितीयश्रुतावेव श्रुते ॥ न प्रथमावापयीत्यर्थः ॥ एवं च षड्भादयोऽपि ॥
इति अस्य श्रुतावेव स्वरावगमनं विचित्राः विविधाया वीर्याः ताभ्य इति ततः स्पष्टं वैष्णिकाद्यनुमानेन तंत्रीषु सारीषु वा
अस्य श्रुतावेव स्वरं रथापयंती तथैव श्रावयंति च ननु तत्र पूर्वश्रुतीनां भतिप्रकारेणैव उपयोगः ॥ गायनकंठे पित्तसंबोदिति
भावः ॥ नैकेति निषेधनार्थं न शब्दस्य सुषुप्त्येति समासे नाकादिवत् ॥ ३३ ॥ अथ प्राचीनोक्तं विष्णुतेभ्यो अन्यान
पि वि कृतान् संभावयन्नाह ॥ रिधयोपे रथार्यया सार्थया ॥ इह एतेषु असिद्धेषु देवैरुच्यते अनेन हृदयं रजनेगा
गानेयेश गानेदेशी रगासोषु रधयोऽत्र षभधैवतयोः च न स्तः पंचतथा षट्श्रुतयः अभिवीक्ष्यते ॥ कथमिह आह ॥
परश्रुतिगते परायाः श्रुतयः क्रमेण गमयोस्तथा निसयोश्च तासां गतिः प्रोक्तस्तस्योद्देशः क्रुषभो गांधारस्यादिमां
श्रुतिं गृहीत्वा चतुःश्रुतिः तस्यैव श्रुतिद्वयं गृहीत्वा पंचश्रुतिः तस्यादिमां श्रुतिं गृहीत्वा षट्श्रुतिः एवं धैवतः निषादस्य
प्रथमा द्वेषपुर्यादिमां श्रुतिं चतुरं श्रुतिं चतुर्षु घटत इत्यर्थः ॥ तथेति चार्थे गमयोः गांधार मध्यमयोः ताः श्रुतयः षट् अ
भिवीक्ष्यंत इत्येव परश्रुतिगते रिधैव च गांधारो मध्यमस्य श्रुतिचतुष्टयं गृहीत्वा षट्श्रुतिः तथामध्यमोऽपि पंचमस्य

वैकुण्ठाविरोधाः इति ग्रंथेन विरोधानुद्भावपरिहारमाह देवीत्वादेतेषामनियमो न दोषायेति देवीत्वं च तत्तद्देवामनोरंजने कफलेन कामकामा
चारप्रवर्तितमित्यादिना ३७ ॥ ॥ इदानीं प्रसंगेन उक्तवक्ष्यमाणानां विधिलक्षणदोषपरिहाराय मतं गनिःशंकादि संमतस्य श्रीहनुमतः
संमतिमाह । ग्रामश्रुतीति ॥ आद्येन सर्वमूलश्रुतेन हनुमता देवीरागे जातित्वादेकवचनं देवीरागेषु ग्रामश्रुतिसंरादेरनियम उक्तः ॥ ग्रामो

ग्रामश्रुतिसंरादेरनियम उक्तो हनुमताद्येन ॥ देवीरागे येषां श्रुतिसंरेत्यादिपधेन ३५

षड्ग्राममध्यमग्रामो । श्रुतयः षड्गादिषु नियताश्चतुरादयस्वराः शुद्धविकृतलक्षणाः ते आदयो यस्येति तस्य अर्थजातस्येति शेषः । आ
दिशब्देन रवाउवौडवसंपूर्णत्वा निग्रहं शादिजातयः ॥ आलापकरणादीनि । अन्याप्यपितेषां यथेष्टेति तस्यर्थः । केन करणेन । येषां श्रुतिसंरेत्यादि
यस्तस्य श्लोकस्तेन तस्यर्थः । तथा च स एव । येषां श्रुतिसंराग्रामजात्यादि नियमो न हि । नानादेशगतिछाया देवीरागं गृह्यते स्मृता इति ॥ ३५ ॥

एवं यथोक्तश्रुतिकल्पनया स्वराणां शुद्धविकृतेषु जभिधायद्विविधानामपितेषां स्वरानभेदेन त्रैविध्यमाह । ते मंद्रेति । ते द्विविधा अपि स
राः मंद्रमध्यताराणां नादानां या निस्थानानि हृत्कंठमूर्धरूपाणि तेषु या स्थितिस्तथा हेतुना त्रिविधाः । उच्चाच्चतरोच्चतमस्थानस्थितपुरुषवत्
तेषां स्वनवृत्त एव भेदः न तु स्वरूपवृत्त इत्यर्थः । अथ तादृग्विधानामपि स्वराणां रागप्रयोगार्थं प्रकारांतरेण चातुर्विध्यमाह । पुनस्तेषामिति ।

ते मंद्रमध्यतारस्थानस्थित्या त्रिधा पुनस्तेषां ॥ वारीसंवादी च विवाद्यनुवादीति भेदात् ३६

पुनः प्रकारांतरेण वारीसंवादी विवादी अनुच इति भेदः स्फः ३६

तानेवलक्षणत आर्थाहयेनाह । तत्रापिवादिनेलक्षयति । वादीसयइति । यः प्रयोगेरागादौ बहुलः ग्रहांवात्वादि पुनः पुनरावर्तनान्मुख्यः स
वदनातरागप्रतिपादकत्वात्वादी । कीदृक्कसः राजानपवन्मुख्यइत्यर्थः । सिंहोमाणवकइति वत्चेत्यर्थः । परत्राब्दप्रयोगात् । एवमर्थोपि ।
संवादिनेलक्षयति । ययोस्त्विति । ययोस्तु मध्ये अंतरे द्वादशावाओष्टाश्रुतयोः स्फः भवेयुः । तौ मिथः परस्परं संबदनात्वादिना स्वरेण जनि
वादीसयः प्रयोगे बहुलो राजाययोस्तु मध्येस्युः ॥ द्वादशावाष्टौ श्रुतयोऽमात्यौ संवादिनौ तौस्तुः ३७

तस्वरागुरं जकत्वस्य निर्वाहत्वात् संवादिनोस्तः कीदृशौ तौ । अमात्यौ सचिववत्तराजाख्यकार्यनिर्वाहकावित्यर्थः मिथइति पुरस्ति पुरस्ति तमपि
इहापि ज्ञेयं । द्वादशाष्टाश्रुतं तरेपिसमश्रुतिकयोरेव संज्ञेयं । तथा च मर्तंगः । संवादिनस्तु पुनः समश्रुतिकत्वेति त्रयोदशानवांतरं तत्वेनाग्न्या
बोधव्याप्तं तन्मतेस्वराधारश्रुतेरपि गणनेति निविरोधः तत्र संवादित्वं यथा । षडस्य मध्यमपंचमौ । ऋषभस्य धैवतः । गंधारस्य निषादः । मध्यमस्य
षडः पंचमस्यापि षडः । धैवतस्य ऋषभः । निषादस्य गंधारः । तेन यत्र रागे षडः अंशः तत्र मध्यमपंचमयोरपि अंशत्वेन कल्पितयोः रागहानिर्नस्या
दिति भावः । एवं सर्वेषु ३७

तः हियतः शाडे देव नवा धा ध्यायेत्वा ल्याणां सोक्तपरोक्ता नां योऽर्थः तस्य अन्यथात्वमपि लक्ष्ये स्ति लक्ष्ये लक्ष्ये स्थापनाय प्रोक्तं । ब्राह्मणां लक्ष्यानुग्रहा
पमरुतत्वात् । यत्र तयोर्विरोधस्तत्र शास्त्रे नियमितस्याप्यर्थस्य उपलक्षणत्वादिना प्रकारांतरेण गतिः । कर्तव्यानुत्तु लक्ष्यमुपेक्षितकृतं । तेन ययो
क्तश्रुतिकानामपि स्वराणां श्रुत्यंतराक्रमणं न दोषायैति शास्त्रे एवोक्तमित्यर्थः । तथा च षष्ठाध्याये किं नरीप्रकरणे निः शंकः । यद्वा लक्ष्यप्रधाना
निशास्त्रोपेयतानिमन्वते । तस्माच्छ्रुतिविरुधंतच्छास्त्रं नेयमन्यथा ॥ इत्यादि ३८ ॥ ॥ इदानीं स्थितमानायथायथंचतुरादि श्रुतिमत्वे साक्षात् संमत्यंतरमा
षट्श्रुतिकं मपंचश्रुतिकौ चतुः श्रुतीरिधावगदत् ॥ रागविवेकाध्यायव्याख्याने मल्लिनाथस्तरिपि ३८ ॥

ह ॥ षट्श्रुतिकं ममिति । कलिनाथः एतदारव्यः संगीतरत्नाकरव्याख्याता सोपिरागविवेकाध्यायव्याख्याने द्वितीयाध्याये स्वविवरणे षट्श्रु
तिकं रिधोपंचश्रुतिकौ चतुः श्रुतीन्वजगदत् । उपलक्षणत्वेनोक्तवान् । तथा च लक्ष्ये प्रतीतानां लक्षणविरोधानां परिहारस्य प्रसंगे कलिनाथः क्रियां
गरामक्रियायां मध्यमस्य पंचमश्रुतिद्वयाक्रमणे । नही देवक्रोमभृतिषु ऋषभधैवतयोरंतरका कल्पादिश्रुतेति द्वाक्रमेण न प्रत्येकं पंचश्रुतां च शा
स्त्रानभिहितानि । श्रीरागगंधारनिषादयोः मध्यमषडजादिभेदे कश्चात् श्रवणेनेति श्रुतिस्वात्त्वाविहिते पिषड् मध्यमयोरवात्त्वाविहितेति श्रुतिस्वक
णेनैकैशिकेयार्धवेनास्य तत्रैव ऋषभधैवतयोगीधारनिषादादिभ्यश्चाक्रमेण न प्रत्येकं चतुः श्रुतिस्वत्त्वाविहितमित्यादिलक्ष्यलक्षणयोः

एवंस्वरानि रूपानियतस्वरसन्निवेशरूपानुसृष्टनादीनिरूपयिष्यन्तः श्रयत्वाद्ग्रामयोः प्रसक्तयोः ग्रामसामान्यलक्षणं प्रथममाह । स्वरनिकर इति । स्व
 रणो यो निकरः समूहः स ग्रामः स्यात् । अथाजनसमूहो ग्रामो लोके एवमत्रस्वरसमूह इत्यर्थः । एतावत्येवोक्ते वेदवाक्येष्वपि स्वरसमूहस्य सत्त्वात् तत्रा
 व्याप्तिरिति तन्निरुक्तय आह । कौटुम्भः । आधार इति । मूर्छनाच्चक्रमादयश्चेति तेषामाश्रय इत्यर्थः । आदिपदेन तानवर्णालंकारादयः । एवं सामान्येनोक्ता
 तद्विधिमाह । पाङ्गु इति । स ग्रामः पाङ्गुः षड्भ्यसंबन्धी षड्भ्याम इत्यर्थः । चपरं माध्यमः मध्यमेत्यसंबन्धी मध्यमग्राम इत्यर्थः इति द्वेधा । द्विविध एव हेतुना
 ह । तयोः षड्भ्यमग्रामोः प्रधानत्वात् । तत्र षड्भ्यसंज्ञस्वरमुख्यत्वं संबोधत्वात् । संवाद्याधिक्याच्च । मध्यमस्य तु तथात्वं श्रुतत्वात् । षड्विधोपि स्यात् । इति त्रुणं
 स्वरनिकरो ग्रामः स्यादधारो मूर्छनाच्चक्रमादीनां ॥ पाङ्गुमाध्यम इति चेद्वेधासतयोः प्रधानत्वात् ३० धत्तेरिमयोरंत्यादिमेश्रुतीगो निरूप्य
 मृधसधाधः पांत्याच्चेद्धारग्रामः स्वर्गलोकेन्यः ४० ४२
 द्विविधं तं क्रमाद्धस्यति ॥ स्वायश्चक्रताविति । पंचमेस्वस्यया अंत्या चतुर्थः श्रुतिस्तस्यां सति च परं उपांत्या वृत्तीयोया श्रुतिः स्वस्येति शेषः । तस्यां सति पा
 ङ्गुमाध्यम इति द्विविधोपि ग्रामः क्रमात् स्यात् । तत्र स्वरसमूहो तर्गते पंचमेस्वचतुर्थो श्रुतो आदितस्तत्सप्तद्वयातिष्ठति षड्भ्याम इत्यर्थः ॥ तथा पंचम
 वस्वस्वतृतीयोया श्रुतो आदितः षोडश्यातिष्ठति मध्यमग्राम इत्यर्थः । एवं ग्रामो लक्ष्यित्वा तयोरापि षड्भ्यामप्रचारमवदृश्या सहतुक्माह । किं चिति ।
 किं तु परं तु तत्ततोः इह देव्यां प्रथमः सः ग्रामः षड्भ्यामः वर्तत इति शेषः । तत्कृतः । देशोपचमविकारः स्वचतुर्थश्रुतेः च्यवनं नयेया तत्राकृतं तत्राग्रामरा

गेषु अशेषपिरागेषु पंचमस्य एकरूपत्वादित्यर्थः । तथा च हनूमतादेश्यामुक्तो ग्रामयो रनियमः । येषां स्वरश्रुतीत्यादिपद्येन किंचरगविवेकाध्यायव्याख्याने कौलि
 नायाविलस्यलक्षणविरोधपरिहारप्रसंगादुक्तवान् । त्रिचतुःश्रुतिकत्वेन ग्रामद्वयं नेह कस्यापि पंचमस्या लोपत्वेन प्रयुज्यमानस्यापि सर्वरागेषु क
 रूपनेत्यादिना ४० ॥ ॥ एवं ग्रामे लक्ष्यित्वा तदो ध्येषु मूर्छनां तावत्सामान्यतो लक्ष्यति । स्वरसप्तकस्येति । इह ग्रामे यत्स्वरसप्तकस्य सप्तकमे
 अनुक्रमे सहितं आरोहः अवरोहणं च सामूह्येते मोक्षते यथा श्रोता इति मूर्छनाज्ञेया इति शेषः । सप्तकमिति कृतेः कूटतानेनातिव्याप्तिं सप्तकस्य
 स्वायश्चक्रतावुपायश्रुतौ च सति पंचमे क्रमात् स्यात् ॥ किं तु विकारो देव्यां न पंचमेतदिह स प्रथमः ४० स्वरसप्तकस्य सप्तकमारोह
 श्वावरोहणं यदिह ॥ सामूछनाभिदोः स्यात् उत्तरमंशादिकाः सप्त ४१
 क्तिभ्यां आरोहवरोहो द्विविधवर्णालंकारनिवृत्तिः संक्रमयत् इत्यमयत्र संक्रमं च यश्च यत्वेति नृपं सकृन् नृपं सकृन्नेति नृपं सकृन्नाप्येकवत्त्वं नृसा
 इति मृतिनिर्दिश्यमानमूर्छनायोलिंगं । मूर्छनेति मूर्छामोहसमुद्राययारस्मात्प्यंतात्प्यासश्रंथेतियुन् । अथ तस्याः विशेषानामतः सरया
 पूर्वदर्शयति । भिदो स्यादिति । अस्यामूर्छनायाः भिदः भेदाः उत्तरमंशा आदिर्यासामिति ताः सप्त भवन्तीति शेषः ४१ ४२ ४३

समाधिविशेषानुलक्षयति। मध्यमस्तु सादिरिति। मध्यमस्तुः मध्यस्थानस्तु यः सः षड्ः स आदिर्यस्याः सा आद्याप्रथमा भवतीति शेषः। च परं अ
धस्तु तस्मात् षड्ः तर्नी न्वस्तुः मंडस्तु इति यावत् न्यादयः ये निषादादयः ते आदयो यासां ता इति अधस्तु। न्यादादिकाः पराः अन्याः षट् रंज्यादयः।
तेन सरिगमपधनि निधपमगरिसिति उत्तरमंडा॥ निसरिगमपधपमगरिसनि इति रंजनी। धनिसरिगमपधमगरिसनिधेति उत्तर -
पधनिसरिगममगरिसनिधयेति शुद्ध षड्ः। मपधनिसरिगगरिसनिधपमेति मत्सरी कृता। गमपधनिसरीरिसनिधपमगेति। अम्बकांता॥

मध्यमस्तु सादिराध्याधस्तु न्यादादिकाः पराः षड्॥ क्रम आरोहणमेषोरवाड वमिह षट् स्वरं किमपि चे २
रिगमपधनिससनिधपमगरि इति अभिरुद्रता। अथ ग्रामस्य आधेयांतरं क्रमं लक्षयति। क्रम इति। एषां स्वराणां आरोहणं क्रमः। न त्वरोहण
मित्यर्थात् ते ये। सरिगमपधनि इत्येव सः। अत्र स्वरसप्तकस्येति न नियमः। अत एव तस्मिन् प्रकृतेऽपि एषामिति पुनरुक्तं। क्रमभेदाः शास्त्रांतरात्
ज्ञेयाः। इहानीं आधेयांतराणि शुद्धतानां लक्षयिष्यन् तदुपयोगितया रवाड वौ उवेता वल्लु लयति। रवाड वमिहेति। इह शास्त्रे यत् षट् स्वरय
स्मिन् तत् किमपि मूर्च्छनादितत् रवाड वं। यत्तदोरध्याहारः ३२ ॥ २ ॥ ३ ॥ ४ ॥ ५ ॥

विवादिनं लक्षयति। एकश्रुत्यंतराविति। योताविति शेषः। एकया श्रुत्या अंतरितो व्यवहितो योतौ मिथः विवदनात्वादिसंवाद्यनुवादिजनितराग
रक्तिविनाशकत्वात् विवादिनो भवतः। कीदृशो तो वैरिणो शत्रुवत् आरब्धकृत्यविनाशकावित्यर्थः। विवादित्वं यथा। त्रैषमस्य गंधारः गंधारस्य
ऋषभः धैवतस्य निषादः निषादस्य धैवतः तेन ऋषभस्तु ने गंधारः प्रयुज्यमानो रागहानिकर इति भावः। एवं परत्र। अनुवादिनं लक्षयति।
अनुवादिनस्त्विति। शेषाः येषां संवादित्वं विवादित्वं च नास्ति ते इत्यर्थः। मिथः अनुवदनत्वादिसंवादिनरत्नयुक्तात् अनुवादिनः स्युरिति
एकश्रुत्यंतरितो विवादिनो वैरिणो मिथो भवतः॥ अनुवादिनस्तु शेषां श्रुत्या हि त्वं यथा थी स्ते ३६
शेषः कीदृशास्तो भृत्याः सेवकवत् राजसंविदारब्धकर्मानुगुणा इत्यर्थः। अनुवादित्वं यथा। षड् स्वरिगधनयः गंधारस्य समुधः। मध्यमस्य रि
गपधनयः पंचमस्य रिगपधनयः धैवतस्य सगमयाः निषादस्य सरिभयाः तेन षड् स्वराने रिगधनि धपि प्रयुज्यमानेषु किंचित् रक्ति कस्त्वमेव
ति भावः। एवं सार्थकतया सूचितान्वाद्यादीन् स्पष्टोत्पासार्थकानि गमयति। इत्यभिहितं। वादिसंवादि विवाद्यनुवादिनः इत्यनुपादिह्येतन्न यथाथः।
सार्थका इत्यर्थः। अत्र शुद्धवाद्यादिपरिज्ञानाय वीणायां श्रुतिप्रस्तारो यथा। एवं तिर्यगे रवाडो विंशति लिखेत्। ता सुवामतो दक्षिणतो वारं रवायाणि हा
निं शङ्कति। तत्र षड्वादीन् स्वस्वश्रुति संखया विलिख्य अंतरश्रुतयो वेदितव्याः। एवं विद्वतेष्वप्युक्तं ३६ ॥ ॥ २ ॥ ३ ॥ ४ ॥ ५ ॥

न्यस्यक्रममिति। यथेष्टं एकस्वरदिसप्तस्वरांतेषुक्रमेषु मध्येयंकंचित्क्रमंन्यस्यस। सरि। सरिगेत्याद्यारोहात्मकं प्रथमपंचकिल्लेण लिखित्वा पु
 र्वः पूर्वः परादधः स्थाप्यः अत्रपरपूर्वत्वे क्रमयेक्षयाज्ञेया। इह पूर्वः पूर्व इति वाप्या अप्रस्तारसमाप्तेः प्रतिष्ठानं सकृत्करणबुद्ध्या ज्ञेयाननु एक
 कूटतोनविषया तेन एकवारमेव द्वितीयादिषु पंक्तिषु पूर्वः स्वरः परादधोल्लेख्यः। तत्र विशेषमाह। पूर्वोयदिति। पूर्वोयद्यपरिस्थात्तत्तर्हितस
 न्यस्यक्रमंयथेष्टं पूर्वः पूर्वः परादधः स्थाप्यः॥ पूर्वोयद्यपरिस्थात्तत्तत्पूर्वः पुरउपरिगायाः ४७
 र्वः स्थाप्या इति शेषः लिखितुमाख्यः पूर्वः चतुर्ध्वपंतौ अग्रे दृश्यते तर्हितस्मात्पूर्वोदयः पूर्वः सपरादधोल्लेख्यः पूर्वपूर्वोप्यग्रे चेत। तर्हित
 तापि पूर्वः एवं षड्पयंतं विचार्य। षड्पयंता अपि पुरस्ताच्चतुयः तर्हि द्वितीयस्वरादधश्चित्नीयं। तत्रापि षड्पयंता अग्रे संति चेत्तर्हितदशमस्व
 राधोल्लेखनमित्यर्थः एवं विचार्य यस्मिन् लिखिते तत्सुरं कर्तव्यमाह। पुरउपरिगा इति। उपरिगाः लिखितस्य योर्ध्वः तदपेक्षवाये अग्रे स्तः
 ते पुरः पूर्वं लिखितस्य अग्रे स्थाप्या इत्यर्थः ४७ ॥ ॥ ॥ ॥

तथापंचस्वरंतदेव ओड वं। स्वाडवोडवेति पूर्वाचार्यकृते संज्ञे। शुधतानुलक्षयति। अथ शुधा इति। अथातः परं शुधाः स्वरविकाररहि
 ता एव मूर्छनाय हि यदिरवाडविताः षट्स्वराभिकाः कृताः च परं ओडविताः पंचस्वराभिकाः कृताः तर्हि इच्छार्थं शुधाः तानाः स्फुरिति
 शेषः। शुधा एव मूर्छना इति वदता वा स्त्रोतरोक्ते शुधसांतरसका कलीक सांतरका कलीकतया मूर्छनानां चातुर्विध्यं सूचितं। यद्यपि मू
 र्छना एव शुधास्तानां स्फुरित्युक्तौ तानेषु आरोहावरोह रूपे प्रतीयते तथापि मतंग मतेन आरोह एव तान इति ज्ञेयं। तथा च मतंगः ननु
 पंचस्वरंतथोडवमय शुधा एव मूर्छनाय हि ॥ स्वाडविताश्चोडविताः शुधास्तानानवाबुधयः ४३
 कथं मूर्छना तानया भेदः। उच्यते। आरोहावरोहक्रमयुक्तः स्वरसमुद्ययो मूर्छनेत्युच्यते। तानस्तु आरोहणं भवतीति भेद इति। ता एव सं
 रव्यातिनवाबुधयः ४९ एकोनपंचात्रात् तत्रैकमात्रं षड्ग्रामेषु षड्पमपंचमनिषादविहीना अष्टाविंशतिः रिगमपधनीत्यादयः स्वाडवाः शुधतानाः
 तथा षड्पंचमाभ्यां गंधारनिषादाभ्यां त्रैपमपंचमाभ्यां कमात्रविहीताः एकविंशतिः रिगमधनीत्यादय ओडवाः मिलितास्तु एकोनपंचात्रात् इति मा
 चीनमतं। तथा वनिः शोर्कः षड्ग्रामः समहीनाश्चेत्क्रमात् सरिपसममेः तदाष्टाविंशतिस्तानामध्यमसरिपोमिताः सप्ताभ्यां द्विंशतिभ्यां च रिपा
 भ्यां सप्तवर्जिताः षड्ग्रामेषु यत्कृतानां एकविंशतिरोडवा इति। स्वाडविता इति तत्करोति तित्थं तानिष्टा ४३ ॥ ॥

एवरिसमेतिपंचमः ततः पूर्वरीत्यागाधारस्यैव अधः रिः उपरिसमौ पश्चाद्गः एवंगरिसमेतिषष्ठः । इति मांताः षड्भेदाः । ततोरेः अधः सः पुरो
 मगो पश्चाद्गः । एवरिसमेतिअष्टमः । ततोमस्यैवाधोरिः पुरोगः पश्चात्समौ । एवं समरिगेतिनवमः ततोमस्याधः पूर्वपूर्वपूर्वः षड्भेदः
 पुरोरिगो पश्चात्समः । एवमसरिगेतिदशमः । ततः पूर्वरीत्यामसौ विहायरेरेवाधः पूर्वः सः पुरोगः पश्चाद्गमौ । एवरिसमेतिएकादशः । ततः पूर्व
 रीत्यारित्यक्तामस्यैवाधः पूर्वपूर्वरिः पुरः सगो पश्चात्समः एवमसरिसंगेतिद्वादशः । इति गांताः षड्भेदाः । ततः पूर्वरीत्यामरिसानुहित्वागस्याधो
 रिः सगमा एव पश्चाद्गः । एवमसगभरीतित्रयोदशः । इत्यादयो रांताः षड्भेदाः । ततः परे सांताः षड्भेदाः । मिलिताश्चतुर्विंशतिभेदाः मगरिः
 सेत्यंताः । ततपरंप्रस्तारेन संभवति । सर्वेषां पूर्वोपरिसंतीति । एवमेव पंचस्वरदिषु प्रस्तारः । तत्र सरिगमपेति पंचस्वरप्रस्तारे पांताश्च
 तुर्विंशतिभेदाः । ततो मांता अपि चतुर्विंशतिः ततो गांता अपि चतुर्विंशतिः । ततो रांताश्चतुर्विंशतिः । ततः सांताश्चतुर्विंशतिः । मिलिता
 स्तुर्विंशत्युत्तरवाते ॥ भेदाः मपगरिसेत्यंताः भवन्ति । सरिगमपधेति षट्स्वरप्रस्तारे तु धाताः विंशत्युत्तरवाते भेदाः । ततः पांतास्तावं
 तएव । ततो मांतास्तावंतएव । ततो गांतास्तावंतएव । ततो रांतास्तावंतएव । ततः सांतास्तावंतएव । मिलितास्तुर्विंशत्युत्तराणि सप्तवाता

निभेदाः धपमगरिसेत्यंताः भवन्ति ॥ सरिगमपधर्नाति सप्तस्वरप्रस्तारे तु विंशत्युत्तराणि सप्तवाता निन्यंता भेदाः । ततस्तावंतएव धांताः । तत
 स्तावंतएव धांताः । ततस्तावंतएव पांताः । ततस्तावंतएव मांताः । ततस्तावंतएव गांताः । ततस्तावंतएव रांताः । ततस्तावंतएव सांताः ।
 मिलितास्तु पंचसहस्राणि चत्वारिंशदुत्तराणि भेदाः ॥ निधपमगरिसेत्यंसेत्यंता भवन्ति ॥ एवरंजव्यादिषण्मूर्छनाक्रमाणां पूर्णानाम्
 पूर्णानां च प्रस्तारे ज्ञेयः ॥ इति प्रस्तारः ॥ एवं प्रस्तारमुक्त्वा प्रस्तारकरणेष्वेवास्तु स्य लघुना पायनं तत्तद्देहपरिज्ञानाय नष्टोद्दिष्टस्य
 एधिष्यन्तावतूनस्य एनेमिति जानाति ॥ अथ नष्टस्य एनेमिति ॥ एतावतिथ इति संख्याविशेषोक्तः काकीदृक्स्वरूप इति स्वरूपं विष्णुकी
 लयोभेदः पृच्छते सः अप्रतीत्यमानता तूनस्य इत्युच्यते ॥ तस्य स्पष्टं स्वरूपं प्रकाशने करोमीति शेषः । तत्र पूर्वमसप्तस्वरदिक्क्रमेणो
 क्तोमेव संख्यामेकादिक्रमेण तदुपयोगित्वेनाह ॥ इह लेख्या इति ॥ इह नष्टस्य एनेमस्योक्तोः अं इत्थं लेख्या स्यात् ॥ ६८ ॥

स्थापनमेवाह ॥ भूरिति ॥ भूः १ एकः ॥ द्वौ ॥ क्रतवः षट् ॥ श्रुतिद्वयं चतुर्विंशतिः ॥ रेवनाः द्वातं विंशत्युत्तरं ॥ नरवगिरिः सप्त द्वाता विंशत्युत्तरं ॥
 पि। खवेदखवारः पंच सहस्राणि चत्वारिंशदुत्तराणि चेति ॥ श्रुतिद्वयं नखगिरि श्रुति च समाहार इंदौ ॥ एवं यथेष्टं एकस्वरादि क्रमांके पुस्तक
 पितेषु यत्कृतं व्युत्तराह ॥ पात्यइति ॥ क्रमस्य यः अंतिमांकः तस्मात्प्रभांकः प्रश्नसंख्यायाये अंकः सपायः नूनः कार्यः ॥ दोषं अत्र विधातया ॥
 शेषशेषं अवशिष्टं अवशिष्टं ॥ आद्याधेः अंत्याकां सूर्यः पूर्वैरकेः ४९ ॥ ॥ भाज्यं हरणीयां कीदृशोऽसौ यथाहं गुणितैः यथाहं यथा
 भू १ द्वौ २ वृत्तवः ६ श्रुतिद्वयं २४ रेवना १२० नखगिरि ७२० खवेदखवारश्च ५० ४० ॥ पात्यः क्रमांतिमांकान्
 प्रभांकं दोषमाद्याधेः ४९ भाज्यं मथ लब्ध लब्धयाया संख्या प्रपूरकास्तस्याः ॥ पावांतरं ॥ भाज्यं यथाहं गुणि
 तैस्तदनुगुणं कृणुण क तुल्यसंख्या काः ॥ मूलक्रमं द्वितीयं तृतीयं तत्सादयो ज्ञेयाः ५० यो ग्यं केन विदं केन ताडि
 तैः अंते पिंडां को व्यावृत्ते भागाः गच्छंति तावत्संख्या केन ताडितै रितियावत्तदनुत्तरं परं गुणकं गुणक तुल्य संख्या काः ये ये गुणिता आद्या
 धांकाः भागं गृहीतवन्तः तत्तुल्य संख्या येषां ते तादृशाः अंत्यादयो ज्ञेयाः ॥ अंत्यैः नष्टस्यांति मस्वरः आदिर्येषां उपायो योपांसा दीना

शेषाणां तु लेखनं पूर्वमिव तस्य पश्चाद्भाग इत्याह ॥ मूलक्रमेति ॥ येततः शेषाः स्थापितेभ्यो वशिष्टाः ते इत्याह ॥ अस्य पूर्वलिखितस्य पृष्ठस्थान्याः क
 थं मूलक्रमक्रमेण मूलक्रमे षड्वादिकेयः क्रमः व्यवहितत्वेन अव्यवहितत्वेन वा परिपाटीतया ॥ एवं प्रसारः ॥ तत्र निर्दोषनाय चतुःस्वरप्रसारः प्रदर्श्य
 ते ॥ सरिगमेति पूर्वक्रमः स्थाप्यः तत्र षड्गस्याधः पूर्वस्वरभावात् स्वरो न स्थाप्यते ॥ ऋषभस्य तु अधः तत्पूर्वः षड्गः स्थाप्यते ॥ परिगतां गंधारमध्यमौषु
 रौ लेख्यौ ॥ अवशिष्टं ऋषभः षड्गस्य पश्चाद्देयः ॥ एवं सरिगमेति क्रमेण सहितो द्वितीयो भेदः तं विना तु प्रथम एव ॥ तत्र ऋषभस्य पूर्वं षड्गं देयश्चेत्तर्हि
 मूलक्रमे क्रमेण स्थाप्याः पृष्ठे स्थये यतः शेषाः ॥ अथ नष्टस्य नमिह लेख्या इयं क्रमस्यांकाः ६६
 स उ परिवर्तते ॥ षड्गस्य पूर्वो नेति तौ हि त्वा गंधार स्याधः रिः पुरोमः पश्चात्स गौ मूलक्रमे व्यवहितक्रमेण ॥ एवं सरिगमेति तृतीयो भेदः ॥ ततो गंधा
 रस्याधः पूर्वं ऋषभो देयत्वेन प्राप्तः ॥ परं तु पुरस्तात्स विद्यत इति तस्याधि पूर्वः षड्गो लिख्यते ॥ पुरोरिमो यश्चाद्गः ॥ एवं सरिमेति चतुर्थो भेदः ॥
 ततो गंधारस्य पूर्वः तत्पूर्वं श्रेयं वर्तत इति गंधिहाय पूर्वाभावात् संच विहाय रेः अधः पूर्वः सः पुरोमः पश्चाद्दिगौ ॥ मूलक्रमे अव्यवहितक्रमे

तिततो विंशत्तरात्तस्याधोकेन चतुर्विंशत्यायथायोग्यतया न्येकेन गुणनात् हासततित्वमापन्नया तस्मिन् शेषे पंचाशात्मात्मके भा
 जिते पुनः शेषे नयोदश १२ भाजकस्य गुणकस्य क इति मूलक्रमद्वितीयात् क्रमभात् तृतीया संख्याको म इति मध्यम एव नष्टः स्थ
 प्यते। ततो नष्टे लब्धे म इति मः। क्रमे लोप्यते। ततः क्रमः सरिगप इति स्थितः ततः पुनश्चतुर्विंशतेरप्याधोकेन षडंगकेन योग्यतया
 धोकेन गुणनाद्वा दशात्मकत्वापन्नेन त्रयोदशात्मके शेषे भाजिते पुनरेकः शेषो भवति॥ अत्र तु भाजकस्य गुणकस्य क इति मूलक्रमद्वि
 तीयाद्दशभादेव द्वितीयो ग इति गंधार एव उपांत्यः स्थाप्यते। ततः नष्टे लब्धो ग इति गंधारः क्रमे लोप्यते। ततः क्रमः परिपति स्थितः
 ततः पुनः षडंगकस्याप्याधो धोकेन एकांकस्य शेषस्य भाजन संभवात् मूलक्रमद्वितीयाद्दशभादेव पूर्वः षडो नष्ट उपांत्यः स्था
 प्यते। ततो नष्टे लब्धः षड् इति प्रक्रमे लोप्यते। ततः क्रमो रिपेति स्थितः। अंके श्वे लोप्य इति वचनात्। धोकोपि लोप्यते। ततः पुनर्धो कस्या
 प्याधो न एकांकेन योग्यतया एकांकेनैव गुणितेन एकेन गुणितं तदेव भवतीति न्यायादेकचमापन्नेन एकात्मके शेषे भाजिते शेषो भवति अ
 त्र तु भाजकस्य गुणक एकांक इति मूलक्रमद्वितीयात् पंचमात् प्रथमः प इति पंचम एव नष्ट उपांत्यस्याप्याधः स्थाप्यते। ततो नष्टे लब्धः प इ
 ति क्रमे पः लोप्यते। ततः क्रमो रिपेति स्थितः। एवं अंतास्वरद्वयो द्वितीयस्वरांताः नष्टे भेदे चत्वारः स्वरः भवन्ति। ततः क्रमे लोप्य वाशिष्ठे रिः नष्ट

भेदपंचौ शिष्टः प्रागिति वचनात् प्राग्धीयते। एवं पंचविंशतमे नष्टे भेदः रिपसगमेति स्वरूपः स्पष्टः संपद्यते। एवमन्ये पिज्ञेयाः इति नष्टे। अथोद्दि
 ए स्पष्टं प्रतिजानाति। अथ कथयाम्युद्दिष्टमिति। स्वरूपमुक्त्वा कति तिथायमिति संख्याविषये नयो भेदः पृच्छते स उद्दिष्ट स्वरूपत्वा उद्दि
 ष्ट संज्ञकः तं कथयामि॥ संख्याविशेषपूरकत्वेति विशेषः। तत्प्रकारमावाह। इह स्वर इति। इह उद्दिष्ट स्वरूप अंत्यस्तस्वरः ७२ मूलक्रम
 द्वितीयात् यावतिथः यावतां संख्या पूरणः स्यात् क्रमे यो द्वितीयः तस्मात् आरभ्य प्रथमः द्वितीयादिर्भवेत् इत्यर्थः। तथा संख्येति शेषः
 हतो गुणितः स च अंकेषु पूर्वोक्तेषु एकद्विषडादि क्रमसंज्ञकेषु प्राच्यः आद्यः अंत्यात्मात्यः न्यूनः कार्यः अथानंतरं उद्दिष्टां त्यस्वर इति शेषः
 द्वयो लोप्यः। कृतकार्यत्वात् उद्दिष्ट स्वरूपे मूलक्रमस्वरूपे च प्राचनीय इत्यर्थः। यावतिथ इति यावच्छब्दात् तस्य पूरण इति उद्दिष्टेति श्रुतिग
 ति इत्युगागमः ५२ ॥ ॥ क्वचिदं कस्यापि लोपनमाह॥ अंत्य इति। अंत्ये उद्दिष्टां त्यस्वरे क्रमद्वितीयात् पूर्वोत्तीत्यर्थात् आदिमः अंकः परा
 पेक्षयायः कश्चन पूर्वः सः तूष्णीं लोप्यः अकृतकृत्योपि प्राचनीय इत्यर्थः। एवं भूयो भूयः पूर्वोक्तं सर्वमपि कर्म यावत् संभव पुनः पुनः एवमेकैवे
 तव्यमित्यर्थः। एवं कृता सिद्धमाह॥ शेषमिहेति। इह क्रमांकपक्षे शेषं सर्वां वाशिष्ठे तदेवोद्दिष्टस्य या संख्या प्रथमद्वितीयादिः सा स्यात् स

पद्यते। निर्वर्तयथा। पंचस्वरप्रस्तारे रिपसगमेति स्वरूपोभेदः कतिथइति पृष्टे सरिगमयेति मूलक्रम उपरि स्थाप्यः रिपसगमेति उद्दिष्टमेदस्तु अधः स्थाप्यः। स्थानपंचक एव एकं। दोषद्वयं चतुर्विंशति। विंशत्युत्तरं शतं ११२। ६। २५। १२० इति क्रमसंकाश्रितदधः स्थाप्यः। तत्रोद्दिष्टस्य स्वरो मध्यमः क्रमे द्वितीयात् क्रममात् तृतीयो वर्तत इति तत्संख्यायां केन गुणितः प्राच्योक्तश्चतुर्विंशतिरूपः २४ हासरातितां आ

अंत्ये क्रमद्वितीयात् पूर्वलोप्योक्त आदिमस्तृष्णी ॥ एवं भूयो भूयः शेषमिहोद्दिष्ट संख्यास्यात् ५३

पन्नः सन्नं जंयाकात् विंशत्युत्तरात् १२० पात्यंते तत्र शेषं अष्टचत्वारिंशत् ४८ अनंतरं मध्यमः उद्दिष्टस्वरूपक्रमे च लोप्यते। तथा सति क्रमः सरिगमेति स्थितः। उद्दिष्टस्वरूपं रिपसगमेति स्थितं। एवं भूय इति वचनात् पुनः एवमेव कर्तव्यं ॥ तत्रोद्दिष्टस्य स्वरो गंधारः क्रमे द्वितीयात् स्मादेव क्रममात् द्वितीय इति तत्संख्यायां केन गुणितः प्राच्योक्तः षड् रूपः ६। हादवाता मापन्नः १२ सन्नं जंयाकात् अष्टचत्वारिंशत् ४८ पात्यंते तत्र शेषं षड् त्रिंशत् ३६। अनंतरं गः उद्दिष्टस्वरूपे क्रमे च लोप्यते। तथा सति क्रमः सरिपेति स्थितः। उद्दिष्टस्वरूपं रिपसगमेति स्थितं। एवं भूयः करणे तु उद्दिष्टस्य स्वरो षड्ः क्रमे द्वितीयात् स्मादेव क्रममात् पूर्व इति प्राच्योक्तस्तृष्णी लोप्यते। अनंतरं षड्जः उद्दिष्टस्वरूपे क्रमे च लोप्यते। तथा सति क्रमः रिपेति

तद्वितीयांताः स्वराव्युल्लंघनेन ज्ञेया इत्यर्थः ॥ ते कुतो गणनीया इत्यत आह। मूलक्रमद्वितीयाद्वितीयतः मूलक्रमे यो यो द्वितीयो द्वितीयो द्वितीयस्तत्तत्तत्तावतिथः संख्याका इत्यर्थः ५० ॥ भागाभावे पूर्वः यदा आद्यां केन अंसां के भागेन गच्छति तदा मूलक्रमद्वितीयद्वितीयतः योयः पूर्वः सरवलेख्य इत्यर्थः ॥ ननु पृष्टस्य एकस्य नष्टमेदस्य मूलक्रमे द्वितीयः एक एव तत्कथं विष्माजित आह ॥ लब्धो लोप्य इति। नष्टस्वर इति विशेषः। नष्टे लब्धस्वरः क्रमे लोप्यः लोपनीयः मुकुमुकुर्वारंवारं तेन क्रमे अन्यः अन्यः द्वितीयः

भागाभावे पूर्वो लब्धो लोप्यो मुकुः क्रमे कंश्च ॥ शिष्टः प्रागथक यथा स्फटिष्टमिह स्वरोऽयस्तु ५१

संभवतीति भावः। येन भागेन गच्छति सायं को लोप्य इत्याह ॥ अंकश्चेति। अन्येऽप्यंकाः स्वत एव लुप्यंत इत्यभाजना हस्ये वलोपविधिरित्यर्थः ॥ न्यूनमेकं पूरयितुमाह ॥ शिष्टः प्रागिति। शिष्टः क्रमे लुप्येभ्योऽवशिष्टः स्वरो प्राक नष्टस्वरपक्षो द्वितीयात् पूर्वदेय इत्यर्थः ॥ निर्वर्तयथा ॥ तत्र पंचमस्वरप्रस्तारे पंचत्रिंशत्तमो भेदः। कीदृक् स्वरूप इति प्रश्ने स्थानपंचके एकः द्वौ। षट्। चतुर्विंशतिः। विंशत्युत्तरं शतं ११२। ६। २५। १२० इति क्रमसंकाश्रितेषु अंकेषु लिखितेषु अंतिमात् अंकात् विंशत्युत्तरात् शतात् १२० मन्त्रांके पंचत्रिंशत्तमे कथिते पंचाशीतिः ०५ शेषं भव

गः सरिगमपधनीति आरोहीवर्णः अवरोहिणं लक्षयति । अवरोहात्त्विति । अवरोहात्प्रयोगः निधायमगरिसेति अवरोहीवर्णः । संचारिणं लक्षयति । संचारीति । तद्विमिश्रणतः तेषां त्रयोयीणां । ससा । शिगा । सनिधासरिगेये वययायोगे विभिन्नया तसंचारीवर्णः यत्रगानक्रियायां यस्य वर्णस्य वा ऊत्यं दृश्यते तत्र तेनय पदेनाः कतेन्य इति ज्ञातये ५५ ॥ ॥ वर्णग्रंथेन विशेषरूपं अलंकारं लक्षयन् तसंख्याविशेषकथ्यमानत्वेन प्रति-
जानाति । सविशेषवर्णगुण इति । विशेषणवक्ष्यमाणनियतकलादिरूपेण सहितो यावर्णगुणः पूर्वोक्तवर्णग्रंथेन संलक्षितं क्रियते गीत-
स्त्वित्वास्ति त्वेकस्य प्रयोग आरोहणात्तथा रोही ॥ अवरोहात्तवरोही संचारी चेत्यथ सार्थः ५५

सविशेषवर्णगुणः अलंकारोत्रकथयामितद्देदान् ॥ द्वात्रिंशत्तंतथा द्वौ प्रकरणे हृदि परिभाषयं ५६

मनेसलंकारः । तथा वमरतः । द्वात्रिंशत्तंतथा द्वौ प्रकरणे हृदि परिभाषयं ५६ । अविशेषिते वचस्वी । गीतिरलंकारहीना स्यादिति । अत्रयथेद्वा त्रिंशत्तंतथा द्वौ तद्देदान् अलंकारभेदान् कथयामि । यद्यपि निःशकादिभिस्त्रिष्वलंकारा उक्तास्तथापि तन्मध्यतः चतुस्त्रिंशत्तमेव तान् लक्षय-
यकथयामीत्यर्थः । वक्ष्यमाणप्रकारेण द्वात्रिंशदपेक्षया द्वयोर्विलक्षणत्वात्तद्व्यगुक्तिः अलंकारोपयोगिनी परिभाषावत्कृतिजानाति । प्र-
करणे हृदि हीति । द्विरवधारेण हृदप्रकरणे हि अलंकारप्रकरणे एव इयं वक्ष्यमाणा परिभाषा व्यापिसंकेता उक्तिः ५६ ॥ ५७ ॥ ॥

तामेवाह ॥ मंडः स इति । यत्पूर्वः स्वरः समंडः उक्त इत्यन्वयः । मध्यरूपपरापेक्षया मंड एव मंडः ताररूपपरापेक्षया तु मध्योपिमंड इत्यर्थः । मंडस्येव
व्यवहाराय पर्यायांतरं कथयति ॥ असौ मृदुः प्रसन्नश्चेति स्पष्टं ॥ मंडस्य लेखनसंकेतं कथयति । बिंदुशिराः स इति । स तु मंडः लिप्यां लेख-
ने बिंदुयुक्तं शिरः उपरिभागे यस्य तत्बिंदुशिरः स इति विशेषः बिंदुशिरा इति शक्यार्थे चादित्वात्तत्तरपदलोपः तारस्यापि परिभाषण-
माह । तारो द्विगुण इति । मंडरूपपूर्वापेक्षया मध्यस्वरो द्विगुणस्तार इति वाच्यः । मंडस्वरूपपूर्वापेक्षया तु तारस्वर एव द्विगुणस्तार इति वाच्यः

मंडः सयत्पूर्वः स्वर उक्तो सोमृदुः प्रसन्नश्चेति ॥ बिंदुशिराः स तु लिप्यां तारो द्विगुणः स दीप्तश्चेति ५७ रेखा मूर्धालेखे पुनिति लि-

रुक्तेरथ प्रसन्नोति ॥ मंड इत्यतस्तारो तद्विपरीतः प्रसन्नोतः ५८ संसंसं इति प्रसन्नोति १ संसंसं इति प्रसन्नोतः २ ॥

इति वाच्य इत्यर्थः । तारस्यापि पर्यायांतरं लेखनसंकेतं वाह । स दीप्तश्चेति ५७ ॥ ॥ सतारः दीप्तः लेखे रेखा मूर्धालेखे दीप्त इति वाच्यः । लि-
खने रेखा युक्तो परिभागश्चेत्यर्थः । रेखा मूर्धालेखे पूर्ववत् । पुनपरिभाषणमाह । पुनर्लिखिते रित्यर्थः स्वरः पुनर्लिखिते सन्निवारमुच्चारणी-
य इत्यर्थः । नीचवारानिति त्रिरिति द्वित्रिचतुर्थे इति सूत्रे । एवं परिभाषा निरूप्य स्थायिवर्णाश्रिता व प्रसन्नो प्रसन्नोत प्रसन्नाद्ये तमसन्ने
मध्यं क्तमवितारवान्पेनालंकारात्लक्षयन् प्रसन्नोदितो वल्लक्षयति । अथ प्रसन्नोदित इति । मंड इत्यतस्तारपरसतीति शेषः । प्रसन्नोदित्या-
दिति शेषः । द्विवारमंडस्वरमुच्चार्य यदि स हं तारस्वरः । उच्चार्यते तदा प्रसन्नोदित इत्यर्थः । यथा संसंसं इति प्रसन्नोतं लक्षयति । तद्विप-

रीतइति। तस्मात्प्रसन्नादेर्विपरीतः पूर्वसङ्कतारः पञ्चादिर्मंडः। तदाप्रसन्नांतः। यथा। संसंसंइति ५८ ॥ अथप्रसन्नाद्यंतं लक्षयति।
अन्वर्थकइति। प्रसन्नाद्यंतः अन्वर्थकः सार्थकः। प्रसन्नः मंडः आदिः अंतश्च यस्येति तेन आदोर्मंडः मध्येतारः अंतश्च मंडोयदितदा प्रसन्नाद्यंतः य
था। संसंसंइति अथप्रसन्नमध्यं लक्षयति। तादृक् प्रसन्नमध्योपीति। प्रसन्नमध्योपीति तादृक् अन्वर्थकइत्यर्थः। प्रसन्नः मध्येयस्येति तेन आदोतारः
मध्येमंडः अंतोपुनस्तारोयदितदा प्रसन्नमध्यः। यथा। संसंसंइति। अथक्रमरेचितं लक्षयति। मृदुमध्यगोद्वितीयइति। एवंत्रिकलः तिस्रः कला
अन्वर्थकप्रसन्नाद्यंतस्तादृक् प्रसन्नमध्योपि॥ मृदुमध्यगोद्वितीयस्तृतीयतुर्योच तादृक्षो ५९। २ संसंसं। इति प्रसन्नाद्यंतः ३
संसंसं। इति प्रसन्नमध्यः ४ तद्वच्च पंचमाद्यंत्रितयंक्रमरेचितं त्रिकल एव॥ स्वायिगताइति पंचारोहि गतास्तेषु नः सप्त ६० ॥

भागायस्य सक्रमरेचितः स्यादिति शेषः। एवंकथं तदाह। मृदोर्मंडयोर्मध्ये गच्छतीत्येवं मृदोद्वितीयः क्रमः इत्याद्या कला। चपरं तृतीयतुर्योर्गांधार
मध्यमौ तादृक्षौ मृदुमध्यमावेव इति द्वितीया कला ५९ पंचमाद्यंत्रितयंतद्वच्च पंचमप्रसप्तमाः पधनयः मृदुमध्यगा एव इति तृतीया कला। य
था। संरिसं। संगमसं। इति। तान्निगमयति। स्वायिगताइति पंचेति। स्वायिनवर्णगताः आश्रिताः पंचानामपि येषां आद्यंतयोरेकस्वरत्वादित्यर्थः॥
तथाच निःशोकः। येषामाद्यंतयोरेकस्वरस्ते स्वायिवर्णगा इति। इदानीं आरोहि वर्णाश्रितान् विस्तीर्णानिः कर्षप्रखितविडहसितप्रध्वदना

स्थितः उद्दिष्टस्वरूपमपि रिपेति स्थितं। एवंभूयः तत्रोद्दिष्टां त्यस्वरः पंचमः क्रमद्वितीयात्पंचमातदेवारभ्य प्रथम एवेति तत्संख्यया एकांके गु-
णितः प्राच्योक्तः एकरूपः एकेन गुणितं तदेव भवतीति न्यायात् एकरूपमापन्नः सन् अंत्यां कात्षट्त्रिंशत् ३६ पात्यते शेषं पंचत्रिंशत् ३५ अ-
नेतरः पः उद्दिष्टस्वरूपेन मेचलोप्यते। तथा सति क्रमः शीतिस्थितः। उद्दिष्टस्वरूपे पृथीत्येवं स्थितं। अतः परं मूलद्वितीयस्य प्राच्योक्तस्यैवाभावात्
एवंभूयः करणेनास्ति तस्मात्पंचत्रिंशतिः सर्वा वशिष्टतयारिषसंगेति भेदः पंचत्रिंशत्तमः संपद्यते। एवमन्यदापि उद्दिष्टभेदमात्रं ज्ञेयं। उ

गानक्रियास्वराणां यावर्णः सकथितश्चतुर्भेदः॥ स्वाय्यारोह वरोही संचारी चेत्यथ स्वायी ५३
दिष्टश्च ध्ये प्रस्तारो नष्टप्रकारो वा विलोक्न। शार्ङ्गदेवेन तु खंडमेव प्रकारेण नष्टोद्दिष्टे स्पष्टीकृतं। इत्कदिष्टं ५३ ॥ इदानीं ग्रामस्याधेयां
तरं वर्णं सप्रभेदं लक्षयति। गानक्रियेति। स्वराणां यागानक्रियावक्ष्यमाणप्रकारेण गानकरणं उच्चारणमिति यावत्सः वर्णनात्स्वरविस्तारात्
वर्णः कथितः। कीदृक् चतुर्भेदः चतुःप्रकारः ५४ ॥ तानेव प्रभेदानाह। स्वास्थित्वा स्थित्वा विलब्धविलब्ध एकस्यैव प्रयोग उच्चारणं स्वायी।
वर्णइति शेषः। सर्वत्र। सासासारिरी एवमादिभिरित्यर्थः। आरोहिणं वर्णं लक्षयति। आरोहणानथेति। प्रयोगपदं सर्वत्र संबध्यते॥ आरोहणात्प्रयो

कमतः प्लुतः सकृत्वेत्यादिः स्वरः स्यात्। स्वरइति विशेषः॥ सविंदुः तत्र प्रथमः त्रिरुच्चार्यते॥ द्वितीय एकवारं। तृतीयः स्त्रिः।
चतुर्थः सकृत्। पंचमः त्रिः। षष्ठः सकृत्। सप्तमस्त्रिरित्यर्थः। यथा सससीरी। गगगमा। पपपाधा। निनिनी। इति। सकृदिति। एक
स्य सकृच्चेति साधु। प्लुतकइति स्वार्थकः। हसितेक्षयति। हसितोयत्रेति। यत्रैकोत्तरवृद्धिर्यासां तादृशः। आवृत्तयः आवर्तनानि

कमतः प्लुतः सकृच्च प्लुतः सकृत्प्लुतः सकृत्प्लुतकः॥ हसितोयत्रैकोत्तरवृद्ध्यावृत्तिः स्वरारोहः ६३ सरी।

रिगा। गमा। मपा। पधा। धनि। इति प्रेरवः। ३ सससरी। गगगम। पपपध। निनिनि। इति बिंदुः। ४। सरिरी।

गगगा। ममममा। पपपपा। धधधधधधा। निनिनिनिनिनिनि। ५। इति हसितः॥ ६४

यस्मिन्स एकोत्तरवृद्ध्यावृत्तिः स्वरारोहः सप्तस्वरारोहणं सहसितः सइतियत्रेति संबंधात् यस्मिन् प्रथमः स्वरः द्वितीयो द्वितृ
तीयः स्त्रिः चतुर्थः चतुः पंचमः पंचकृत्वः इत्याद्युच्चार्यते सहसित इत्यर्थः। यथा। सा। रिरी। गगगा। ममममा। पपपपा इत्यादि ६३

संधिप्रच्छादनं लक्षयति। संधिप्रच्छादनकइति। अस्मिन्नाद्या कला त्रिस्वरका। तथान्ये द्वे कले इति शेषस्वप्राच्यां त्यस्वरपूर्वे स्वस्व
प्राच्या आत्मात्मपूर्वाया कला तस्याः अंत्यस्वरः पूर्वः आदिमः ययोस्ते तद्विस्वरके एव भवत इति विशेषः। यथा। सरिग। गमप। पधनी।
इति आक्षिप्तं लक्षयति। अस आक्षिप्त इति ६४ मध्यमेन मध्यभवेन हीनो रहितो द्वौ द्वौ स्वरौ यस्मिन् तादृशं कलात्रयं यत्र भवति स आ

संधिप्रच्छादनके त्रिस्वरकाद्या कला तथान्ये द्वे॥ स्वस्वप्राच्यां त्यस्वरपूर्वे तद्वत्स आक्षिप्तः ६४ मध्यम

हीनद्विद्विः स्वरमाद्यकलांतिमादिमं भवति॥ यत्र कलात्रयमेते पुनररोहि श्रिताः सप्त ६५ सरिग। गम

पा। पधनि। इति संधिप्रच्छादनः। ६। सगा। ममा। पनि। इति आक्षिप्तः। ७॥ ६६॥ हितः कथं भवति।

आद्यकलायाः यः अंतिमः सः आदिमः पूर्वो यस्मिन् कर्मणि इति क्रियाविशेषणं। वीक्षावज्ञेया। यथा। सगा। गप। पनी। इति अ
थ एतानेव विस्तीर्णादीन् सप्त अवरोहि वर्णाश्रितत्वेनापि संख्याद्वैगुण्याय कथयति। एते पुनरवरोहि श्रिताः सप्तेति स्प
ष्टं। यथा। निधपमगरिस इति विस्तीर्ण इत्यादि ६५

अथ संचारिवर्णाश्रितान्प्रसादप्रेस्वरंजिताक्षेपपरिवर्तनिः कूजितोद्ग्राहि तोद्गृह्णितं कंकारस्वलितकमव्येन हादमाताख्यान्त्रयोद-
 शालंकारालक्षयितुं प्रतिजानातिः संचारिगास्त्रयोदशेति । संचारिणं वर्णं गच्छंति संचारिगाः त्रयोदशालंकाराः ॥ तत्र प्रसादं लक्षयति ॥
 पूर्वः पूर्वइति ॥ यदि पूर्वः पूर्वः परस्य आद्यंतयोर्भवति ॥ अत्र पूर्वः पूर्वइत्युक्तेः परस्य परस्येति ज्ञेयं ॥ आदौ पूर्वस्वरः मध्ये चतुत्तरः स्वरः
 संचारिगास्त्रयोदश पूर्वः पूर्वः परस्य यदि भवति ॥ आद्यंतयोः प्रसादः स्वात्सप्रेस्वरः कलायस्य ६६ कुरुते गमनागमने
 हिः स्वरकाद्याकलास्तथैवान्याः ॥ एकैकस्वरहान्यारंजित आदिमकलाद्यां ६७ हिः प्रथमतृतीयकमध्यमापरास्त
 द्वादसितैकैकाः ॥ आक्षेपे त्रिस्वरकाद्यकलान्याः परग्रहणात् ६८ हित्वा पूर्वपूर्वसमास्तयाथ परिवर्त आद्यकला ॥ उक्तादि
 तीयमुक्ता त्रिस्वरकामुक्तमुक्ताद्याः ६९ अन्यकलाः पूर्वसमाभवंति निः कूजिते प्रसादस्या ॥ सकलाः कलास्थुराद्यात्तृती
 अंत्यपूर्वस्वर एवं द्वितीय आदावन्ते च तृतीयो मध्ये इत्यादितर्हि प्रसादः स्यात् ॥ तद्वद्वितीयसंबंधात् । यथा । सरिसा । रिगरी । गमगा । मपमा
 पधप । धनिध । इति प्रेस्वरं लक्षयति । सप्रेस्वरः कलायस्येति । यस्य हिः स्वरका आद्याकला गमनागमने आ-रोहावरोहौ कुरुते अन्याः क

न ३
 म ३
 म ३

क्षितारव्यान्प्रसादव्यान्त्रिलंकारानुलक्षयितुं प्रतिजानाति । आरोहि गतास्ते पुनः संभेति स्पष्टं ६० तत्र विस्तीर्णं लक्षयति । यत्र आरोहेति । यत्र ही
 र्धलं वीकृतेः सप्तभिस्वरैः सविश्रमं यथा तथा स्ति त्वास्ति त्वेत्यर्थः । क्रमतः आरोहेत् । सोयं विस्तीर्णः तैरिति । हि-दिवारं शीघ्रं तं गदितैस्ते स्त
 सप्तभिरेव स्वरैः निःकर्ष । यथा । ससरिरिगगममपपधधनिनि ६१ प्रेस्वितं लक्षयति । अत्र आरोहेति । यत्र होलितचरं मे होलितः कंषि
 यत्र आरोहेत् क्रमतः सविश्रमं सप्तभिः स्वरैर्दीर्घैः ॥ विस्तीर्णो यत्रोद्ग्राहिर्गदितैस्ते स्त निःकर्षः ६२ संरिसं । संगमसं । सप
 धनिसं । इति क्रमरेचितः ५ सारिगा । मापाधानी । इति विस्तीर्णः । ससरिरिगगममपपधधनिनि २ इति निःकर्षः २ यत्रा
 रोहेदौ द्वौ होलितचरमाविहाय नुक्रमतः ॥ पूर्वपूर्वप्रेस्वर इति सप्त बिंदुर्यद्वारोहे ६३ तः चरमः मांत्यः द्वितीय इति या
 वत्तुयस्मिन् कर्मणितया । द्वौ द्वौ आरोहेत सः प्रेस्वित इति । किं कृत्वा क्रमतः पूर्वपूर्वविहाय त्वाप्रथमस्वरं गीत्वा द्वितीयमांदोलितं गायेत् ।
 ततः प्रथमयोगे द्वितीयं गीत्वा तृतीयमांदोलितं गायेत् । ततः द्वितीयादित्यो गेत् तृतीयादि कं गीत्वा चतुर्थ्यादि क्रमांदोलितं गायेदित्यर्थः । यथा । सरि
 रिगागमा । मप । धप । धनी इति । बिंदुं लक्षयति । स बिंदुर्यद्वारो इति । यस्य आरोहे ॥ ६४ ॥ ६५ ॥ ६६ ॥ ६७ ॥

सगमा। रिमपा। गपध। मधनीइति। निःकूजितं लक्षयति। निःकूजितेति। तस्मिन्प्रसाहस्य पूर्वोक्तस्य सकलाः कलाः प्रथमद्विती-
यप्रथमस्वराद्वितीयतृतीयद्वितीयस्वरेत्यादिरूपाः आद्यात्प्रथमात्तृतीयं एत्युच्चार्य। आद्यगानेन स्फः अत्र सकलाः कलाः इ-
त्युक्तेः आद्यात्तृतीयं तृतीयं आद्यागानेनेति वाक्सी ज्ञेया। यथा। सरिसगसा। रिगरीमरी। गमगपगा। मपमधमा। पधपनिषा॥
सरिसा। रिगरी। गमगा। मपमा। धनिध। इति प्रसाहः ॥१॥ सरीरिसा। रिगरी। गममगा। मपपमा। पधधपा। धनीनिध।
इति प्रेरवः ॥२॥ सगरिसगरिसा। रिमगरिमगरि। गपमगपमगा। मधपमधपमा। पनिधपनिधपा। इति रंजितः ॥३॥ सरि-
गा। रिगमा। गमपा। मपध। पनिध इत्याक्षेपः ॥४॥ सगमा। रिमपा। गपध। पधनीइति परिवर्तः ॥५॥ सरिसगसा। रिमरीमरी।
गमगपगा। मपमधमा। पधपनिषा। इति निःकूजितः ॥६॥ इति॥ ॥ उदाहितं लक्षयति। उदाहितइति। अस्मि-
न्प्राक्पूर्वस्यां कलायां त्रयं त्रयः स्वराः मध्यगतः द्वितीयश्च। अपराः कलाः पूर्वपूर्वत्यक्ता तादृग्विधाः पूर्वकला प्रकाराः स्फः
द्वितीयतृतीयादीनारभ्याः त्रिस्वरकाः स्वस्वद्वितीयसहिताश्चेत्यर्थः ॥ सरिगरी। रिगमगा। गमपमा। मपधपा। पधनिधा॥

इति। उदाहितं लक्षयति। उदाहितेत्वाद्यादिति। उदाहिते तु चेत्। आद्यात्प्रथमादारभ्यस्वरद्वयं गीत्वा ततः पंचमतः आद्याद्यातृयः पं-
चमः तमारभ्यचतुरः स्वरा नवरोहेत्। तदर्थं त्रयं आद्यकला भवतीति शेषः। अन्ये कले पूर्वस्य पूर्वस्य त्यागात्। एवं तयोरपि द्वौ द्वौ स्वरो
गीत्वा आद्यात् आद्यातृयः पंचमः पंचमः तंतमारभ्यस्वरचतुष्टयमवरोहेदित्यर्थः। यथा। सरिपमगरी। रिगधपमगा। गमनिधपमाइति॥
उदाहिते त्रयं प्राक् मध्यगतश्चापराः कलास्त्यक्ता ॥ पूर्वपूर्वतादृग्विधाः स्फरुद्धृतेत्वाद्यात् ॥ ७१ गीत्वास्वरद्वयं पंचमतश्च
तुरस्ततो वरोहेच्चेत् ॥ आद्यां कले वमन्येत्यागात् पूर्वस्य पूर्वस्य ७२ हुंकारे द्विस्वरका कलादिमात्रं विनावरोहंती ॥ एकैकोत्तरवृद्धाः
स्वराः स्फरपराः कलास्तद्वत् ७३ सरिगरी। रिगमगा। गमपमा। मपधपा। पधनिधा। इति उदाहितः ॥ ७४ सरीपमगरी। रिगध-
पमगा। गमनिधपमा। इति उदाहितः ॥ ७५ सरिसा। सरीगरिसा। सरीगमगारिस। सरिगमपमगरिसा। सरिगमपधपमगरिस। स-
रिगमपधनिधपमागरिसा इति हुंकारः ॥ ७६ ॥ आद्यात्पंचमतइति च त्रयोपेकर्मणि पंचमी ७७ हुंकारं लक्षय-
ति। हुंकारेति। अस्मिन् आदिमा कलादिः स्वरकासती अंत्यं विना अवरोहंतीत्यादिति शेषः। प्रथमद्वितीयप्रथमस्वनूपेत्यर्थः। अ-

पराः कलाः एकैकोत्तरं वृत्ताः स्वराः प्रासृताः तद्वत्स्वः द्वितीयकलाविस्वर अंत्यं विना अवरोहंती च । एवं तृतीयादयः चतुरद्विस्वरकाः
 अंत्यं विना अवरोहश्चेत्यर्थः । यथा । सस्ति स । सरिग रि स । सरिग रि म ग रि स । सरिग म प म ग रि स । सरिग म प ध प म ग रि स । सरिग म ध नि ध प म
 ग रि स । इति ७३ स्वलितं लक्षयति । स्वलित इति । अस्मिन् आद्याकलेति प्रकरणे चतुस्वरा तथा । विपरीतं अंतः मध्ये द्वयं स्वरद्वयं य
 स्यात्सा प्रथमतृतीयद्वितीयचतुर्थस्वतृपा तथा गतागतभृत् । आरोहावरोहधारिणी । इतराः कलाः प्राच्यप्राच्यत्यागात् पूर्वपूर्वत्यागा
 त्तद्वद्भेदा । चतुःस्वरकाः विपरीतमध्यमस्वरद्वयास्तथैव पुनरवरोहवत्यश्चेत्यर्थः । यथा । स ग रि म म रि ग स । रि म ग प म ग म री । ग प म
 धा ध म प गा । म ध प नी नि प ध मा । इति ७४ क्रमं लक्षयति । द्वित्रिचतुरिति । क्रमे क्रमतः प्रथमादिपुरः सरा । चतुःस्वरा इति तिस्रः
 कलाः तथा द्वितीयापुरः सरा द्विः स्वरा । द्वितीयपुरः सरा चतुःस्वरा इति चतस्रः कलाः । एवं तृतीयापुरः सरा
 द्विस्वरादयस्त्रिः । चतुर्थपुरः सरा अपि द्विस्वरादयस्त्रिः । यथा । सरि । सरिग । सरिगम । रिग रिगम रिगमप । गमगमप गमपध ।
 मपमपध मपध नि इति त्रयेन लक्षयति । त्रयेनः संवादि । त्रयेनः संवादिनां अंतर्गतद्वादशश्रुतिकानां स्वराणां यानि द्वा । द्वा नियुग्मा

लाः एकैकस्वरस्य याहानिस्तया उपलक्षिता इत्यर्थात् तथैव स्वरिति शेषः । एकं एकं हित्वा द्विस्वरा एव सत्यः आरोहावरोहौ कुर्वते इत्यर्थः
 संप्रसारः यथा । सरि रि स । रि ग रि । ग म म गा । म प प मा । प ध ध पा । ध नि नि धा । इति रेजितं लक्षयति । रेजित आदिमकलाद्यां त्येति । रेजि
 ते आदि रंत्यो यस्याः सा आद्यात्या । यस्य प्रथमतृतीयान् द्वितीयद्विरुच्चार्य पुनरंतं प्रथम उच्चार्यत इत्यर्थः । पराः अन्यकलाः उद्भूतः त्य
 क्तः एकैकोपसृता विधाः सत्यः तद्वत्स्वता स्वपि प्रथमतृतीयद्वितीयान् तद्विरुच्चार्य अंतं पुनः प्रथम उच्चार्यत इत्यर्थः । यथा । स
 ग रि स ग रि स । रि म ग रि म ग । उपम ग प म गा । म ध प म ध प मा । प नि ध प नि ध प इति । आक्षेपं लक्षयति । आक्षेप इति । आक्षेपे आ
 द्यकलाविस्वरका अन्याः कलाः पूर्वपूर्वहित्वा त्यक्त्वा परपरग्रहणात् परस्य परस्य यद्ग्रहणं अंगीकारः तस्मात्स्यादिति शेषः । की
 दृश्यः ताः तथा आद्यकैया समाः त्रिस्वरत्वेन तुल्या इत्यर्थः । यथा । सरिग । रिगम । गमपमपध । पध नि ति । परिवर्तं लक्षयति । अथ
 परिवर्त इति । अस्मिन्नाद्यकला द्वितीयमुक्ता द्वितीयेन त्यक्त्वा त्रिस्वरका उक्ता । अन्यकलाः मुक्ता मुक्ताद्याः यः पूर्वपूर्वत्यक्तः त्य
 क्तः स्वरः स आद्यः प्रथमो यासां तादृश्यः सत्यः पूर्वसमा भवन्ति । आद्यकलात् द्वितीयपरित्यागेन त्रिस्वरा इत्यर्थः ॥ यथा ॥

त्रिंशदलंकाराः निःशंकमतेन संचार्यलंकारान् अवरोहेणाप्याह। परमत — — — संचारिवर्णलंकाराः परमते अवरोहेपि भवन्तीति शेषः तथा च शार्ङ्गदेवः। एते संचार्यलंकारा आरो — — — न दर्शिताः॥ एतानेवावरोहेपि प्राह श्रीकरणाग्रणीरिति। यथा। धनिधा। पधप। मपमा। गमग। रिगरी। सारसाइति प्रसादः। एवं प्रेरवादयोपि द्वादशा ७६ एवं वर्णचतुष्टयाश्रितान् द्वात्रिंशदलं स्याद्प्रादमान आद्यस्तृतीयकोथद्वितीय आद्यश्च॥ मुक्तैकैकं पुनरिति परमत एते वरोहपि ७६ द्वौ यावपरो

तत्रारुह्याद्यादष्टमस्वरावधिकं॥ आद्यं यस्मिन् गायेत् तत्तारप्रसन्नारव्यः ७७

कारान्निर्णय अऽवशिष्टं संख्यानुवादपूर्वलोकाप्रसिद्धतरसतालंकारमध्यस्थौ तारमंड्रप्रसन्नमंड्रतारप्रसन्नारव्यालंकारौ लक्षयन् प्रथमं लक्षयति द्वायावपराविति। तत्र तयोर्मध्ये तारमंड्रप्रसन्नारव्यः यस्मिन् आद्यान् प्रथमस्वरमारभ्य अष्टमस्वरो अवधिर्यत्र इति अष्टमस्वरावधिकं आरुह्य प्रथमस्वराद्यष्टस्वरान् गीत्वा आद्यं गायेत्। यथा। सरिगमपधनिसंसाइति। परंतु प्रथमकलेयं। अस्य द्वितीयादिकलाः अग्रे वक्ष्यन्ते॥ १॥ ७७॥ द्वितीयं लक्षयति। आद्यत इति। यत्र आद्यतः। अष्टमं उत्कृत्य आद्यं गीत्वा मध्य

स्थान् विहाय अष्टमं च गीत्वेत्यर्थः। प्राक्तनस्य अष्टमात् पूर्वस्य स्वरसप्तकस्य अवरोहः वैपरीत्येन गानं भवेत्। स च मंड्रतारप्र सन्नः। गदितः यथा। संसनिधपमगरिसंसाइति। इयमपि अस्य प्रथमकला। अपरा वक्ष्यन्ते ७८ द्वयोरपि द्वितीयादिकाः कलाः कथयति। पूर्वैकैकेति। तयोस्तारमंड्रप्रसन्नमंड्रतारप्रसन्नयोः द्वितीयादिकाः कलाः पूर्वोयोयं एकैकस्तस्य त्यागात् ज्ञेयाः।

सगरिसारिमगरि। गपमगा। मधपमा। पनिधपा। इति त्वाद्मानः १३ संरिगमपधनिसंसाइति तारमंड्रप्रसन्नः

आद्यत उत्कृत्य अष्टमं। वरोहः प्राक्तनस्य यत्र भवेत्॥ स्वरसप्तकस्य गदितः स मंड्रतारप्रसन्नश्च ७८ पूर्वैकैक

त्यागात् तयोर्द्वितीयादिकाः कला ज्ञेयाः॥ तदिति चतुस्त्रिंशदिह हि परंतु तेषामनंतत्वं ७९ संसनिधपमगरिसाइति

यथा॥ रिगमपधनिसरि रिंइत्यादयः षट् तारमंड्रप्रसन्नस्य कलाः यथा च रिग। सनिधपमगरिंइत्यादयश्च षट् मंड्रतार प्रसन्नस्य कलाः। उक्तानलंकारान् समुदितत्वेन निगमयति। ते इति चतुस्त्रिंशदिति। इह हि ग्रंथे अलंकारः इति चतुस्त्रिं शत्। अलंकाराणां सामस्येन कथनं प्राचीनैरपि अशक्यमित्याह॥ परंतु तेषामनंतत्वमिति। स्पष्टं। तथा च निःशंकः॥ इ

तिप्रसिद्धालंकारलिखिरुदितामया॥ अनंतत्वात्तुशास्त्रेनसामस्येनकीर्तिताः॥ इति ७२ अलंकारनिरूपणेप्रयोजनं
 कथयन्॥ गानसिद्धयेतदभ्यासंविधते॥ अलमेनइति॥ एते - - - - अलंसमर्थाः॥ कस्मैरंजनलब्धैस्वरणारक्तिला
 भायचपुनःस्वरणांयोवबोधःस्वनूपज्ञानंतस्मैपुनःवर्णगानांस्थाप्यादीनांयोव्यासःविस्तारस्तस्मैच॥ तत्तस्मादवश्यं
 अलमेतेलंकासरंजनलब्धैस्वरवबोधाय॥ वर्णागव्यासायचतदवश्यंपूर्वमभ्यस्याः ८०
 पूर्वआदावभ्यस्याः अलंकाराभ्यसनीयाइत्यर्थः॥ तथाचनिःशंकःरक्तितामःस्वरज्ञानंवर्णगानांविचित्र
 ता॥ इतिप्रयोजनान्याहु रलंकारनिरूपणेइति ८० एवंमूर्च्छनाद्यलंकारांतान्ग्रामाधेयान्निरूप्यवक्ष्यमा
 णरागाणामपिग्रामाधेयत्वात्तद्विनाभावित्वेनपारंपर्यतोग्रामाधेय - ग्रहादीनपिलक्षयति॥ स्वरआदिस्थइ
 ति॥ गीतेरंजकस्वरसंदर्भत्वेरागादौआ - - - उपक्रमेष्टव्यमाणः षड्वात्यन्यतमःस्वरःग्रहादिष्टः कथितः

नितैः क्रमतः श्येनः स्थादिति शेषः॥ यद्यपि अंतर्गतेश्चल्यष्टकत्वेन समेत्यपि युग्मसंभवंति तथापि क्रमतइत्युक्तेः॥ सरिगमा
 द्यानि चत्वारि युग्मानि यथा॥ सपा॥ रिधा॥ गनीमसा॥ इति॥ तथाचनिःशंकः॥ श्येनः संवादि युग्मकः क्रमात्सरिगमाधेयः स्थादिति
 दंडतइति॥ सार्वविभक्तिकस्तसिः ७५ हृदमानंलक्षयति॥ स्याद्द्रादमानइति॥ अस्मिन्नाद्यः अथेतिततः परंतृतीयः द्विती
 स्रवलितेचतुःस्वराधाविपरीतांतर्द्धयागतागतभृत्॥ प्राच्यप्राच्यत्यागा॥ ज्ञेयाइतराः कलास्तद्वत् ७४ द्वित्रिचतुः
 स्वरककलाः प्रथमादिपुरःसराः क्रमेक्रमतः॥ तिस्रस्तिस्रः श्येनः संवादिदंडतः क्रमतः ७५ सागरिममरिगसा
 रिमगपपममरी॥ गपमधधमपगा॥ मधपनिनिपधमा॥ इति स्रवलितः॥ १०॥ सरिसरिग - रिगमा॥ रिगारिमरि॥ गमप
 गमगमपगमपध॥ मपमपधमपधनी॥ इतिक्रमः॥ ११॥ सपा॥ रिधा॥ गनी॥ मसा॥ इति श्येनः॥ १२॥
 यः आद्यश्चइत्येकं कलेत्यर्थात्कलांतराण्यपिकथयति॥ सुक्तैकैकं पुनरिति॥ एक एकं त्यक्त्वा प्रथमतृतीयद्वितीयप्रथमस्वरूपा
 द्वितीयादयः कलाज्ञेयाइत्यर्थः॥ यथा सगरिसारिमगरी॥ गपमग॥ मधपम॥ पनिधपाइति॥ इति पंचसप्तसप्तत्रयोदराचमिलिताद्वा

ध्याः यस्मिन्निति विवेकः रगविवोधे प्रथमः ॐ सकल कलेत्कपनामक मुकुलसूरिस्तसोमना — — — रगविवो
 धविवेकः प्रथमज एवमनाग्निवृत्तः १ ॐ श्रीरामायनमः दक्षिणे लक्ष्मणो यस्य चामेतु जनकात्मजा ॥ पुरतो मारुतिर्यस्य
 तं वंदे रघुनंदनं १ एवं श्रुतिस्वरादीन् निरूप्य रगनिरूपणस्याः — सरेतत्र तेनु मेलौ प्रकाश्यंते मेलोऽश्वीणयाभिच्यज्यंते इ
 तिरुद्रवीणानिरूपणमाहौ प्रतिजानाति ॥ रगविवोधनहेतोरिति इह ग्रंथे ये मेलः मिलंति वग्भवंति रागाय वेति त
 दाश्रयाः स्वराः संख्यानविशेषाः थाट् इति भाषायां ॥ रगविवोधनहेतोर्मया अभिधास्यंते तृतीयविवेके कथयिष्यंते ॥ तद्
 भिव्यक्तिनिदानं तन्मेलानां प्रकाशने आदिकारणं रौद्रीरुद्र संबंधिनी रुद्र प्रियेति यावत् ॥ वीणा आहोवर्ण्यते ॥ रौद्रीति तस्ये
 दमित्यणिदिवाणिति डीपू १ ननु स्वरमंडलादावपि मेलोऽभिव्यज्यंते तत्किमस्या एव निरूपणनेत्यात्रां क्य अस्यास्तेषु
 तेष्वंगेषु तत्तद्देवताधिष्ठानान्महापातकनाशक तयोत्कर्षमाह ॥ शंभुरिति द्वाभ्यां ॥ सा वीणा देवमयत्वात् देवप्रचुरत्वा

देवस्पृष्टत्वाद्वा दृष्टमात्रापि महापापं ब्रह्महत्यादिकं हरति किमु तस्पृष्टेत्यर्थात् ॥ अपि हरतीत्यपि भिन्नक्रमः ॥ देवमयत्वमेवाह ॥
 शंभुरित्यस्याः दंडः शंभुः शंभोरधिष्ठानाच्छंभुरुच्यते ॥ आधारधेययोरभेदोपचारतः ॥ एवं गौर्यादिषु यस्याः तंतु तंत्रिका गौरीपा
 र्वती ककुभः प्रसेवकः ॥ वक्ष्यमाणः कहोइति भाषायां ॥ सः रमापतिः पत्रिका ककुभादेर्भोगस्थानादातित्रायहेतुर्लोहपट्टिकासा

रगविवोधनहेतोरिह मेलयेमयाभिधारयंते ॥ तद्भिव्यक्तिनिदानं वीणाहोवर्ण्यते रौद्री १

शंभुर्दंडो गौरी तंत्रितुर्यस्यारमापतिः ककुभः ॥ मापत्रिका विरंचिस्तुंबुवागीश्वरीनाभिः २

मालक्ष्मीः ॥ तुंबुं अलावुफलं विरंचिर्ब्रह्मा ॥ नाभिः वक्ष्यमाणलक्षणा तुंबुकीति भाषायां ॥ सा वागीश्वरी सरस्वती ॥ दोरकः
 नागपाशयुता तंत्र्याः बंधनरज्जुः सा अहिपः वासुकिः ॥ जीवा वक्ष्यमाणलक्षणा जी ३ काली सरा इति वा भाषायां ॥ सा इंडु
 श्वंद्रः सारिकाः वक्ष्यमाणलक्षणाः ॥ ताः अर्कसूर्यः ॥ तथा च शार्ङ्ग देवः ॥ दर्शनस्पर्शने चास्या भोगस्वर्गोपवर्गदे ॥ पुनी

तेविप्रहृत्यादिपातकैः पतितं जनं ॥ इडः शंभुरुमातं त्रीककुभः कमलापतिः ॥ इंदिरापत्रिका ब्रह्मातुंबं नाभिः सलस्वती ॥ दो
रकोवास्तुकिर्जीवास्तुधाशुदेरिकारविः ॥ सर्वदेवमयी तस्माद्दीपेयं सर्वमंगलेति ॥ सर्वदेवमयी तत्तथा यथा संभवमन्येषामंगा
नां प्रत्यंगानामपि तत्तद्देवतात्वेनैव सूचितं ॥ ग्रंथांतरे तु सारिकाश्रेणेः सूर्यत्वं कीलकद्वयस्य अश्विनीकृतत्वं मेढकस्य राकल

अहिपोद्गारक इंदुजिर्वार्कः सारिकाश्च वीणासा ॥ अपि हरति दृष्टमात्रादेवमयत्वान्महापापं ३
मपि साक्षात्कथितं ॥ प्रकृतिः सर्ववीणानामेषा इति शार्ङ्गदेवोक्तेः विकृतेरन्यवीणाया अपि प्रकृतिवद्विकृतिरिति न्यायात्तथा
त्वमेव बोध्यं ३ न केवलं पापहारितया अस्याः श्रेष्ठ्यं किंतु धर्मादिचतुष्टयसाधनात्तमपीत्याह धर्मस्तयेति सार्धद्वयेन
अकृपद्वयनेन ॥ अतया वीणया धर्मः पुण्यं फलं भवतीति शेषः कुतः अश्वमेधेतद्यागप्रकरणे ब्राह्मणाविति श्रुतितः ॥ ब्राह्म
णो वीणागाधि नो गायतः ब्राह्मणो न्योगायेदिति श्रुतेः तया वीणया गानविधेः गाननोदनात् ॥ तया इति उभयत्रापि संबध्यते ॥
सांगात्कर्मणः फलावयं भावतियम इति वीणागानतृपांगवैकल्ये तु तत्त्वानि स्यादिति भावः ॥ अर्थसाधनत्वं तु वीणाप्रिये

आदिष्टपदमध्यपठितमपिग्रहः ॥ भ्यामपि संबध्यते ॥ प्रयोगबहुलः रुच्या पुनः पुनरावर्तमानस्वरः अंश आ
दिष्टः गीतसमा ॥ रागाद्यपसंहारकः स्वरः ॥ न्यस्यते समाप्यते गीतमनेनेति न्यास आदिष्टः ॥ ननु अपन्या
स ॥ सानामन्येषामपिग्रहादिवत्तु सद्भावानूकथं त्रय एवेह लक्षिता इत्यत आह ॥ प्रतिरागमे

स्वर आदिस्थो गतिग्रहः प्रयो ॥ लोत्र आदिष्टः ॥ गीतिसमातिविधायी न्यासः प्रतिरागमे तेस्कः ८९

सकलकलेकपनाम सोमकविहितेहितेऽप्यबुद्धीनां ॥ प्रथमश्रुतिस्वरादेरागविवोधे विवेकोयं ?

यप्रतिपाद्ये पुत्रय एव एते अव्यभिचारेण संति ॥ अपन्यासादयस्तु गीतरवंडूपायां ॥ ति
काचित्कलेन नेहते लक्षिता इति भावः ८९ सर्वमुक्तं विवेकानाम्नाग्रं थैक देवावच्छेदव ॥ निगमया
ति ॥ सकलकलेति ॥ अयं श्रुतिस्वरादैः श्रुतिस्वरादिपदार्थज्ञातसंबंधी विवेकः विविच्यंते ॥ कपदा

धमेवेतिभावः ६ एवंश्रुतिस्मृतिबोधितत्वंनिगमयन्वीणावादनस्यशिष्टांगीकृतत्वादपिअंगीकारंविधत्ते। श्रुत्येति। संतः
संतोषाणांरहिकामुष्मिकसुरवानांयःपोषावृद्धिस्तदर्थंवीणांतद्वादनंअलयंअनवरतंकलयंतुसेवतां। कीदृशीश्रुत्यास्मृत्या
दृष्टांअंतर्भावितव्यर्थतयादर्शितामितिज्ञेयं। रुद्रेष्टांरांकरप्रीतिकारिणीं। तथानारदादिभिर्जुष्टांसेवितां। आदित्राब्देनस

इतिपुरुषार्थंचतुष्टयसाधनमपिसाधिकाचसर्वाभ्यः॥ द्रुतकारिणीस्वरगतेःसाभिर्मज्जुलतमरवा ६

श्रुत्यास्मृत्यादृष्टारुद्रेष्टांनारदादिभिर्जुष्टां॥ कलयंतुलयंवीणांसंतःसंतोषयोषार्थ ७

रस्वतीतुंबरुगणादयोग्यत्वंते। वीणावादित्वंतेषांरुद्रस्यवीणानालंबीमहतीनारदस्यचेत्याद्युक्तेः ७ एवंवीणाप्रज्ञांसानिद्व
प्यप्रकृतोपयुक्तंतस्यासमुद्भितलक्षणमाहसहतीनारदस्यचेत्याद्युक्ते तमिः। तत्रदंडंलक्षयति। अत्रवीणायांदंडःसार्धाःएका
दशमुष्टयोयस्यमानत्वेनसःतादृशःक्रियतेषट्चत्वारिंशदंगुलःकार्यइत्यर्थःक्रियतेइतिसर्वत्रसंबध्यते। अत्रदेवीसंति
त्यमित्यपक्रम्यतिर्यग्यवोदरेःषड्भिर्निस्तपैस्यादिहांगुलमितिशाडःदेवोत्थातादृशंअंगुलंज्ञेयं। तावच्चसुस्थिरदधदंतरा

षडंगुलोत्रपरिधिरित्यादिकयावत्तस्यैवोक्त्यादंडस्यांतःपुष्कलत्वपरिधीचज्ञेयो॥ वेणवःखादिरेवापिरक्तचंदनजोषिवा।
कांस्यजोवाभवेदंडः ३ जुःश्लक्ष्णोत्रणोद्भितइतिसंगीतराजकुंभकर्णोक्त्यापितादृशोदंडोज्ञेयः। कीलकरंध्रेलक्षयति। त
दुपरिदंडस्याऊर्ध्वअग्रभागेअंगुलपंचकंहित्वातावन्मानप्रदेशंत्यक्त्वाचलनपुनःपुनर्भ्राम्यमाणोयःत्रांकुःखादिरादितूर्ध्वतं

सार्धैकादशमुष्टिर्दंडःक्रियतेऽत्रतदुपरिचहित्वा॥ अंगुलपंचकमेकरंध्रं

तिर्यक्कलच्छंकोः ८ उर्ध्वतंत्रीसरिवरवदपरंपष्ठंगुलेत्वचलत्रांकोः॥

त्रीबंधनकीलकस्तत्संबंधिरेकंतिर्यक्तरिश्चीनरंध्रंक्रियते। तच्चरंध्रंचोभयतोमुखमितिशाडदेवोक्त्याउभयतोमुखंज्ञेयं
८ कीदृशंतत्तूर्ध्वतंत्रीसरिवरवत्। उपरितंत्रीछिद्रयुक्तंतिर्यग्रंध्रस्याप्युपरिरेकदेशेउर्ध्वतंत्रीप्रवेशायअपरंअ-
णुरंध्रंकार्यमित्यर्थः। अपरंद्वितीयरंध्रंतु। अचलःस्थिरःत्रांकुःचलत्रांकुदाढ्यायआकर्षकल्येहकालक-संबंधनाधारः
तत्संबंधिषष्ठंगुलेक्रियते। मध्येपंचांगुलानिपरित्यज्यवेष्टकार्यमित्यर्थः। कीदृशंतत्। तिर्यक्त्रांतंतिर्यगेवनतुप्रथमं

भवत्तु। उर्ध्वतंत्री छिद्रयुक्तमित्यर्थः। कीदृशं तत्। एतदपि उभयतो मुखं ज्ञेयं। द्वे अपिरं प्रेक निष्ठाग्रस्यो ल्येच ज्ञेयो। कीलोषडं
गुलदैर्यो पृथुलविरसो तत चलस्तगले बहु छिद्रो मुनिवचनात्। ज्ञेयः। एवं कीलावपिलक्षितो। मेरुलक्षयति। तस्मादि
ति। तस्मात् स्थिरां कु छिद्रात् अंगुलात्परतः उर्ध्वमेव कः। उर्ध्वतंत्रीका धारो मेव रव्यः क्रियते। त छिद्रादंगुलमतिक्रम्य

तिर्यङ्मात्रं तस्मान्मेव क उर्ध्वंगुलात्परतः ९ तुंबंतदधो गुलतोऽष्टाविं

शत्यंगुलांतरेणान्यत्॥ नाभिद्वयं स च तं स छिद्रं च्यंगुलोच्चततं १०

अनुमानेन दंडपृष्ठमध्ये उच्चो मेरुः स्थाप्य इत्यर्थः अत्र करोति कुरु करे गुरु मेकमयो धनमिति। वत्स्थापनार्थः। सच व
क्ष्यमाण ककुभलक्षणानुसारेण दंडात्त्रयवन् नृनृगुलोच्चः चतुरंगुलविपुलश्च ज्ञेयः ९ तुंबेलक्षयति। तुंबमिति।
तदधः मेरोः अधोभागे अंगुलतः परमिति शेषः। तुंब अलावुफलं प्रथममिति शेषः। क्रियते। अनुमितान्मेव धो

णवीणागानरुचि नाराज्ञा वैणिकाय वीणी तदादनं शिल्पं कौशल्यमस्येति वैणिकस्तस्मै अर्थः धनं द्रुतं स पहियते प्रसिद्धमेतदि
त्यर्थः। वैणिकायेति शिल्पमिति ठक्। कामसाधनत्वं तु। तस्माद्गायं त इति श्रुतेः तया वीणया गायतः गातुः पुंसः कामः स्त्रीभोगः स्फु
टः लोकप्रसिद्धः मोक्षसाधनत्वं तु। वीणावादनतत्वेति। वीणावादनतत्त्वज्ञः श्रुतिजातिविचारदः॥ तालज्ञश्चाप्रयासेन मो

धर्मस्तयाऽश्वमेधे गानविधेर्बाह्मणाविति श्रुतिः॥ वीणाप्रियेण राज्ञा र्प्यते द्रुतं वैणिकायार्थ ४

तस्माद्गायं तमिति श्रुतेस्तया गायतः स्फुटः कामः॥ वीणावादनतत्वेति याज्ञवल्क्यस्मृतेः स्मृतो मोक्षः ५

क्षमार्गसमृद्धि इति याज्ञवल्क्यस्मृतेः मोक्षस्मृत उक्तः ५ इति पुरुषार्थानां यच्चतुष्टयं तस्य साधनमपि संपादिका च =
सारुद्रवीणा अपिश्वार्थे। प्रकारांतरं द्रव्येनापि अस्याः श्रेष्ठ्यमाह॥ अधिका चेति। सा सर्वाभ्यः अधिका च सा इति इहापि संबध्यते
हेतुगर्भविशेषणद्वयमाह॥ द्रुतेति मंजुश्रुतिस्वरज्ञानं भवति। सरीराहितायां तु चिरकालेनेति भावः। मंजुलतमः अतित्रायि
तकोमलो रवो ध्वनिर्यस्या सा सारिभिरित्यत्रापि संबध्यते। यथा सारी वीणाया नादेमाधुर्यं न तथा न्यवीणाया इति लोकप्रसि

तथामेरोः मेढकात् किंचित् त्रयवमात्रं उच्चः कस्मिन्पदे उच्च इत्यत्राह स्वदक्षिणेति। स्वस्य वादकस्य दक्षिणं दक्षिणहस्ते गंयतु तुरीयतंत्रि
कायाः उर्ध्वं चतुर्थतंत्र्याः स्थानपदं तत्र उच्चः तथा च उच्चतु उच्चानि उच्चोच्चानि अन्यानि त्रीणि पदानि यस्य सः। तत्र चतुर्थतंत्री पदापे
क्षयात् तुरीयतंत्री पदं किंचिदुच्चं ततो द्वितीयतंत्री पदं किंचिदुच्चं ततो प्रथमतंत्री पदं किंचिदुच्चमित्यर्थः। तथा चतुर्भिरेयः पत्रैः लोह
पत्रिकाभिः सहिताः सचतुरयः पत्राः तादृशाः मूर्धांशाः उपरिभागा यस्य सः। लोहपत्राणि चलाक्षासंश्लिष्टानि मध्ये कूर्मपृष्ठं न्नतानि क

मेरोरुच्चः किंचित् स्वदक्षिणतुरीयतंत्रिकास्थाने॥ उच्चोत्रान्यात्रिपदः सच

तुरयः पत्रमूर्धांशः १२ दृढवेणुजा जीवोऽथ सारिका मेरुकु कुभवद्विपुलाः॥

कुभोच्चलांतर्गतानि च ज्ञेयानि। एवं पत्रिका अपिलक्षिताः १२ तथा दृढवेणुजाः पक्ववंशत्वगुद्वा अअणवः अल्पीयस्यो जीवाः
तंत्री पत्रिकयोरंतर्गताः तयोः संश्लेषे संदेहकारिण्यः नादातिशयहेतवः कलारव्यायस्मिन् सः एवं जीवा अपिलक्षिताः। सा
रिकाः लक्ष्यति। अथ सारिका इति। सारिकाः लोहादि नलिकाः गृध्रवक्षोस्थिनलिका यद्वा तच्चरणास्थिजाः आयस्यः =

23

कांस्यमयो वानलिकाः सारिकाभिधा इति निःशंकोक्तेः उपचारात्तु तदाधारभूताः काष्ठादिनिर्मितपट्टिकाः दंडपृष्ठस्थिता लोके
उच्यंते सारि इति भाषायां। ताः मेरुकु कुभवद्विपुलाः कियंते। मेरुकु कुभान्यां विस्तारसमा इत्यर्थः। ताश्च यथा तंत्री न स्पृशंति तथा
दग्धवस्त्रमिश्रितेन सिक्थकेन दंडे श्लेष्मया इति ज्ञेयं पट्टिकां लक्षयति। एकाद्वीति। पट्टिका कादिका ष्ठनिर्मिता दंडपृष्ठस्थिता प
ट्टिका एकाद्वीगुला कियते। कीदृशी लघूनां पूर्वापेक्षया इत्थानां सारीणां यः द्वापरिमाणमस्येति द्वाकस्तस्य क्षमायोग्या

एकाद्वीगुलालघुसारी द्वाक क्षमापट्टी १३ तुंबाग्रमनुगताया बंधार्थं दोरकास्त्रिद्वयाः॥

द्वालघुसारिकाः स्थाप्यंते इत्यर्थः। द्वाक इति संख्यायां। संज्ञासंधेतिकन् १३ पुनः कीदृशी पट्टी। तुंबाग्रं अनुद्वितीयं तुंब
वृंतभागं लक्ष्मीकृत्यगताया दंडपृष्ठे अनुमानेन स्थापितं द्वितीयतंत्र्यं ता इत्यर्थः। यथा तुंबं नो लंघयेत् तथा दीर्घसारी सन्निधौ स्था
पितेति यावत्। दोरकान् लक्षयति। बंधार्थमिति। दोरकाः कार्पाससूत्रेण वा निर्मिताः रज्जवः त्रिगुणाः त्रिद्वयाः कियंते द्वाः सा
र्धं हस्तमिताश्चा ज्ञेयाः। अवशिष्टं लक्षयति। तुंबा इति। तुंबादिबंधनं तुंबनाभी तंत्री बंधनं आदिर्यस्य कर्मणः तत्तुलोका

क्रियते। तत्र बंधनं यथा हि गुणं दृढास्मायु मयी तं त्रीं लघु लोह कीलेन सह दंडाधः स्वरं ध्वं प्रवेश्य अवष्टभ्य च ततस्तं दंडाधः श्लिष्ट
नाभ्याः छिद्रे तु बाग्र छिद्रे वप्रोतां तु बांतर्गत वेणुशक लाहौ निबध्य युक्त्या यावद्वद्वं धं तु बंधं भ्रामयेदिति बंधनं हि क। तं त्रीं बंधनं च
यथा। ककुभ कील निबध्यैक प्रांतायास्तं च्याः अपर प्रांतं दोर काग्रे निबध्य दोर क तं त्रीं संधिं रज्वंतरेणाकृष्य दोर केण तं त्रीं सहि-
तं दंड पृष्ठं त्रिंश्वत्तुर्वा अग्रे अग्रे संवेष्ट्य ततः दोर क प्रांतं तं च्याः अधोभागेन वेष्ट नाना मुपरि नीत्वा आकर्षणं रजु कृतं छिद्रेण प्रवेश्य
तुं बादि बंधनादितु लोकात्स्याद्गुद्रवीणेति १४

दोर कं यावद्वद्वं धं न आकृष्य वेष्टनं यथा यथा आकर्षयेत्तु परितन चतुर्थं तं त्रीं बंधने तु तस्या एक प्रांतं ककुभ कीले निबध्य
द्वितीयं प्रांतं चल रां कु छिद्रे ध्वं गतरं ध्वं दंडांतर्गतं चल रां कोर्मध्यं ध्वं युक्त्या प्रवेश्य ग्रंथयित्वा चल रां कुं तं त्रीं दारुयं याव-
द्भ्रामयेत्। ततः स्थिर रां कु निबध्य वक्र लोह कील कं चल रां कोर्गल छिद्रेषु अन्य तमं ध्वं अवष्टभयेत्। तेन चल रां को स्तेर्यं भव-
ति। एवं लोकात् एव कील तं क्षणं तं त्रीं संधानादि च ज्ञेयं। एवं लक्षितं रुद्र वीणां निगमयति। स्याद्गुद्र वीणेति। क्रियत इति सर्वत्र

भागात् अंगुल मति क्रम्य एकं तुं बंधनं पनीयमित्यर्थः तद्वं धन क्रिया त्वग्रे वक्ष्यते। अन्यत्तु द्वितीयं तुं बंधनं अष्टाविंशत्यंगुलांतरेण
क्रियते। अष्टाविंशत्यंगुलान्यतिक्रम्य एकोन त्रिंशत्तमे अंगुले स्थाप्य तद्व्यर्थः। नाभिलक्ष्यति। नाभिद्वयमिति। नाभी तुं वद्वं तभा-
गच्छे दंडा श्लिष्टे काष्ठादि निर्मित चक्रिकेतयोर्द्वयं स्फुटं अतिवर्तुलं स छिद्रे मध्ये उर्ध्वं धो मुखं ध्वं युक्तं च्यंगुलं उच्चं उद्धितं च तत्
ककुभोर्द्व्यंगुलमुच्चं चतुरंगुल दीर्घं मसृण शिराः॥ वीणा दंडांतर्गत दंडो धः पक्ष उत्कीलः ११

ततं विस्तृतं च तादृशं क्रियते। तेन अधोभागांतर्गतं गते मध्य कुरे उर्ध्वं भागांतर्गतं पूर्व पश्चिम मुखं गते च ज्ञेये १० ककुभं लक्ष्यति।
ककुभ इति। ककुभोर्दंडाधो भागाग्रं तं तं त्रीं बंधनाधार भूतं काष्ठं कलं। एवं क्रियते। कीदृक्। च्यंगुलं उच्चः वीणा दंडांतर्गतं
मुच्छितः। तथा चतुरंगुलं दीर्घं लंबं च तत्तु विपुलं विस्तृतं च तादृशं मसृणं लक्ष्णं शिर उपरि भागो यस्य सः तथा वीणा दंडांतर्गतः
वीणा दंडस्य मध्ये प्रविष्टः दंडो यस्य सः। सोऽस्य दंडः पंचांगुलश्चतुरंगुलो वा ज्ञेयः तथा अधः दंडानुसारिणो पार्श्व भागयोः पक्षौ
पक्षि पक्षाकारौ उद्धृता वयवौ यस्य सः। तथा उत्तु उद्धृताः कीलाः तं त्रीं बंधनाधार भूताः त्वस्व लोह रां कवो यस्मिन् सः ११

द्योयाभ्यः तादृश्यः सार्यो भवन्तीति शेषः । यत्र पूर्वमेव स्थापिता अधिकसारीकत्वात् सारीचालं विना सर्वरागोत्पत्तिः ॥ सा अखिल रागमेलेत्यर्थः
 वज्रधार इति भाषायां ॥ १६ ॥ सा अन्या द्वितीया एकरागमेला । सा का । यत्र इमाः सार्थः रागव्यक्तेयैः परिनियत रागप्रकाशनार्थं मुहुश्चलन्ति
 तत्तत्स्थानादुद्धृत्य स्थानान्तरं स्थाप्यन्त इत्यर्थः । किं स्थानत्रयेऽपि नेत्याह । यथा ह्येयथायोग्यं । तेन शुद्धमेलायां तु मध्यतारस्थानयोरेव सा
 रीचालनं । मंद्रस्थाने तु अधिकसारीस्थापनया तच्चालनं नैव । मध्यमेलायां तु मध्यस्थाने धैवतनिषादयोरेव सारीचालनं । तारस्था
 सान्या यत्र यथाह रागव्यक्तेयैः मुहुश्चलन्तीमाः ॥ अथ शुद्धमेलवीणे हलक्ष्यमनुलक्ष्यते प्रथमा ॥ १७ ॥
 नेतु सर्वत्रापि । सर्वस्मिन् मंद्रस्थाने अपंचमं च मध्यस्थाने अधिकसारीस्थापनया तच्चालनं नैव । अतः परं शुद्धमेलां लक्षयितुं प्र
 तिज्ञानाति । अथ शुद्धेति । पूर्वोद्दिष्टा मुख्या शुद्धमेलवीणा इह लक्ष्यं अनुवीणाया लोकस्थितिं अनुसृत्य लक्ष्यते । यद्वा लक्ष्यप्रधा
 नानि वास्त्राण्येतानि मन्वत इति शार्ङ्गदेवोक्ते ॥ १ ॥ १७ ॥ ॥ तल्लक्षणमेव सोपपत्तिकमाह ॥ स्थाप्या मेरोरित्याद्या र्याभिः
 षड्विंशतिसंख्याभिः । इह अस्यां शुद्धमेलायां मेरोर्ध्वं चतस्रः तंत्रिकाः स्थाप्याः — तुर्भेदोरकैः कीलद्वयेन च पूर्वोक्तरीत्या

संबन्धाक्रियादीपकमलंकारः १४ एवं सामान्येन रुद्रवीणां लक्षयित्वा तद्विशेषान्वक्तुं प्रतिजानाति । उक्तवितिसपाद आ-
 र्यया । अत्र अस्मिन्प्रकरणे सा रुद्रवीणा शुद्धमेला मध्यमेला चेति द्विधा उक्ता । अथ इति चार्थः । सापि द्विविधापि पुनः एकैकं प्रत्ये-
 कं द्विविधा तत्र तयोरवांतरभेदयोर्मध्ये एका अखिलरागमेला एकरागो विविष्टरागसंबन्धी मेला यस्यामित्यर्थः । शुद्धमेला अ-
 खिलरागमेला । इत्येकः । शुद्धमेला एकरागमेला इति द्वितीयः । मध्यमेला अखिलरागमेला इति तृतीयः । मध्यमेला एकरागमे-
 उक्ता त्रशुद्धमेला मध्यमेलेति सा द्विधा सापि ॥ पुनरेकैकं द्विविधा तत्राखिलरागमेला ॥ १५ ॥
 अपरैकरागमेला तत्राद्याभेदयोरवांतरयोः ॥ स्थानत्रयेऽपि यत्राखिलरागाहं स्वराः सार्यः ॥ १६ ॥
 ला इति चतुर्थे भेदः । तत्र । यथोद्देशं लक्षणं कर्तव्यमिति न्यायात् तद्यद्यपि शुद्धमेला मध्यमे प्रथमं लक्ष्ये तथापि अवांतरभेदौ अल्पवक्तव्य-
 तात्तु सूचीकटाह न्यायेन प्रथमं लक्षयति ॥ तत्राद्येति ॥ तत्र तयोरवांतरभेदयोर्मध्ये आद्या अखिलरागमेला सा इत्यर्थात् ॥ साका-
 यत्रयस्यां वीणायां स्थानत्रयेऽपि मद्रमध्यतारस्थानेष्वपि अखिलरागाहाः सर्वरागप्रकाशानयोग्याः स्वराः शुद्धाविकृताश्च षड्जा

एवंकेरुच्यंलेखनीयेत्यर्थः ततः किं तत्राह। एकोकैरिति अस्यादिष्टपंक्तिरूपस्याभिदाः साधारणाद्यन्यमभेदाः मूलान्मूलपंक्तिसाधा-
रणादिभेदेभ्यः यावद्विरेकोकैवृद्धाधिकाः तावन्तः प्राच्यप्राच्योत्रांकाः लभ्येरन्लब्धाभवेयुः। कथंनष्टवत्। नष्टेन तु ल्यंततश्च

कुल पत्र सं. ८७

ततः परं कर्तव्यमाह॥ प्राच्येति। प्राच्यप्राच्योत्रांकाः यज्जातीकं नष्टपंचभेदचतुर्भेदादित्यंततः पूर्वपूर्वयेचतुर्भेदत्रिभेदादीनां अं-
शांकारेणः शेषशेषसकृत्सकृद्भाज्यं। एकैकवारिमेवहरणीयं। कीदृशोस्तेः। दृष्टाभिदः तादृशमूलपंक्तौ दृष्टात्साधारणादिभेदान् अ-
धोधस्तेः तत्रहेतुमाह अप्रथमैस्त्रिस्तोर्ध्वो कव्यतिरिक्तैः साधारणाद्यधः स्तेष्वपि विशेषमाह। लब्धयोग्यहेः वक्ष्यमाणलब्धयो-
गोयोजनंतदस्यास्तीति लब्धयोगीभूतपंक्तिस्तुभेदः तस्याहेः स्तज्जातीयैः साधारणाद्यंशांके जाजनसंभवेपि चेत्तलब्धमूलपंक्तौ
प्राच्यप्राच्योत्रांकेः शेषशेषसकृत्सकृद्भाज्यं ॥ दृष्टाभिदो धोधस्ते प्रथमैस्त्रिस्तोर्ध्वो योग्यहेः ॥ १९ ॥
तीव्रतममादिभिर्योज्यते तर्हि तीव्रतमेमाद्यधोधः स्तेरित्यर्थः ॥ १९ ॥ यत्रानिः शेषमंशांकपतनेन तत्र शेषरक्षणीयंतदपि च सविशे-
षमित्याहरक्ष्यमिति ॥ शेषतथाक्ष्यमेव रक्षणीयमेव एवशादो भिन्नक्रमः यथा तु येन प्रकारेण तु अंतिमे मूलाकपंक्तेरत्यांके त-
द्योगतो वक्ष्यमाणेन एकोनशेषयोगेन अवसिताववसाने अंत इति यावत्। पूर्वण समता कुनता च एकस्वरभेदता च न भवेत् ए-
कोनशेषस्यांकांके मेलने यथा त्यभेदः पूर्वभेदेन सहा भिन्नः ततो न्यूनो वा पूर्वभेदो यस्य स्य तस्यैव भेदो वा न स्यात्तथा वि-
चार्य शेषरक्षणीयं अन्यथा शास्त्रीयता स्यादिति भावः मूलकपंक्तेरंकांकां पूर्वेष्वपि एवमेव समता न तस्योदिविचार्य लब्ध

[illegible]

ललितोविभासमेदो॥ ग० पधसै० गंरिनिध० मग० रिसद्ध ग० पधसै०
सैनिध० मेगरिसद्ध सैरिगे० सैनिधिं० धंधंनिसरिगग० मैमेगमगरि०
गे॥ ४९॥ ममगरिद्ध गंधे० ध० निधे० नैनिधपमगरिस० द्धसैरिगे० सैनि
धे० धः मनिधूमूगरिसुविंधू० धंधूंनिसरिगग० ॥ ० ॥

३२११ यमं ३५१ यं० क० दृ० रा० दृ० रा० वि० ३ दु० दु० ४ दु० ३ रा० रा० घ० ३ घ० रा० यमं ३ कि० रा० ३ घ० रा० वि० ३ म० घ० ६
म० घ० रा० ६ म० घु० मध्यमांता ४ १ ७ ६ प्र० २ प्र० १ ३ प्र० ७ म० प्र० ६ म० प्र० रा० ६ म० म० ने० १ ७ म० ३ १ २ ३ ३ रा० ॥ ७ ॥

५।५।६।आ०६।घ०३।घ०हल्यं०२।घ०२।घ०श०२।३।आ०चि०३।२।आ०२।घ०१३।घ०३।२।आ०घ०३।३।घ०दो०३।२।आ०घ०१
पक्षं०३।५।३।५।ई।३क०२क०२क०॥६६।३।क०३क०२।क०३क०३।पक्षं॥ललितासारंगेति॥॥इयंतुपूर्वोक्तमालवगोडीये
मेलेप्रसातकाले॥३।२।३।४।घ०५।घ०३।२।आ०३।आ०२।आ०घ०३।घ०७।म०घ०रा०३।२।३।प।आ०४।३।घ०२।घ०

त्रयध्वयगगरिं० रिंगुगरिंरिससविंजिगंगरिरिसस ॥ गयगयध ।
 संधसंरिसरिं ॥ ६६ ॥ संगैरिसं ॥ ललितासरिगम । यगविंरिसंनिं०
 सरिगयुमगरिगरिस ॥ गमयगमधुनिसंरिनिधम । गरिससनिं

३।२।३।५।३।४।५।३।४।६।आ०७।३।क०घ०२क०घ०७।६।४।३।घ०२घ०२।३।७।मृ०श०॥७॥

स० बी०

[illegible]

रिस० सगम॥ प० पपमु० मप०० पं० मंग० रिस० स० ग० मपनि० गै० रिसै० निसै० सनिध
प० म॥ ५२ गै० रिस० पंनि० स० धनाश्रीगमपपमगस० पपुमगस० सप० मप० पुमगस०
गसगमपनिधनिसै०॥ सै० निधमगस० गै० मप० मूयनिधा ५३ निसै० गै० निधमगस०

श० ४ अ० ५ श० ५ नै० १ ४ ३ १ ९ पञ्च ॥ ३ १ ३ १ ४ १ ५ १ ७ १ ५ १ ७ १ ९ क० श० ३ क० नै० १ ७ १ ५ १ ४ १ २ १ ३ पञ्च ० ३ हो० ४ १ ५ श०
४ अ० ५ १ ७ १ ५ १ ५ २ ६ वि० ३ क० ३ क० नै० १ ९ क० १ ७ १ ५ १ ४ १ ३ १ ९ पञ्च ॥ १ १

[illegible]

सगस। गमपमपनिर्से० प० गैसंनिर्गंसे ॥ निसंनिर्गंसेनिसंनिपनिपसंनिपमगमगमगप
मग ॥ ५४ ॥ मगपमगमगसप० यगं० सै० गैसैगंसेगैसुनिपुमुगुसप० भूपमु ॥ यमुपनिपनिर्से०
गंसुगं निपुसुगुससप० ॥ ५५ ॥ गूमुपुनि सप० नि ॥

५ दु० १४ दु० १६ प्र० दु० ५ दु० ४ प्र० १ दु० ५ ७ १५ ७ १८ १ कं० १२ क० दु० १९ क० प्र० २ १ क० दु० ९ १ क० प्र० दु० १२ क० दु० १९ क० प्र०
दु० १२ क० दु० १९ क० प्र० दु० १२ क० दु० १९ क० प्र० दु० २ १ क० दु० १९ क० प्र० दु० ७ प्र० ५ प्र० ४ प्र० १२ प्र० १९ १५ प्र० ११ ५ ५ १२ प्र० ४ प्र० ५ १ प्र०
७ प्र० १९ कं० १५ श० ७ प्र० ११ ११

श.वी०

१ क० श० क० प्र० ४ क० प्र० ५ क० २ क० प्र० श० २ क० दु० १३ क० दु० २ क० प्र० २ क० दु० १० दु० श० ९ क० श० ५ श० ७ प्र० १३ क० ५ श० १३ क०
प्र० ७ १५ १४ १३ १४ प्र० ५ १४ १२ प्र० श० २ दु० १३ दु० पदं ९ १५ १४ १३ १४ प्र० ५ १३ प्र० श० २ दु० १३ दु० श० ३ प्र० २ ७ म० श० १३ श० ५
म० श० ७ म० प्र० ७ म० ५ म० श० ७ म० प्र० श० ९ पदं १५ ६ ॥ मेरवरषधनिसतीति ॥ अयं पूर्वोक्तस्वस्वेवमेलेयातः काले ॥ ६ म० वि० श० ॥

सं० गुं० पं० मं० गुं० रिसुं० रिं० निं० सं० प० निरुं० प० सुं० निधमगमु ॥ पमगुं० रिसुं० सपमपगमु पमगुं०
रिसुं० गुरिनिः स० थै० निं० निं० पं० स० ६ ५ ६ मेरवरषधं० निरुं० निरुं० स० थै० निं० स० थै० म० मं०
थै० निरुं० मगुं० रिं० स० सगुं० ॥ मपुमपुपध० मपुमगुं० रिरुं० स० मधेनि ॥ ॥ ॥

७ म० २ दोलनद्वयं श० ९ श० ६ म० वि० श० ७ म० घ० १३ घ० श० ६ म० क० ५ म० १४ म० आ० श० १४ म० ६ वि० म० श० ७ म० १३ श० १४
१२ आ० प० श० २ दो० श० १३ पदं १३ ३ प० श० १४ १५ आ० १४ आ० १५ घ० ६ घ० श० १४ १५ आ० १४ ३ प० श० २ २ दो० श० १३ प० १४ ६ क० ११ ॥

४ वि० ४ १३ ४ ३ २ वि० श० १३ दो० १६ घ० ६ घ० श० १४ घ० ३ घ० ३ श० २ घ० ११ घ० पदं ० ॥ ६ ॥ जेताश्रीः सगरिसेनिइयमपिपूर्वाक्तेदे
शीकारमेलेअथमयामो १ २ ३ ४ दो० श० ३ ५ श० ४ ६ परतायानिजना १४ १३ १ आदृश० २ १ श० २ १३ १ श० १४ ५ श० १५ ३ श० २
१ श० ५ दु० १४ दु० १३ दु० १२ दु० १३ श० १४ दु० १३ दु० १२ दु० १३ श० १३ श० १३ १३ दु० पदं ॥ ३ दो० १२ दो० १४ १५ १७ आ० ९ क० श० ३ क० श०

मेमगमगरिं० गमेध० मंगग० रिसुं० ॥ ५० ॥ जेताश्रीः सगरिसें० गप० ॥ ममग० रिसुं० थम० पग० रिसुं०
पमगरिसुं० म॥ गरिसुं० ग० रिसुं० गं॥ गंमपनिरुं० गैरुं० नि० सै० सं० निधपं० मुं० सै० निधसं० ॥ ५१ ॥
निधप० ॥ मुं० निधप० मुं० गमं० निध० थ० मुं० गरिसुं० धीनुसगुगमुं० ॥

२ क० १३ क० श० १७ घ० श० ९ क० दो० श० १३ क० ७ १६ १५ श० १४ घ० श० ९ क० ७ १६ १३ क० १५ १७ १६ १५ श० १६ १५ श०
१४ घ० श० ३ ४ दो० श० ७ १६ १५ श० १४ नि० इ० थ० आ० क० येवहत्या ॥ ३ १२ १३ १ पदं ६ म० ७ म० घ० श० ९ १३ १ भा० १२ ४ आ० वि० मी० १३ ५ ॥ ५ ॥

रा. वी.

०४।३ अनु०।४ रा०।७।६।५ घ०।४ घ० ह्यं०।४ घ०।३ घ०।४ रा० रे०।४।३ प्र०।४ दो०।२ दु०।२ दु०।३ दुतिः प्रम।३।३।२ स्य०।४।३ आ०
१२।१।३।३ आ०।४।३ अनु०।५२।४ रा०।४।५ घ०।३ क० दो०।७ घ०।६ घ० रा०।५ घ०।४।३ प्र०।४ दो० रा०।३ दु०।२ दु०।३ दु०।६ प्रम।३
१२ स्यराः।४।३ आ० रे०।२ घ०।३ घ०।३।३ आ०।४।३ अनु०।४ रा०।४ घ०।३ क० वि०।७ घ०।६ घ०।७ आ० घ०।३ क० घ० ह्यं०।

मगुम० निधैपमैगम० मगुमं गुरिसु ॐ सरि॥ मगुरिससगुमगु ॥ ५२ ॥ म० मसै सै निधै० घैममगुमै०
गुरिसु ॐ सरि॥ मगुरिससगुमगुम० मसै सै नि ॥ धैधनिधै० धैधै सै० निधै निधुमै गै गै धु
मगमगुरिसै ॐ सरि॥ ॥ ६० ॥ सै० गम० नेरिगरिपुपैपुम० गुरिस ॐ स००

१७ घ० ६ घ० रा०।६ दो०।६ दो०।३ क० आ०।७।६ वि०।७।६ आ०।४।५ घ०।३ घ०।३ दो०।३ दो०।५ आ०।४।३ आ०।२ घ०।३ घ०
नेम्य।३।२ स्य०।६०।३ वि० रा०।३।३।४ रा०।२ घ०।२ घ०।३।३।५ आ०।५ दो०।५ घ०।४ आ० रा०।३ दु०।३ दु० पमं।३ वि० रा०॥ ॥

इ।४।५ वि० रा०।७।६।६ दो० आ०।५ अनु०।५ वि० रा०।४ आ० रा०।३ दु०।२ दु०।३ दु० रा०।३ रा०।२ दु०।३ दु० पमं॥ तोडीतुगरिये
ति॥ इयंतु अस्या एवमैले। संगवे।३ क० द्द० रा०।२।३ क० द्द० रा०।२।३।२।२ आ०।५।६ घ० रा०।३ क० द्द० रा०।२।३।३ क० द्द०
रा०।२।३ रा० पमं॥ १।२।३ वि०।४।५।४।७।६९॥ ७।६ आ० वि० वि०।५ क० रा०।४।३ क० द्द० रा०।२।३ पमं॥ ३ क० द्द०

गमपै० निधुपुपै० मू० गुरिसु ग० रिसु ॐ तोडीतुगै० रिगै० रिस० सरि०॥ प्रमु० गै० रिगै० रिस० ॐ
सरिगै गमनि॥ ६९ ॥ निधुपै० मगै० रिस ॐ गै० रिगै० रिस० निधै निधु गुरिसु ॐ सरि॥ ॥

रा०।२।३ क० द्द० रा०।२।३ रा०।७ मू० प० नि० रा०।६ मू० प० नि० रा०।३ दु०।२ दु०।३ दु० पमं।३।३ आ०॥ ॥

श्री०

इवि०४१७१६ वि०५ क०६०श०४१३ क०६०श०१२१३ पञ्च१३ दो०१२ आ०घ०१३ वि०१७ मृ०घ०१६ म०घ०श०१६ मृ०१
६ म०ने०कु०१७ म०कु०१३ कु०१२ कु०१३ कु०१२ परतायाः निजतायापरतान्च१३ आ० वि०१६ वि०घ०३५ घ०१५ घ०१४

गमनिधैपं० मगं० रिस० सैरिगेसैनिधै० धैधैनिसरिगगरि० गैमैनिधैपमगं० वि
गुं० स० गरि० ॥ ६२ ॥ गमनिधयमगरिगे० स० धनि० सै० मगरिसनिधै० धनि०

घ०३ वि०आ०प्री०श०१३ पञ्च३ श०४६३ ॥ ३१४ आ०वि०घ०७ घ०१६१५१४ घ०३ घ०१२१३ आवि०पी०१३ पञ्च
१६१७ आ०प० क०९ क०श०१३ क०कु०१२ क०कु०१३ क०कु०१७ क०६०१६ ७ आ०घ० वि० ॥ श्रीलक्ष्मीनृसिंह ॥

३ क०१७१२ क०क०३३ क०१६ क०१७ घ०१३ क०घ०१६ क०१५ घ०१४ घ०श०॥ ५७ ॥ ४ घ०१३ घ०१परताश०१४१३ क०६ क०श०५१४ श०१४ घ०
१२ घ०प०श०१४१५१६ वि०५१६ वि०४१५१४१६ आ०कि०५१घ०५ आ०४घ०१३ घ०घ०श०१२ क०श०१३ पञ्च१६ दो०१६ दो०श०१७१३ क०
श०४ क०कु०१३ क०कु०२ क०कु०११ क०कु०१७ कु०१६ दो०कु०१६ दो०श०७ कु०१३ क०कु०१२ क०कु०१३ क०कु०२ क०कु०१३ क०कु०१७ कु०६दो०

सैनिरिसेसैधैनिधयपञ्च० ॥ ५७ ॥ मेगु० मसैधै० यम० मगु० यमम० धयधमयमधै० यमुयमेगु० रि० स०
धैधैनि० सै० मगं० रि० सैनिधै० नि० सैरि० गैरि० सैनिधै० धैरि० सैनिधै० धै० ॥ ५८ ॥ यम० मगु० यम
ध० ममगु० रि० स० धै० योरविकायसरि० मगुरिस० सैनि० सगु० ॥ ॥ ॥ ॥

कु०६दो०१७ क०२ क०३ क०१७ प्र०१३ क०१७१६ वि०१६ वि०॥ ५८ ॥ ५१४ श०१४१३ पञ्च०१४१५ आ०घ०१६ घ०श०१४१४१३ य०
श०१२दो०६०श०१३ पञ्चयोरविकायसरिगेति॥ इयंतुमेरवमलेप्रातः॥ ११२ स्व०१४१३ आ०१२ घ०१३ घ०१७ म०घ०१३१३ १३ आ०॥ ॥

श० वो०

१ कं० ह० य० १३ पु० कटिनांता १० कं० ह० श० १६ कं० ह० श० १५ कं० ह० श० १४ कं० ह० श० १३ कं० ह० श० १२ कं० ह० श० ११ घ० १० म० घ०
कं० ह० श० १९ यमं १९ दु० १२ दु० १३ दु० १४ दु० १५ दु० कं० ह० श० १४ श० १९ कं० दु० १७ आ० दु० १७ दु० १६ आ० दु० १५ दु० १५ आ० दु० १५
दु० १४ आ० दु० १४ दु० १३ आ० दु० १२ दु० ११ दु० १० दु० ९ दु० ८ दु० ७ दु० ६ दु० ५ दु० ४ दु० ३ दु० २ दु० १ दु० ० म० दु० १६ म० दु० १५ म० दु० १४ म० दु० १३ म० दु० १२ म० दु० ११ म० दु० १० म० दु० ९ म० दु० ८ म० दु० ७ म० दु० ६ म० दु० ५ म० दु० ४ म० दु० ३ म० दु० २ म० दु० १ म० दु० ०

सं० स० नि० धं० यं० मं० गं० रि० से० निं० स० स० रि० ग० म० यं० मं० सुं
नि० नि० धं० धं० प० प० म० म० ग० ॥ ६३ ॥ गरि० रि० स० स० नि० धं० निं० स० ग० रि० रि० स० स०
स० रि० म० ग० यं० मं० से० नि० धं० यं० यं० म० ग० रि० स० स०

१३ दु० १२ आ० दु० १२ दु० १३ आ० दु० १३ दु० यमं १३ घ० १२ आ० घ० १३ घ० १५ घ० कं० ह० श० १४ १३ क० १० आ० १३ घ० १५ कं० ह० श० १५ घ० ह्य

३ घ० १२ घ० श० १३ यमं १३

म० ह्यारि० धं० स० रि० धं० म० रि० ॥ स० स० धं० स० रि० म० रि० म० यं० म० यं० धं० ॥ ६५ ॥ सं० धं० रि० सुं
धूं० पू० मू० रि० सुं० धूं० यं० मं० ॥ यं० धं० मं० यं० धं० स० स० धं० स० रि० म० यं० म० ॥ यं० धं० सं० धं० रिं

म० ह्यारि० धं० स० रि० धं० म० रि० ॥ स० स० धं० स० रि० म० रि० म० यं० म० यं० धं० ॥ ६५ ॥ सं० धं० रि० सुं
धूं० पू० मू० रि० सुं० धूं० यं० मं० ॥ यं० धं० मं० यं० धं० स० स० धं० स० रि० म० यं० म० ॥ यं० धं० सं० धं० रिं

म० १६ म० १५ श० १४ म० १५ म० १६ म० १७ श० १८ यमं १६ म० १९ १६ म० १९ १२ १४ १२ १४ १५ १६ श० १९ क० १९ श० १६ १२ क० ११

श० बौ०

१ क० प्र० ६ प्र० १५ प्र० १४ प्र० १२ २० १६ श० १५ प्र० ६ प प्र० ६ १५ प्र० ६ १५ प्र० ६ प प्र० ६ १५ प्र० ६ १२ १४ १५ ॥ ६६ ॥ दृश० १४ १५ १६ श० १३ क० श० १६ १९ १ क० १९ क० प्र० ६ प्र० १५ प्र० १४ प्र० १२ प्र० १९ प्र० ६ मृश० १९ यन्त्र ॥ ॥

सुंधूपूमूरि० ध० मू० धूपुधपुधपुधपुधपुधमरिमप ॥ ६६ ॥ ध० मपध० सै० धरिं सै० धूपुमू
रि ॥ सुधं० सळ धं० सुधूपुमूधूपुसं० सं० जिजिजिजि ॥ धपमपपमजं० जं० जं० सुधूपुमूरि०
जं०

६म० ६म० श० १३ प्र० १२ प्र० १४ प्र० १५ प्र० १६ प्र० १७ क० प्र० १९ क० १९ क० नै० १७ कं० य० १७ कं० य० १७ कं० य० १७ कं० य० १७
५१४ १५ १४ १३ कं० य० १२ कं० य० १२ श० १४ प्र० १५ प्र० १६ प्र० १२ कं० य० ११ श्रीरामायतस्मेनमः ॥ ॥

१ क०श०१२ क०७ क०इ०१६१७१८१३ क०इ०श०१२श०१९ धम१ यश्चान्तरुष्कतोडयेधेति१ यश्चान्तत्तःपरं॥ इयंतुमुखा
रमितेसंगवे१ यद्वातोडयारवमिते॥ ३ क०इ०श०१ ध०१९ ध०१२ क०इ०श०१९ ध०७ मृ०य०१९ क०इ०श०७ मृ०१६ मृ०

सं० रिंनिं धयमगं० रि० ॐ पश्चात्तुरुक्कतोड्येष ॥ गं० रिंसरिं० सनिंसे० निंधंनिंसनिं ॥ ६३ ॥
गुरि० स ॐ सरिगमये० म० निध० ये० ॥ मं० धये० मगं० रिं० सनिंसे० ॐ यमगगुरिं सनिं ॥ ॥

[illegible]

१।२ हो० श० ५।४ श० ३ घ० २ घ० हो० श० ३ वसं० ३।२ हो० श० ५।४ श० ३ घ० २ घ० हो० श० ५।६ उच्चता० श० २ क० हो० २ क०
हो० ३ क० हो० श० ६ उ० नि० तारा० ५ रा० ६ वि० श० ५ वि० श० ५ वि० श० ६ उच्चतानिजतासघाता॥ श० ५।४।३।४।५।

सरिं० यम० गोरं० सद्य सरिं० यमे० गरिं० मयधु० रिं० रिं० मे० ध्रु० प०० मे० र्थ० ध्रुः यमगमपर्व०॥
 र्थ० ममैगे० गरिं० स० रि० र्थ० सरिं० सद्य सरिं० यम० गोरिं० म० मयधु०० स्त्रः निधर्य०॥ ६९॥

आ० दो० श० १५ दो० श० १४ १३ १४ ध० नि० सधाताश० १३ घ० २ घ० दो० श० १३ श० १२ श० १६ मृ० श० १३ १२ श० १३ घ० १२ दो० श० १५ १४ श० श्रीरामः
१३ घ० १२ घ० दो० श० १४ श० १४ १५ १६ उच्चताशमद्वयं १३ क० परतायाः निजतासधात ॥ श० १७ १६ वि १९ ॥ श्रीकृष्णार्पणमस्तु ॥

४ श० ४।५।६। उच्चताशमद्वयं। २ क० दो० २ क० दो० १ क० दो० श० ६ उच्चताश० ६।५ वि० ५ वि० ६ उ० नि० स० ताश० ५।४।३।
 ५।५ आ० दो० श० ५ दो० ५।५ श० ३ घ० २ घ० दो० श० १ यमं ५ दो० ५।५ दो० ५।५।५।५ अ५ ५ श० ३ घ० २ घ० १ घ० ५।५ प० नि० स० घ०
 १ श० ४।५ श० ४ घ० २ घ० २ दो० श० १ छ० २।४।५।६।५ श० ४।५ घ० दो० पी० श० ४।३ घ० २ घ० दो० १।२ रां ६ म० श० १ श० ५।६
 ॥ ५ म० ६ म० श० ४ म० ५ म० ६ म० श० ॥ श्री ॥ २ दु० १ दु० २ रा० ६ म० श० ६ म० ६ म० ६ म० नै० १ यमं ॥ गोंडसुरिपमेति ॥ अयमपिम

म० मपधर्म्म० रिंरिं सै० धं० प०० मं० धं० ॥ यमगमपुं० र्धम० गैरिं० स० धं० प० धं० म० धु० ॥ म० गरिमपु० मप० मंगरिं० स०
रिमपधप० मपुं० मगरिं० सरिं० धं० स० ॥ ६२ ॥ प० धं० म० धं० श्रीरिं० धं० धं० स० गोडस्तरिं० प० स० धं० धं० धं० निं० प० म०
ग० रिं० ॥ धं० सुरिं० म० मंगारिं० ॥ धं० सरिं० म० मरिस० सरिं० गैरिं० स० धं० म० धं० सै० ॥ ७० ॥ निं० सै० रिं० गैरिं० स० धं० रिं०

हारिमेले । मध्यान्हे ॥ २ शं० ५४ आ० ५० शं० ५१ ६ दो० ५० पी० शं० ५१ ५ आ० ५१ ५ स्य० ५५ घ० ५५ घ० क० इ० शं० ५२ क० इ० शं० ५६
म० ५३ आ० ५२ घ० ५५ घ० दु० ५५ आ० दु० क० इ० ५२ २ क० इ० शं० ५६ म० ५३ २ ५ दु० ५५ आ० दु० क० इ० ५२ २ ५ घ० ५३ घ० शं० ५३ अ० ५५ ३
वि० ५२ आ० दो० शं० ५३ प० ५४ ॥ ४ वि० ५५ आ० ५६ शं० ५३ क० ॥ ७ ॥ वि० ५३ क० आ० ५२ क० वि० ५२ क० शं० ५३ क० शं० ५६ शं० क० शं० ॥ १ ॥

श.वो०

१ क० श० १७ दु० ६ दु० ५ दु० श० ४ वि० ५ आ० ६ घ० २ क० घ० श० १९ क० शि० राम० ७ दु० ६ दु० ५ दु० श० ४ वि० ५ आ० ६ १ क० श० ७
दु० ६ दु० ५ दु० श० ४ वि० श० ५ ६ हो० घ० पी० श० ६ ५ आ० ६ ७ स्प० ५ घ० ४ घ० के० दु० श० ३ २ क० दा० श० ६ म० १९ आ० २
५ दु० ४ आ० दु० १ क० दु० श० ३ २ घ० १९ घ० श० १ २ आ० ३ वि० २ आ० दो० श० १९ श० ६ म० २ श० १९ अनु० ६ म० १ ७ २ ५ म० श०
६ म० घ० ५ म० घ० ६ म० श० १९ प० २ ॥ ७ ॥ ॥ ४ आ० ५ घन६ घ० ५ आ० ६ हो० ५ अनु० ४ आ० ३ २ अनु० श० श०

सं० निध० ॥ म० प० ध० रि० सं० निध० ॥ म० प० ध० सं० निध० ॥ म० प० ॥ अ० ० ० ० ध० प० ध० निध० म० ग० रि० ध० म० रि० ध० म० ग० रि० स० रि० ग० रि० स० ध० रि०
स० ध० ॥ ७ २ ॥ प० ० ० ० ० ० स० ध० रि० ॥ ७ ॥ म० प० ध० प० ध० प० ॥ म० ग० रि० स० म० प० ध० प० ध० म० म० ग० रि० स० ध० स० ॥ रि० रि० म० ग० रि० स० रि० ग० रि०
ग० रि० स० ध० स० रि० प० ध० प० ध० म० म० ग० रि० स० रि० ॥ ७ २ ॥ ग० रि० ग० रि० स० ध० प० ध० ग० रि० ॥ प० ध० स० ग० ॥ ७

१ ५ ५ आ० घ० ६ घ० आ० ६ वि० ५ घ० ५ घ० श० ४ घ० ३ घ० २ घ० श० १९ श० ६ म० आ० घ० २ घ० श० २ घ० दु० ५ घ० दु० ५ आ० दु० ५ घ० वि०
१ श० २ दु० ५ आ० दु० २ ३ आ० दु० २ आ० दु० श० १९ श० ६ म० १ २ श० ५ प्र० घ० ६ घ० ५ आ० ६ प्र० ५ आ० ५ प्र० ३ आ० घ० २ घ० श०
१ श० २ ॥ ७ ३ ॥ आ० वि० २ ३ २ आ० १९ प० १ ॥ पूर्वगोडोयससेति ॥ अयं तु मल्लारिर्मेले मध्याह्ने ॥ १ ॥ एते १ ३ आ० दो० दु० श० ॥ ॥

१०

१ क० १९ क० ने० १७ प० क० १७ प० क० १७ प० क० १६ ५ १५ १५ १५ ३ प० क० १६ ७ ॥ ३ प० क० १३ प० क० १३ प० क० १२ श० ४ प्र०
१५ प्र० ६ प्र० घ० १७ घ० ६ ५ १५ ५ १५ ३ प० क० १३ प० क० १३ प० क० १३ प० क० १२ श० ४ प्र० ५ १२ घ० ५ घ० ३ प० क०

सं० सं० लि० लि० लि० लि० ध० प० म० ५ ७ ॥ ६ ७ ॥ ज० ज० ज० रि० म० प० ध० निध० प० म० प० ॥ म० ग० ग० ग० ग० रि० म०
प० रि० ध० ग० ग० ग० ग० रि० स० रि० ॥ स० स० ध० ध० म० प० ध० रि० सं० निध० ॥ सं० स० म० म० ल० रि० न० दा० दि० स्त० ॥ ६ ६

१३ प० क० १३ प० क० १३ प० क० १२ श० १९ प्र० १२ श० ५ श० १९ १६ वि० ५ १६ वि० ५ ५ १६ घ० १२ क० घ० १९ क० १७ प०
क० ६ ० ६ श० १९ क० ९ क० प्र० प० सं० ॥ मल्लारिर्नदादिस्त० ॥ नटमल्लारिरित्यर्थः ॥ अयमपि मल्लारिर्मेले एव संगवे ॥ ६ ६ ॥

धंर्षं. मगरिं. सरिसं. धपमग ॥ ८५ ॥ रिं. स० नदनारायण इति ॥ स० रि० गं. धपमगरिं. स० सैरि० गं. धपमगरिं. स०
सपमपमगं. मधुधम० गेरि० रिगुमगुरिस० सतिरिम० गुमू ॥ ८६ ॥ गोरि० स० सैरि० सतिरिमगरि० स० धै० नि० सरि
मगु० धपमग० रिं. स० सरिं. रिं. नि० धं ॥ धै० धं धै० धै० धै० स० गमप० धै० रि० नि० धपं. मज्ज० धपमगरिं. स० ॥

श०५म०घ०श०७म०घ०प०श०१२१४१३आ०परतायानि०श०६दु०५दु०४दु०३दु०२दो०श०१३१२आ०दो०श०१२वि०
पी०७म०६म०५म०श०६म०स्य०४म०श०६म०५आ०म०श०१५प०१२१४१५श०६दो०श०२क०दु०७क०दु०६दु०५दो०
श०४घ०३घ०प०श०६दु०५दु०५दु०४दु०३दु०२दु०श०१३१४१५म०घ०७म०घ०प०श०१३प०१२॥ ६७ ॥ श्रीरामचंद्रमंत्रः॥

पुम०० सं० रिं० रिं० निधर्ममैर्गुं पुंयमगुरिं स० सन्निः सरिमुगुरिं स० सैसरिं॥ रिगैगवैयधैयमगुं मः॥ धपुमगुरिं
स० सरि० पुमगुरिं॥ रिसे०॥ ६९॥ देवकीः सयमप॥ गम० रि० स० सपुमपगम० मधमधनिं० सैरिं० रिं० सै० निसेधनिं० सध०
पमप० मरि० स० ससरिगमपधनिं० सैनिं० सैनिं० सै० ॥ ६९॥ निसेनिं० सैनिं० सैनिं० सध० ममपगमरिं० स० ततस्तुसोराष्टी

५॥७॥३॥४॥५॥६॥७॥८॥९॥१०॥११॥१२॥१३॥१४॥१५॥१६॥१७॥१८॥१९॥२०॥२१॥२२॥२३॥२४॥२५॥२६॥२७॥२८॥२९॥३०॥३१॥३२॥३३॥३४॥३५॥३६॥३७॥३८॥३९॥४०॥४१॥४२॥४३॥४४॥४५॥४६॥४७॥४८॥४९॥५०॥५१॥५२॥५३॥५४॥५५॥५६॥५७॥५८॥५९॥६०॥६१॥६२॥६३॥६४॥६५॥६६॥६७॥६८॥६९॥७०॥७१॥७२॥७३॥७४॥७५॥७६॥७७॥७८॥७९॥८०॥८१॥८२॥८३॥८४॥८५॥८६॥८७॥८८॥८९॥९०॥९१॥९२॥९३॥९४॥९५॥९६॥९७॥९८॥९९॥१००॥

[illegible]

५ श० १९ क० १७ ५ १५ १३ २ श० १४ ३ आ० परतायानि० श० २ ३ आ० श० ११ २ ११ १५ प० श० ३ श० १४ प० श० ३ १६ ५ १४ प० ३ ५ श० ३ १४ प०
 श० ३ १५ श० ३ १४ प० परतायानि० सद्या० श० ३ १४ प० २ १४ प० श० ११ ५ १४ परतायानि० परताच० श० ४ श० ३ १४ प० २ १४ प० श० १४ ३ आ० परता
 यानि० पू० ३ आ० २ आ० ३ २ आ० श० १९ प० ११ ११ नै० पु० रु० ना० श० १९ क० २ आ० ३ १६ १९ श० २ १४ ३ ११ ११ २ १९ २ आ० ३ १६ १९ श० ३ १६ १९
 ११ १६ १९ अ० ५ १९ आ० १४ १९ श० ५ १९ १९ श० १९ प० २ १४ १५ १९ श० १९ क० १ श० २ क० १ श० १६ १९ श० ४ श० ३ अनु० २ आ० श०

[illegible]

३५ आ० ४ आ० श० १२ अनु० २ आ० १ श० १९ पद्यं ॥ चैती गौडी तुरिमयेति । इयमलकोल यौगौडी वतू ॥ २४ प्र० ५ ७ प्र० ९ क० श० ७
१२ क० दो० श० १९ क० आ० दु० १९ क० दु० श० ७ १२ क० दो० १९ क० १२ क० दो० श० ७ १९ क० ११ ९४ ॥ ७ १२ १ क० दो० १ श० ११ ॥

रिमपधैर्धैनिस्तैन्निधिध। पप्रुमपूमरिं० पूँधपूमेरोरु० रिमपरिं० स॥ रिं पुंधूपूपर्मगीरः० सिस्सैनिधयसरिं० वमग
रिं० वमगरिं०॥ ३९४॥ मगेरिं० रिं० सेनी० स० रु रिमपधु० पथम० पूध्र्धध्र्यधम० पूपमपुमुपुम्॥ मगेरि वमगरिरिस्त्रव
निऽ० सीरूं० रिस्त्रु निधुपुमपुमपुम्। रि० पधया॥ ३९५॥ मगेरुरि० सेनी० ससप्त० मालबंगोडोथानेसरि० यमरिं० र्मुं॥

[illegible]

ॐ ॥ सूरिनिर्वाणनिषमपसंसेनु० ॥ पमरिज्जग्गिरिगुममरि० सरिसुरि ॥ ११६ ॥ सूरिनिर्वाणज्जग्गिरिग० सरिसुरि० स० रिसुरिसुनि
स० ध० नि० नि० ध० नि० स० स० नि० स० ॥ रिपमपजम० रि० ज्जग्गिरिजमप० म० ध० ध० पधुनिधपमपजम० रि० ॥ ११७ ॥ ज्जग्गिरिजमप० म० ध० ध० प
ध० ध० म० पमधुपमपजम० रिप० म० पजम० रिज्जग्ग० ॥ रिज्जग्गममरि० स० रिसुरिसुनि० स० ध० नि० नि० पज्जि० स० नि० स० रि० प० म० प० रिम ११८

[illegible]

रिगे० धपमगरि ॥ गुरि० ६ गमर्घ० र्घ० रि० सी० धुपुर्षसीधुपु० गमुपगर्घमगरि० ग० रि० स६ ॥ १२१ ॥ सरि० प०० धर्घ० धधु० पुप०० गरिस६
सारि० म० भ० गेरिगमुग० रि० स६ रिर्नि० सुध० धुं०० स० ॥ रिगुमगुरिगु० रि० स० रिर्नि० सुध० धुं०० स० रिगुमगुरिपस० रिर्नि० सुध० धुं०० स६
॥ १२२ ॥ धपमपगैमुपधनि० सैरि० नि० सुधपमप० गरिस६ तलस्तककर्णाटः ॥ नि० जि० स० मगरिस० ॥ ॥

[illegible]

रा. बो. प. दु. ४ दु. २ दु. ३ दु. रा. ७ म. दो. १० म. प. रतया. मि. रा. ९ नै. २ नै. ३ रा. १२ रा. १३ रा. ११ १२ ३१ ७ म. दो. ७ म. परताथानि. रा. ९ रा. ९ रा. १२ रा. १३
म. रा. ६ म. रा. ५ म. ४ म. रा. ५ म. धुतिर्मध्यपांतांश. ६ अनु. २ ध. ९ ध. रा. ७ म. रा. ६ म. रा. ५ म. ४ म. रा. ५ म. रा. ५ म. ५

पमगरिस. नि. नि. स. सुरिगमगरिस. ॥ १२३ ॥ नि. नि. स. ग. रिसगरिस. नि. धं. धं. धं. धं. ॥
मुरिसनि. धं. धं. धं. धं. नि. सरि. ग. म. ग. म. ग. म. रिस. नि. धं. धं. धं. धं. मुरिसनि. धं. धं. धं. धं.

म. नै. २१ म. ७ म. ९ रा. १२ रा. १३ रा. १४ आ. २१ आ. २२ आ. २३ ध. ४ ध. ४ आ. २१ रा. १३ म. रा. ६ म. रा. ५ म. दु. ४ म. दु. रा. ५
म. रा. दु. ४ म. २१ ७ म. रा. ६ म. रा. ५ म. दु. ४ म. दु. रा. १॥ श्री लक्ष्मी नृसिंहाय नमः ॥ श्री रघुवीर समर्थाय नमः ॥

आदिर्यस्यतु ॥ तिस्रणाभिदासमाहारस्त्रिभिर्तु ॥ तीव्ररितीव्रतररीतीव्रतमरयः ऋषभस्यभेदाइत्यर्थः ॥ साधारणमुखश्रवतारोभेदाः ग
 स्मताः साधारणांतरमृदुमतीव्रतमगाः गांधारस्यभेदाइत्यर्थः ॥ तीव्रतममुखोदोभेदाविति शेषः ॥ मस्यमतो ॥ तीव्रतममृदुपोमध्यमस्य
 भेदावित्यर्थः ॥ तीव्रधमुखोस्त्रयः धस्यभेदा मताइति शेषः ॥ तीव्रधतीव्रतरधतीव्रतमधाः धेवतस्यभेदाइत्यर्थः ॥ कोशिकमुखस्त्रयः नेभे
 दामताइत्येवाकेशिकीकाकलिमृदुसाः ॥ निषादस्यभेदाइत्यर्थः ॥ मृदुममृदुपमृदुसानामध्यमपंचमषड्भेदावप्रतीति निराकरोति ॥ उक्ते
 ति ॥ मृदुमः गभिदागांधारस्येवभेदः तथा मृदुपः मभिदामध्यमस्येवभेदः मृदुसश्चनेभिदानिषादस्येवभेदाः उक्ताकथितेव ॥ प्रथमः ॥
 ॥ तीव्ररितीव्रतररितीव्रतमरिसाधारणांतरामृदुमः ॥ तीव्रतमतीव्रतममृदुपाधोतीव्रतीव्रतसो ॥ २ ॥ तीव्रतमधकेशिकी
 ॥ नोकाकत्यथमृदुसइत्यभीक्रमतः ॥ तीव्ररिमुखेत्रिभिर्भेदाः साधारणप्रमुखाः ॥ ३ ॥ ऋगस्यमताश्रवतारोदोतीव्रतमम
 ॥ मुखोमतोमस्य ॥ तीव्रधममुखधस्यत्रयः ~~स्त्रयः~~ केशिकमुखानेः ॥ ४ ॥ ५ ॥

विवेके निगमा मृदुपरसमपाइत्यार्यया ॥ अत्रमृदुमादिसंज्ञाकरणंतु उच्चतममध्यमादिप्राचीनसंज्ञानुसारेण ॥ इदानीं तीव्रतरतीव्र
 तमर्थः शुद्धगसाधारणाभ्यां तीव्रतमगस्यरुहमध्यमेन तीव्रतरधतीव्रतमधयोः श्रुतेति ॥ केशिकिभ्यांचसहैक्यात् ॥ भेदपंचद
 दकत्वहानीप्राप्त्या तत्संख्यास्थापनायभेदपंचदशकात् पूर्वान्नियतस्वरान्चतुर्न प्रतिजानाति ॥ पूर्वान्यंचदशभ्यस्वरान्नुवेभेदभेदक
 रानिति ॥ भेदानां येभेदः तत्करान्नुशिष्टस्यष्टे ॥ तदेवाह ॥ तीव्ररिमुखत्रयादितिसार्धया आर्यया तीव्ररिमुखत्वेनाहूयै सः तीव्ररिती

व्रतररीतीव्रतमरिभ्यः पूर्वप्रत्येकं षड्भू एवभवतीत्यर्थः ॥ किंवत् ॥ रुचिवत् ॥ रुचिनाश्रुतेन तु त्यं यथाश्रुते ऋषभात्पूर्वसः तथेभ्योपीत्यर्थः ॥
 रुचीवदित्यंते उक्तमपि सर्ववाक्यशेषत्वात् ॥ सर्वत्र संबध्यते ॥ साधारणमुखचतुष्टयात् पूर्वऋषभः साधारणांतरमृदुमतीव्रतमगभ्यः
 पूर्वऋषभएवभवेत् ॥ तीव्रतमममुखयुगलात्पूर्वं गः स्यात् ॥ तीव्रतमममृदुपाभ्यां पूर्वगांधारएवभवति ॥ तीव्रधमुखत्रयतः तीव्रधती
 व्रतरधतीव्रतमधेभ्यः पूर्वपंचयुक्तः कथितः ॥ केशिक्यादेस्त्रिकात् केशिकीकाकलिमृदुसभ्यः पूर्वधः धेवतः पूर्वमिति मध्ये उक्तमपि
 ॥ उक्तामृदुमोगभिदामृदुपोमभिदाचनेभिदामृदुसः ॥ पूर्वात्पंचदशभ्यः स्वरान्नुवेभेदभेदकरान् ॥ ५ ॥ तीव्ररिमुखत्रया
 ॥ त्सः साधारणमुखचतुष्टयादृषभः ॥ स्यादः स्तीव्रतमममुखयुगलात् तीव्रधमुखत्रयतः ॥ ६ ॥ पूर्वपंचमउक्तः केशि
 ॥ क्यादेस्त्रिकाच्चधः रुचिवत् ॥ एवं यथा तथेतेभिर्भ्यः पूर्वस्वरानियताः ॥ ७ ॥ ८ ॥

चसर्वत्रसंबध्यते निगमयति एवमिति ॥ एवमेतेषां दयः यथा तथास्य स्वश्रुतिस्थाः परश्रुतिस्था वा अन्यभेदांतर्गता वाभिर्भ्यः
 भेदेभ्यः पूर्वानियताः निश्चिता भवन्ति ॥ ततश्च केषां चिदेकश्रुतिरुतया ध्वनिसाम्ये पिततत्पूर्वस्वररुते मेलेषु भेदइति भावः
 ७ ॥ अथ पूर्वोक्तामेलसंख्यां साधयति ॥ एकद्वित्रीत्यार्ययाः एकद्वित्रिचतुः पंचभिदाः एकादेतस्रः चतस्रः पंचचभि
 दाः भेदायेषु तेमलाः क्रमतः एषु तेमलाः तिथयः इत्यादिकाः स्युश्चित्ति शेषः ॥ तत्रैकैकभेदाः मलाः तिथयः पंचदशद्विभि

दाः अंककरिचकोनानवतिः त्रिभिभेदाः भूरसद्वक एकषष्ठ्यधिकं शतद्वयं श्रुतुश्रुतुर्भेदाः गजगिरिगुणाश्च अष्टसप्तत्यधिकं शतत्रयं
 पंचपंचभेदामेलाः नटपटकषोडशाधिकं शतद्वयं अभितभेदरहितः श्रुतसप्तस्वरइतियावत्सः इंदुः एकश्च एवं मिलिताः स्वरसांकाः
 मिलाइत्यर्थः षडुपंचमयोः रविकृतत्वात् षडुभेदसप्तभेदमेलासंभवः अत्रत्रयश्च शब्दाः द्वयोर्द्वयोः समुच्चये अंककरिभूरसद्वक
 नटपटकइतिइतिचसमाहारइंदुः ॥ ८ ॥ ७ ॥ उक्तप्रत्ययार्थसंख्याज्ञानोपायादीनूवक्तुकामः पंचदशानां भेदानां लाघवाय संज्ञा
 तरण्याह ॥ पंचदशेति पंचदश एव तीव्ररिप्रमुखारभेदाः एकाद्यंताभिध्याः एकादयोकाः नेअभिदानामेषां तादृशाः ज्ञेयाइति
 ॥ एकद्वित्रिचतुः पंचभिदाः स्थिथयो ककरिच ॥ ८ ॥ १ ॥ भूरसद्वक २६१ ॥ ॥ गजगिरिगुणाश्च ७८ नटपटक २१६
 ॥ क्रमतो मेला अभिचंदुः ॥ ८ ॥ ७ ॥

शेषः ॥ तत्रतीव्ररेसंज्ञाः एकांकः तीव्रतरं ह्येक इत्यादि पंचदशानां कपर्यंतं संज्ञाः ॥ अथ पंचदशे कोननवत्यादिसंख्यानां साधकानू
 तीव्रत्याद्यतीव्रतरयादिद्योमेलानां बोधकानां तत्संख्यावयवभूतानां अंकानूवक्तुं प्रतिजानीते ॥ त्रुवंशां कानिति स्पष्टं ॥ की
 दृशानू संख्याहेतून् येर्मिलितेः पंचदशादय एकभेदादिर्मे ल संख्याः साध्यंते ॥ तथा एकाद्यद्याद्यप्रमुखमेलदिशः एकस्तीव्ररि

अथ श्रीर्जयति ॥ अथ गुरुर्जयति ॥ एवभिदां नीवीणां निरूप्यतया प्रकाश्यान् मेलानूवक्तुं प्रतिजानीते ॥ अथ कथ्यंते इति ॥ मिलितिव
 जीभवति रागायनेति यदाश्रयाः स्वरसंस्थानविशेषाः पाटइति भाषायां ते कथ्यंते ॥ कीदृशाः क्रमरूपाः क्रमः आनुपूर्वात्स्वरारोहण
 मेवरूपं येषां ते अत्युत्क्रमेण पितस्वराइतियावत् ॥ एवं तेषां सामान्यलक्षणमुक्तात्संख्यां प्रतिजानीते ॥ भवतीति ॥ ते मेलाः
 स्वरसांकाः षष्ठ्यधिकानि नयशातानि भवन्ति संभवन्ति कैः कृत्वा पंचदशभिः रिगमधुनिभेदैः तीव्ररीप्रमुखैः ऋषभगंधारमध्य
 मधैवतनिषादभेदैः च पुनः नियताः चतुः स्त्रिध्यादित्वेन पूर्वो नियतश्रुतिकं यत्सप्तकं श्रुतस्वराइतियावत् ॥ तेन च अपिः समुच्चये
 ॥ अथ कथ्यंते मेलाः क्रमरूपास्ते भवन्ति स्वरसांकाः ॥ ८ ॥ ६ ॥ पंचदशमी रिगमधुनिभेदैर्नियतश्रुतितया च ॥ ९ ॥ श्रुति
 ॥ सप्तकेनापीति वा पाठः ॥ श्रीरामचंद्राय नमः ॥ ७ ॥

तदेदं पंचदशकेन श्रुतसप्तस्वरतया च सा संख्या संप्रधत्ते पंचदशमी रिगेति ॥ ह्रलोपइति दार्ढ्यः ॥ प्रथमविवेको कानू पंचदशभे
 दानपि आनुपूर्वीमात्रं निरूपणाय पुनरप्याह ॥ तीव्ररीति ॥ सार्धया ॥ आर्यया ॥ अमीभेदाः इति क्रयतः ज्ञेयाइति शेषः ॥ तीव्ररीत्या
 दिर्अंतरा इत्यंतमेकपदं तीव्रतमगेत्यादि श्रुदया इत्यं च ॥ योतीव्रतरोतीव्रधः तीव्ररधश्चेत्यर्थः ॥ अथ तज्ञः शिष्टं स्पष्टं ॥ इदानीं
 अथे उपयोगाय केषां के भेदा इत्यपि पुनरत्र स्पष्टयति ॥ तीव्ररिमुखमिति ॥ सार्धया आर्ययारेः ऋषभस्य तीव्ररिः मुखं आदि

१२ राची भेदेषु प्रथमो योषां मेलानां ते एकाद्या द्वौ नाम त्रीं वरित आद्यो भेदेषु प्रथमो येषां मेलानां ते व्याद्याः ते प्रमुखवायेषां तीव्रतम
 याद्यसाधारणाद्यादि मेलानां तान् दिशंति बोधयंतीति तद्दिशः ये रंशां ते स्त्री वत्याद्यतीव्रतरन्याद्याद्यो मेल एतावन्त इति ज्ञायं
 त इत्यर्थः ॥ ९ ॥ ता एवांशं कानाह ॥ एकभिदा मिति ॥ एके कभिदा वतां मेलानां पंचदश एकांकाः अंशंकाः मेलानां अंशं
 का इति च शेषः ॥ सर्वत्र ॥ कीदृशः पंचार्हाः त्रिचतुर्द्विभेदवर्तारिगमधनीनां हाः योग्याः तेन प्रथमरेः त्रिष्वेकांकेष्ववच्छेदः ततो
 गस्य चतुर्धुततो भस्य द्वयोः ततो ध त्रिषु ततो नेः स्त्रिषु एव मुत्तरत्रापि ततश्च पंचदशभिरेके कांकेः पंचदश संख्या साध्यते ततः

॥ पंचदशे ते भेदा एकाद्यं काधिकाश्रुवेंशं कानू संख्या हेतूने काद्याद्याद्य प्रमुख मेल दिशः ॥ ९ ॥ एकभिदा पंचार्हाः

॥ एकांकाः पंचदश ततो द्विभिदां रवपस्त्रिधा चतुर्धा १२ इमा द्विधा षट् त्रिचारामाः ३॥ १० ॥ ६ ॥

द्विभिदां द्विभेदवर्ता मेलानां अंशंकाः त्रिधारवयः त्रिस्थानस्थ द्वादश चतुर्धाः इमाः चतुस्त्रारे कोन नवति संख्या साध्यते ॥
 १० ॥ ६ ॥ त्रिभिदां त्रिभेदवर्ता मेलानां अंशंकाः त्रिधा अग्निबाणाः स्थानत्रयस्थ त्रिपंचाशत ॥ चतुर्धा कुट्टकस्थान चतुष्ट
 यस्थ एकविंशतिः द्विधा स्थान द्वयस्थान नवगदिता उक्ताः गदिता उक्ती सर्वत्र क्रिया पदं ततश्च इति नवभि रंशंकेः रेक षष्ठ

जीताष्टतेष्वपि त्रिषुतेषु न्यूनेषु तेष्वपि चतुर्षु अजातास्त्रयः तेष्वपि त्रिषुतेषु न्यूनेषु जातं शून्यं ॥ एवं ते क्रमेण यथार्हं त्रिस्थानस्थानसंतः
 द्विभेदसंख्यायाः अंशंकाः संपद्यन्ते ॥ तस्यांच एकोननवतिसंख्यायां त्रिंशत् तस्मिन्नुद्वादशसूनेषु जातस्त्रिंशत् ॥ तस्यामपि चतु
 र्षु अष्टांकेषु न्यूनेषु जाता एकविंशतिः ॥ तस्यांच द्वयोः षडं कयोरुत्तयोर्जातानव ॥ तेष्वपि त्रिषु न्यूनकेषु न्यूनेषु स्थितं शून्यं ॥ एवं तेपि क्रमे
 ण यथार्हं त्रिचतुर्द्विस्थानस्थानः संतः त्रिभेदसंख्यायाः अंशंकाः संपद्यन्ते ॥ तस्यांच एकषष्ठ्यधिकशतद्वयसंख्यायां पूर्ववत् ॥ त्रिषु त्रि
 विभिदां त्रिधाभिवाणाः ५७ कुट्टक २१ चतुर्धा नव ९ द्विधा गदिताः ॥ तेषां चतुर्भिदां दृग्दिश १०२ श्रु
 तुर्धा गजक्षितयः ॥ १८ ॥ ११ पंचभिदां दृग्गिरयः स्त्रियेतियदि पूर्वभासंख्यायेन ॥ संस्थाने स्वेवं केः स्त
 जनयेत्परपरांशं कानू ॥ १२ ॥ ४२ ॥

पंचाशदंकेषु न्यूनेषु जातं द्व्यधिकशतं ॥ तस्मिन् चतुर्षु एकविंशत्यंकेषु न्यूनेषु जाता अष्टादश ॥ तेष्वपि द्वयोर्नवां तयोरुत्तयो
 स्थितं शून्यं ॥ एवं तेपि क्रमेण यथार्हं त्रिचतुर्द्विस्थानः संतः चतुर्भेदसंख्यायाः अंशंकाः संपद्यन्ते तस्यांच सप्तस्यधिकशतत्रयसं
 ख्यायां त्रिषु द्व्यधिकशतांकेषु न्यूनेषु जाता द्विसप्ततिः ॥ तस्यांच चतुर्धा दृदशांकेषु न्यूनेषु स्थितं शून्यं ॥ एवं तेपि क्रमेण यथार्हं त्रिचतुर्द्विस्थानः संतः

शंकोत्तितत्रपंचदशमितेषु एकभेदेषु तीव्रत्याद्यः तीव्रतरत्याद्यः स्तत्रप्रमुखाद्याः श्रवणैके एवमेलः । एकोननवतिमितेषु द्विभेदे
 पुतीव्रत्याद्यामेलाद्वादश तीव्रतरत्याद्यामेलाद्वादश तीव्रतमयाद्यामेलाद्वादश ॥ साधारणाद्याष्टौ ॥ अंतराद्याष्टौ ॥ मृदुमा
 द्याष्टौ ॥ तीव्रतमगाद्याष्टौ तीव्रतममाद्याः षट् ॥ मृदुपाद्याष्टौ ॥ तीव्रधाद्याष्टौ तीव्रतरत्याद्याष्टौ तीव्रतमधाद्या
 षट् ॥ केशिकाद्यानसंभवति निषादासरस्यभेदे तौ द्वितीयस्याभावात् ॥ एकषष्ठ्यधिकशतद्वयमितेषु त्रिभेदेषु तीव्रत्या
 द्यामेलास्त्रिपंचाशत् ॥ तीव्रतरत्याद्यास्त्रिपंचाशत् ॥ तीव्रतमत्याद्यास्त्रिपंचाशत् ॥ साधारणाद्या एकविंशतिः अंतराद्या
 एकविंशतिः तीव्रतमगाद्याष्टौ तीव्रतममाद्यानवः ॥ मृदुपाद्याष्टौ तीव्रधाद्याष्टौ प्रमुखानां तसंभवः धैव
 तनिषादान्योऽस्य रस्यभेदे तस्तृतीयस्याभावात् ॥ अष्टसप्तत्यधिकशतत्रयमितेषु चतुर्भेदेषु तीव्रत्याद्यामेलाव्य
 धिकशतं ॥ साधारणाद्याष्टौ अष्टादश ॥ अंतराद्याष्टौ अष्टादश ॥ मृदुमाद्याष्टौ अष्टादश ॥ तीव्रतमगाद्याष्टौ अष्टादश ॥ ती
 व्रतमपाद्यादीनां तसंभवः मध्यमध्यमभेदे तनिषादेभ्यः परस्यभेदे तश्चतुर्थस्याभावात् ॥ षोडश्याधिकशतद्वयमितेषु तु
 पंचभेदेषु तीव्रत्याद्याद्विसप्ततिः तीव्रतरत्याद्याद्विसप्तपरस्यभेदे तः पंचमस्वरस्याभावात् ॥ १२ ॥ ६२ ॥

श्री

तिथ्यं कातु अवेति यावत्सं च दशों को भवेतावदिति लेख्यमित्यर्थः अखिलाधस्त्रा अंसा पंचदशों कापंक्तिः उपांत्ये सेकिता अंसा
पूर्वे अंके सेका कृता तथा अत्र पंचदशों कर्णने मूलां कवती तस्मात् नोचित मूलं पंचमं युता सत्यधो न्यस्य । अधो धः प्रागिव न्यस्यात्पूर्वे व
तु लिखित पंक्तेरेवां त्ये के काधिका सती पंचदशों कपर्यंत लेख्यमित्यर्थः ॥ १४ ॥ ४२ ॥ उपांत्ये सेक इत्यादिक क्रिया प्राग्वत् ॥ पंचदशों क
पंक्तिः उपांत्ये पुनः सेका अग्रे मूलां कवती अधः सेवां ते ते सेक सेका पंचदशों कपर्यंत मिति पूर्ववत् ॥ इत्यर्थः ॥ द्वादशों के उपांत्ये
सति अधस्त्रा पंचदशों कपंक्तिः ॥ अंसा तृतीये उपांत्यात्पूर्वों के एकाध्या सेका तथा अग्रे द्वादशों कपंचदशों कयो मूलां कवत्येव तस्मात्

सेकोपांत्ये इति तिथ्यं कावाधो उपांत्ये सेकिता खिलाधस्त्रा ॥ अग्रे मूलां कवती पंक्तिरधः प्रागिवाधो धः ॥ १५ ॥

सेकोपांत्य इति प्राग्वदुपांत्ये द्वादशों क के धस्त्रा ॥ अंसा तृतीये एकाध्या अग्रे मूलां कवत्येव ॥ १५ ॥

पूर्वे वदखिलं भूयो धस्त्रांत्य तृतीयगे नवां के तु ॥ सेकांत्य तृतीये अग्रे मूलां कवती पुनः प्राग्वत् ॥ १६ ॥

नोचित मूलं पंचमं कद्वय युक्ते वाधो लेख्यमित्यर्थः ॥ १५ ॥ ४२ ॥ भूयः पुनरपि अखिलं पूर्ववत् । आ पंचदशभ्यो तं ते सेक करणं ॥
अग्रे मूलां ककरणं इत्यादि च वारं वारं पूर्ववत् कार्यमित्यर्थः ॥ अधस्त्रा पंचदशों कपंक्तिः नवां के तु अंसा तृतीयगे अंसा तृतीय

स्थाने सति अंत्यतुरीये अंत्याचतुर्थी के से का अत्रेन वद्वादशपंचदशं के पुमूलं कवती तस्थान त्रयोचितमूलपंत्यं कत्रययुक्ता च सर्वा
 अधोलेख्यस्यार्थः पुनः प्राग्वत् ॥ आपंचदशभ्यो तं के से ककरणं उपात्ये च से ककराद्यं तृतीये च से ककरणादि पूर्ववदेव कार्यमित्य
 र्थः ॥ १६ ॥ ५२ ॥ अपः पंक्तिः पंचदशं कपंक्तिस्तु सप्तां के त्यातुर्ये चतुर्थे सति अंत्यपंचमे अंत्यासं च मां के से का शेषं पू
 र्ववत् ॥ सप्तनवद्वादशपंचदशं के पुमूलपंक्तिवत् ॥ चतुरष्टदशत्रयोदशं के ककरणं अंत्ये ते से का ककरणादि अंत्यतृतीये से
 ककरणादि अंत्यचतुर्थे च से ककरणादि च कर्मेयावत् ॥ अंत्यासं च मुख्यं को भवति तावत् कार्यमित्यर्थः ॥ प्रस्तारं निगमय
 ति प्रस्तार इति ॥ द्वादिभेदानां एवं प्रस्तारः ॥ एकभेद प्रस्तारो निगमने विशेषाभावात् नोक्तः ॥ तत्र द्विभेद प्रस्तारे मूलपं
 क्तिः एकप्रस्तारः ११२ अंत्यपंक्तिः १२१५ ॥ त्रिप्रस्तारे मूलपंक्तिः ११४१८ अंत्यपंक्तिः २११२१५ ॥ चतुप्रस्तारे मूलपंक्तिः ११४१८
 १०१ अंत्यपंक्तिः १७१२१५ पंचप्रस्तारे मूलपंक्तिः ११४१८१०१३१ अंत्यपंक्तिः ३१७१२१५ ॥ तत्तद्भेद प्रस्तारोदाहरणा
 नियथा ॥ सप्तां के त्यातुर्ये चः पंक्तिः स्वस्य पंचमे से का ॥ शेषं पूर्ववदेव प्रस्तारो द्वादिभेदानां ॥ १७ ॥ ५३ ॥

कृष्णभक्त	१	तीव्ररिः	गा	४	साधार	मध्यममे	२०	जैवतमे	निष्ठा	केशिका	१३
दाएते	२	तीव्रतर	धा	५	अंतरः	दो	२१	दाः	दभेदः	काकली	१४
	३	रिः	मे	६	मृदुसः	तीव्रत	२२	तीव्रधः		मृदुसः	१५
		तीव्रतम	दाः	७	तीव्रतम	मः		तीव्रतम			
		रिः			गः	मृदुपः		रः			
								तीव्रतम			
								धः			

अष्टमसारीगतस्वयंभूस्वरयंतयाचमध्यगतस्वरपंक्तीनां सर्वां सामपि प्रामाण्यमिति भावः ॥ एतेषु स्थापितस्वरेषु कचन एकश्रुत्याधिकत्वं न्यूनत्वे अपि रंजनहानिकरे न भवत इति संप्रदायमाह ॥ श्रुत्येकयेति ॥ एकया श्रुत्या अधिकत्वं न्यूनत्वं वा दोषाय न ॥ १९ ॥ ३४ ॥
केषु ॥ अनुमंडमंडतारेषु ॥ मध्यस्थानस्थस्वरान्विना स्वरेषु ॥ इति स्वरस्वरूपविदामपि स्थितिः स्वरतत्वं जानतामपि व्यवहारः ॥ अनुमंडेत्यादिद्वंद्वे आनुपूर्वेण पूर्वनिपातः इत्कृतं ॥ स्वरप्रामाण्ये निगमयति ॥ स्वधियेति ॥ मया इति तेषां स्थापितस्वराणां यत्प्रामाण्यं तत् निजानुभावात् स्वानुभवतः स्वधिया स्वबुद्ध्या गदितं ॥ एवं स्थापितान् अनुमंडमंडस्वरान् संख्यापूर्वेण निगमयन् मध्यतारस्वरार्थमपि सा

अनुमंडमंडतारेष्विति स्थितिरपि स्वरस्वरूपविदां ॥ स्वधियामयेति गदितं तत्प्रामाण्यं निजानुभावात् ॥ ३५
अनुमंडमंडयोरिति ते द्वादशमेरुसारिका सूक्ताः ॥ तन्मानतः स्वराणां सार्या च मध्यताराणां ॥ ३६

रीत्यापनमाह ॥ ३७ ॥ अनुमंडमंडयोरिति ॥ अस्मिन् स्थानद्वये ते स्वराः मेरुसारिकास्तु मेरी ॥ सारिकास्तु च द्वादश उक्ताः ॥ तत्र श्रुताः सरिगमपधनयः सप्त विकृताः साधारणमदुमृदुपकेशिकि मृदुसाः पंचेत्यर्थः ॥ अत्र अस्यां श्रुतमेलायां मध्यताराणां च सार्या तन्मानतः तासां स्वश्रुतीनां मानात् अनुमानात् ॥ यद्वा तेषां अनुमंडाणां मंडाणां वा स्वराणां मानात् तद्विना सादृश्येनेति यावत् ॥ ३८

चतुर्दश स्थाप्याः ॥ अन्ये केचित् इदानीं तनाः पञ्चमपि पंचदशीं मपि सारी मति तारः तारमतिक्रान्तस्ततोधिक इति यावत् ॥ स चासौषड्भूतदर्थ आहुः वदन्ति ॥ एतेन एकरागमेलाख्ये वगुप्तमेला असंकीर्णताये उक्तं भवति ॥ अखिलारागमेलाख्यगुप्तमेलायां तुर्यतंत्र्यां म तारचतुर्दशांशुभ्योन्याः दश सारिकाः मतांतरेण एकादश वावक्तव्याः ॥ तदेवं एकारागमेलाख्यायां श्रुतमेलायां चतुस्तंत्र्यां मिलित्वा मेरुसहिता द्वाविंशतिः सार्याः मतांतरे तु त्रयोविंशति एव मखिलारागमेलाख्यगुप्तमेलायां मपि तुर्यतंत्र्यां मंडाः षट् ॥ स्वरशून्या तृतीयेका १ रुद्रामध्यास्ताराश्चतुर्दश १० विकृता मध्यास्तारा दश १० मेरु १ श्वेतिसमेरवो द्वाविंशत अतितारः स इति

स्थाप्याश्चतुर्दशान्येति ताराषड्भूतार्थमपि परमाहुः ॥ मध्यास्ताराश्च परंतं तु ग्राह्यास्तुरीयतंत्रीजाः ॥ ३९

अंतरका कल्पोती वरिधोती व्रतममध्यमश्चेति ॥ पंचनकिं द्वादश वत्सारी सूक्ता क्रवेतव ॥ ४०

मतांतरे तु त्रयस्त्रिंशत् यथा स्वसारिका ऊह्या आहुरिति ब्रुव आह श्वेतिसाधुः ॥ एवं सकलस्वरार्थसारी स्थापनं निरूप्यतंत्रीविशेषेण स्थापनविशेषे स्वरवाहनं नियम इति मध्या इति ॥ मध्यास्तारास्तंश्रुतविकृतस्वराः तुर्यतंत्रीजाः पंचतुर्यतंत्रीसमुत्था एव ग्राह्याः पयोज्याः न तु प्रथमद्वितीयतृतीयतंत्रीजनिता इत्यर्थः ॥ तास्तु अग्रे असारितंत्री संश्लेषवैषम्येण स्वरूपस्य मदत्वा

ति भावः २९

साधारणादिसारीष्यकर्षादधिकितायदाश्रुतयः॥ पंचतदांतरमुख्याग्रहस्युचितताः पृथङ्गोक्ताः॥ ३९

12518(BD)

येरिपरिमृदुपमुख्यातन्मूलं स्थापिता यथाशास्त्रे ॥ तेपि स्वयं भुवद्वाष्टमूर्ध्वं तिष्ठन्तं त्रीषु ॥ २३

अष्टम्युर्ध्वमिति। अष्टमी अनुमंडमृदुपमंडकृषभमंडमृदुसाक्षेपया एकश्रुत्यनुमानेन अनुमंडपमंडपमध्यसाक्षिधर्म
स्थापनीयाष्टमसारीतस्यार्ध्वे उपरिपूर्ववत्। चतुर्थे तस्या तस्या एव सार्या उपरित्तत्त्वे षे विनामध्यषड्भापरध्वनिवृत्ति
सृष्टु तंत्रीषु प्रथमा द्वितीया तृतीया स्र अं पुरात्तरवात् च अन्यस्रश्च मध्वननाच्च। कीदृशात्। तत्र उच्यतेः अष्टमसार्या यो
ग्यैः पगपैः अनुमंडपे च ममंडगंधारमंडपंचमैः क्रमात् समात्। सदृशात्। आद्यया मेरुगतस्वयं भूस्वरपं तथा अंत्यया अ

मतांतरमाह॥ अत्रानुमंद्नेति॥ अत्रास्मिन्केशिकिसारीन्यूनत्वपक्षे अनुमंद्दस्य यत्स्थानं प्रसंगस्तत्र तु अनुमंद्मध्यमोपि अस्ति॥ प्रथमतया
अनुमंद्मध्यमो मेरो भवति॥ प्रथमसार्था तु मृदुपः द्वितीयायां द्रव्यः चतुर्थ्यां शुभः पंचम्यां शुभः तत्रैव प्रवेष्टातः केशिकिका कल्योष
श्चांमृदुसः सर्वेष्वनुमंदाः॥ एतेषु प्रयोगाद्देहि वेवेत्याह॥ मध्यमेति॥ तत्र तेषु मध्यममृदुपे प्राद्व्यो॥ नान्येष्वमादयः॥ तत्र हेतुमाह॥ ते
पंचमादयः पतंया अनुमंद्पंचमसंबन्धिन्यां द्वितीयतया पुनः संतीति शेषः॥ ४१॥ ॥ एवमस्यां वीणायां अनुमंदादयश्चतुर्विधाः
स्वराः कथिताः तत्र कश्चित् पृच्छति॥ ननु तनुवीणोऽस्ति॥ ननु प्रश्ने॥ अत्र शास्त्रे संगीते तनुवीणे देहवलक्यो तुल्ये समे कथिते॥ कुतः ना

ननु तनुवीणे तुल्ये गदिते शास्त्रेऽत्र नादसंवादान्॥ मंदादिस्त्वयमर्हं तनुवत्तनानुमंद् इह॥ ४२

दस्य श्रुत्यादेर्यः संवादः एकत्वप्रकाशानंतस्मात्॥ तथा च श्रुतिस्वरूपनिश्चये निःशंकः व्यक्तये कुर्महे तासां वीणा द्वेदे निदर्शनमिति॥ तत्र
स्मात्तनुवीणयो साम्यात्तेतोः इह वीणायां तनुवत् देहे इव मंदादिनयं अर्हवत्कुं योग्यं न तु अनुमंद्ः देहे अनुमंद्स्याभावात्॥ वीणायां ननु
मंद्कथनमयुक्तमिति प्रश्नार्थः॥ ४२॥ ४२॥ तत्रोत्तरइति॥ नादयति॥ नाभौ अतिसूक्ष्मनामा अतिसूक्ष्मेति संज्ञा॥ नादः आ

विर्भवतीति शेषः॥ इति वदतां राईः देवेन इह देहे नाभौ वा अनुमंद्ः सूचिताः॥ तत्सूचनमात्रं कृतं॥ परंतु देहे नाभिस्त्वस्य गाने अनुपयोगा
त्॥ मंदादि वत्॥ अनुमंद् इत्यपि नाम व्यवहाराय न कथितमित्यर्थः॥ तथा च निःशंकः नाभिहृत्कंठे स्यादिना होतिसूक्ष्मइति॥ तस्या
चीनानुमतत्वात्तेतोः वीणाहेः वीणापयुक्तः अयं अनुमंद्ः अत्र ग्रंथे उक्तः नाभौ तु ह्रास्वरातिनादुसंभवात्॥ श्रुतीनां ननु दयः वीणायां तु
अतिनीचा नामोपिश्रुतीनां सद्भावान्॥ अनुमंद् इत्युक्तमेवात्रोक्त इति भावः॥ ४३॥ ४३॥ एवं प्रथमं शुभमेलाख्यं भेदाख्यं लक्ष्यं

गादोतिसूक्ष्मनामा नाभौ वदते राईः देवेन॥ सूचितं ब्रह्म अनुमंद् वीणाहोयंतदुक्तोऽत्र॥ ४२
अथ मध्यमे लवीणा लक्ष्यत इतरात्र च तत्सूचीक॥ मेठकतस्तत्रैषु ज्ञेयां चाद्यानुमंद्गा॥ ४४॥

त्वा द्वितीयं मध्यमेलाख्यं भेदं लक्षयितुं प्रतिजानाति॥ अथेति॥ अथ इतरापश्चादुद्दिष्टमध्यमे लवीणा लक्ष्यते॥ लक्ष्यमेवाह॥ अत्र च
तत्सूक्ष्मादिनामा ना विंशत्या ऊने न आर्या सप्तकेन॥ अत्र एतस्यां च तत्सूक्ष्ममेठकतः मेरोः उच्चासुतं त्रीमु मध्ये इत्यर्थात्॥ आद्या वा
मा प्रथमा तु अनुमंद् इत्यः पंचमः तंगच्छति प्राप्नोतीति अनुमंद्पगा ज्ञेया इति सर्वत्र अन्वेति॥ ४४॥ ४४॥ द्वितीयामंद् संयुता

मंडसमंडपमध्यसयुक्ताः कमलः स्वरश्छतिः सेवः ॥ सारीषद्वेतेषु प्रामाण्यपूर्ववत्किंतु ॥ ४६ ॥

मंडसमंडपमध्यसयुक्ताः कमलः स्वरश्छतिः सेवः ॥ सारीषद्वेतेषु प्रामाण्यपूर्ववत्किंतु ॥ ४६ ॥

केचनमध्यमतंत्रीनिषादसार्याप्रवेशतोब्रुवते॥ कैशिकिकाकल्यावपिसार्यूनेकामतेतेषां॥४०॥

अत्रानुमेनपदुच्छानेतनुमेइमध्यमेऽप्यस्ति । मध्यममृदुपोतत्रग्राह्योनान्येपतं स्याते ॥ ४१ ॥ ५२ ॥

लीतरेति । फलितमाह । (सारीति) । तेषामते एका सारि नानिषाद सारी समीपस्थे के शिकी सारी नल गतीत्यर्थः । तदा तु एकरागमे लारव्यशेष
मेलायां मेरुणा सहै कविंशतिः सार्यः अतिभारपक्षे तु तेनैव सह द्वविंशतिः सार्यो भवन्ति । एवमखिलरागमेलायामपि के शिकी
सारी त्रये न्यूनमेरुणा सहै कोन त्रिंशत् । अतितारपक्षे तु तेनैव सह त्रिंशत् ॥ ८० ॥ एवं प्रतिज्ञातस्वरस्य पनास्पत्तिप्रसंगेन प्रसिद्ध

मध्यमेलायामेवमतांतरेणस्वरस्वपुनेविशेषमाह॥ इयमपीति॥ इयंअन्यमतेपरमतेपंचमतंत्रीषुमयुतापिअस्यामेव॥ मेरुस्वयोः प्र
थमतृतीयतंत्र्योः अनुमंडमंडमयोः स्थानेतादृशावेवमध्यमोष्ठाप्येतेइत्यर्थः॥ पंचमतंत्रीष्वितिबहुवचनेनश्रुतितंत्रीस्वपंचमस्थानेपिमध्यमः
स्थाप्यतेनोपपूर्ववत्॥ अवशिष्टमध्यमेलाक्षणवत्ज्ञेयं॥ तेनमेरोअनुमंडमध्यममंडपदुमध्यममध्यषडु॥ प्रथमसार्थीतुअनुमंडमदुप
मंडरिमंडमदुपमध्यममध्यमाः॥ द्वितीयायांअनुमंडपुमंडगमंडपुमध्यगंधाराः॥ तृतीयायांअनुमंडपमंडसाधारणमंडधमध्यसाधार
णाः॥ चतुर्थ्यांअनुमंडनिमंडमदुममंडनिमध्यमदुमाः॥ पंचम्याअनुमंडकेशिकिमंडममंडकेशिकिमध्यमध्यमाः॥ षष्ठ्याअनुमंडमदुसमं

इयमपिमयुतान्यमतेपंचमतंत्रीषुपूर्ववच्छेषं॥ त्याज्योमंडसंतन्याः शुद्धमदुपोतंत्र्यांयत्॥ ४८

इमदुपमंडमदुसमध्यमदुपाः उर्ध्वतंत्रीचतुष्टये॥ श्रुतित्रयेतुर्ध्वतंत्र्यामंडसः मध्यमतंत्र्यामंडमअधस्तंत्र्याचमध्यसः स्वरपुक्तिप्रामा
ण्यमपियथायोग्यं संवादित्वेनस्वयंभूत्वेनचज्ञेयं॥ सारीन्यूनत्वादित्तद्देव॥ अत्रापित्याज्यस्वरावाह॥ त्याज्याविति॥ मंडसं
तंत्र्याः शुद्धमदुपोत्याज्यो॥ द्वितीयायाः मंडषडुस्यतंत्र्याः संबंधपंचम्यासार्थीमंडमध्यमः षष्ठ्यामंडमदुपमध्यमयोगाहेनित्यर्थः
कुतःयत्तहेतोः मतंत्र्यामंडमध्यमस्यतृतीयतंत्र्याः शुद्धमदुपोमेरुप्रथमसार्थीः वर्तेतेइतिचशेषः॥ त्यागेमंडधनित्वमेवहेतुः ४८

मतांतरेणमध्यमेलायाएवचतुस्तीत्रीकंभेदमाह॥ द्वाभ्यांपूर्वास्तित्रइति॥ अत्रमेलायांपूर्वास्तित्रस्तंत्रीः प्रथमाद्वितीयातृतीयाः विनासा
बंधनमरुत्वेवमध्यषडुस्यतंत्र्यांतुमध्यषडुवर्त्याचतुर्थेतंत्र्यामेवकेश्चित्सारिकाः स्थाप्यंते॥ किमर्थं॥ त्रिस्थानस्वराणां मध्यतारातिताराणांसि
धित्तस्थे॥ ४९॥ ५०॥ अतितारस्वराणांमर्यादिविधिंचाह॥ अतितारपंचमादिति॥ अतितारपंचमात्ता॥ मर्यादीकृत्यअतितार
पंचमंविनासार्थः स्थाप्यंतेइत्यर्थः॥ यद्वातत्पंचमास्तुआ॥ तंअभिव्याप्यसार्थः स्थाप्यंते॥ तेनमर्यादापक्षेमेरुणासहाष्टादशसार्थीभव
तिअभिविधिपक्षेतुमेरुणासहैकोनविंशतिः॥ पंचमादिति॥ आडु-मर्यादाभिविध्योरितिकर्मप्रवचनीयत्वात्पंचम्यापांडु-तिपंचमी॥

२० अतितारपंचमादावामेपार्श्वेश्रुतिस्तुमंडसमुक्त्वा॥ दक्षिणपार्श्वे मध्यसतारसयुक्तेषुतीअस्यां ५०

२१ पूर्वास्तित्रस्तंत्रीविनातंत्र्यांतुमध्यषडुस्य॥ त्रिस्थानस्वरसिधौस्थाप्येसारिकाः केश्चित्॥ ५०

श्रुतिषुस्वरानाह॥ वामइति॥ अस्यांउर्ध्वेकतंत्र्यांबीणायांवामपार्श्वेदंडस्येत्यर्थंतत्रतुश्रुतिस्तुमंडसयुक्मंडषडुवतीचपरंदक्षिणपार्श्वेश्रु
तीमध्यसतारसयुक्तेमध्यषडुवत्यो॥ एवंचतुस्तीकैयं॥ इयमेवपार्श्वयोः मध्यममध्यसयुतश्रुतिकान्तंत्रीत्यन्ये॥ इवमेवाखिलरा
गमेलापूर्ववदित्यपरे॥ इयमेवकापटिकाराहित्येनसदृशसर्वसारिकेतिकेचन॥ ५१॥ ५२॥ श्रीसीतारामचंद्रप्रसन्न॥ श्रीराम

ननु प्राचीने रतूक्त मति तारं परे पिकथं मन्यंते इत्यत्राह ॥ तं न्यामन्वत इति ॥ एके केचन वीणा तंत्रिकायां अति तारमपि एतदाख्यं पंचमं ।
 आह मपि तन्वते मन्यंते । तत्र प्राचीन सूचनार्थं हेतुमाह ॥ प्राचीन कृत्रिमोक्तिः कृत्रिम इति । उक्तिः कृत्रिमोक्तिः तस्या हेतोः तत्र निःशंकः । अ-
 तिसूक्ष्मश्च सूक्ष्मश्च पुष्टोऽपुष्टश्च कृत्रिमः । इति पंचभिर्भाष्ये पंचस्थानेष्वनुक्रमादिति ॥ ततश्च मुखे केवलं रागानुपयोगी वीणायां तु तादृ-
 श्भुतिसद्भावात् । उपयुक्त इति तेनापि सूचितमिति भावः । तर्हि अनुमं इव तत्तत्तापि किं नांगीक्रियत इत्यत्राह ॥ किंत्विति ॥ किंतु परं तु अ-

तं न्यामन्वत एकेऽति तारमपि कृत्रिमोक्तिः प्राचीनः । किंत्विति तीज्रेनादेन स्वरतारं रंजनाभावात् ॥ ५१ ॥

अतितीक्ष्ण अतितीक्ष्णेनादेस्वरतास्वरत्वं न संगच्छत इति शेषः । तत्र हेतुमाह । रंजनाभावादिति । अतितीक्ष्णेन रंजकः स न भवतीत्य-
 र्थः । तथा च निःशंकः । स्वतारं जयति श्रोतुं चित्तं स स्वर उच्यते इति । एवं सति वीणा विशेषेण वायदा अतितीक्ष्णे पिरंजनकारित्वं तदा स्म-
 न्मतेष्य तितारो विद्यत एवेति भावः ॥ ५१ ॥ ५१

पंचमयोः ये तं न्योतयोः जायेते तज्जो तो सरी मं दो म न्यो च षड् क र्ष भो तत्त तो हे तोः अप्रस्तु पंचमयोऽप्यो त्याज्यो । कुतः यत्पुनः भूयः तयोर्मे-
 इ मध्य षड् यो र्ये तं न्यो तयो स्ता विति वर्तेते इति च शेषः । सागे मुख्य हेतुस्तु पूर्वयोर्मे इव निवर्तते । अस्यां शुद्ध मेलोपेक्षया न्यून सारी कता-
 नाह ॥ तत्संख्याश्चेति ॥ अत्रेति प्रकरणादभ्युपगम्यते ॥ असार्थः सा संख्या सा भित्तत्संख्याः शुद्ध मेलो सारी सम संख्या क इति यावत्तु न-
 संति । अस्मिन्मते तारस्थानात्परं स्थानांतराभावादिति भावः । इयमपि शुद्ध मेलो वत्त एकराग मेलो अखिल राग मेलो एकराग मेलो

पंचम तं तीज सरी तदप्रयेज्यो पुनः स तं न्यो यत् ॥ तत्संख्याश्च न सार्थोति तारागाः परम तेशिष्टाः ॥ ५७

रव्य शुद्ध मेलोपेक्षया गांधारादिव इह स निष्ठा दात्परस्या सारी च तुष्टयस्य केशिक्यार्थाधिक सार्थाश्च न्यूनत्वात् । मतांतरेण तु अतिसारेष-
 दु अष्टादश सार्थः । अखिल राग मेलो रव्य शुद्ध मेलोपेक्षया मृदुमादेव इह स मृदुषा दात्परस्य सारी सप्त केस्य केशिक्यार्थाधिक सार्थाश्च न्य-
 नत्वात् । मतांतरेण तु अतिसारेष दु पंच विंशतिः एवमवशिष्टाः पंच अष्ट च सारी । सार्थक इतु परमतमाह । अति तारगा इति शिष्टाः ७
 स्मिन्मते वशिष्ट सार्थः परम ते केषां चिन्मते अति तारगाः अति ताराख्य षड् द्वादिस्वरगाभिन्ना भवतीति शेषः ॥ अन्यमते पंचमपर्यंतं
 अति तार स्वरा अपि संतीति भावः ॥ ५७ ॥ ५७

एवं प्रसिद्ध भेदा नुक्ता अन्यानपि भेदा मन्यमान आह । अन्येषीति । अन्येषु उक्तेभ्यः परेषु भेदाः संति । तत्किमिति नोक्ता इत्यत्राह ॥
 ते भेदा अतिप्रसिद्धान् ततो हेतु नोक्ताः अतिप्रसिद्धा लक्ष्ये सेवात्रानुलक्षितत्वादिति भावः । प्रमाणं भेदमनुक्तमसि गृह्ययात् ॥
 इत्याह ॥ सप्रामाण्य इति परंतु तथा अनुक्तोपि भेदः सप्रामाण्य उपादेयः आह ॥ तद्यथा मुखमेतायाश्चतुर्थी तैव्यामंडमध्यमस्य

अन्येषु संति भेदा अतिप्रसिद्धान् ततो नोक्ताः ॥ सप्रामाण्या भेदः परंतु नुक्तोप्युपादेयः ॥ ५२ ॥

नेमंडपंचमोप्यस्ति । अतः पूर्ववत् । तत्र मेरुणाः अनुमंडस अनुमंडपमंडसमंडपंचमाः संवादिनः प्रथमसार्थो अनुमंडरू
 षमनुमंडधैवतमंडरूषममंडधाः संवादिनः द्वितीयाया अनुमंडग अनुमंडनिमंडगमंडनिषदाः संवादिनः । तृतीयाया

अनुमंडसाधारण अनुमंडकैशिकि मंडसाधारण मंडकैशिनः संवादिनः । तुर्यायां अनुमंडमृदुम अनुमंडमृदुसमंडमृदुममंडमृदुसाः संवादिनः । पंचम्यां अनुमंडम अनुमंडसमंडममंडसाः संवादिनः । षष्ठ्यां अनुमंडमृदुय अनुमंडमृदुभमंडमृदुयमंडमृदुभाः संवादिनः ॥ प्रामाण्यं तु पुंतीनां संवादित्वेन मेरुपंत्यत्वेष्टमपंत्योः स्वयं करत्वेनापि इति हि क॥ ५२ ॥ ६२ ॥

सकल कलेत्स्यनामक सोमक विहिते हिते त्यबुधीनां ॥ वीणाभिदां द्वितीयो राग विबोधे
विबेकोयं ॥ २ ॥ ५२ ॥ द्वितीय एवं मनां द्विदत्तः ॥ ५२ ॥ श्रीराम ॥ ५२ ॥

सकल कलेति । वीणाभिर्दारुद्वीणाभिर्हानासंबंधी अयं विवेकः रागविवोधे द्वितीयः ॥ शिष्टं स्पष्टं ॥ सकल कलेत्कपना
मकमुद्गलसूर्यस्तसोमनाथेन ॥ रागविवोधविवेको द्वितीय एव मनाम्बुतः ॥ २ ॥ श्रीरामू ॥ ५२ ॥

अत्र त्रिभेदप्रस्तारं तीव्रार्थाद्याः मेलः त्रिपंचाशत् । तीव्रतरार्थाद्यमेलस्तत्तत्त एव । तीव्रतमार्थाद्यमेलः अपि तत्त एव । साधारणाद्यमेलः एकविंश
तिः । अंतराद्यमेलस्तत्त एव । मृदुमाध्यातावन्त एव । तीव्रतमगाद्या अपि तत्त एव । तीव्रतममाध्यातव्यः । मृदुपाद्याद्ये च ते मेलः न वेति ज्ञेयं ॥ ए
वं शेषप्रस्तारा अपि बोधव्या इति प्रस्तारः ॥ १७ ॥ अथ नष्टमार्थाच्चतुष्टयेनाह ॥ नष्टांक इति ॥ चष्टाकेनष्टप्रश्नसंख्यायां स्वांशांकाः यं ज्ञातीयं नष्टं
दंशांकाः ऊर्ध्वतः सकृत्सकृत्साल्याः शून्याः कार्याः ऊर्ध्वत इति शेषः ॥ सकृत्सकृदित्यत्रेव ह्येमाणं मिहाद्या कर्षणीयं कीदृश्यास्ते । एकाद्यमुखदिशः एका
द्यस्तीव्रार्थाद्यमेलः मुखं आदिर्येषां तीव्रतरार्थाद्यमेलनां तानूदिशंति कथयन्ति ॥ ते तादृशा ये रंशांके द्विभेदादिमेलसंख्या सुतीव्रार्थाद्यप्रमुखामेलाः ज्ञायन्त
नष्टांके स्वांशांकाः यात्या एकाद्यमुखदिशो लेख्या ॥ यं किं : शेषमिहाद्या मूलारख्यात्वन्यथैकाद्या ॥ १८ ॥

इत्यर्थः । ततः परं कर्तव्यमाह ॥ लेख्येति ॥ मूलारख्यायं किं : मूलयं किं : ॥ शेषमिहाद्या लेख्यायेति पातिताः तीव्रार्थाद्यमेलबोधका अंशांकास्तेभ्यः परं शो
षायाभिदार्धचदृशान्यतमोभेदः स आद्यः प्रथमोभेदो यस्याः एवं विधासती लेख्यान्तं शेषभेदमालिखित्वा अन्ते चत्वारः अष्टोदशत्रयोदशेति य
थासंभवलेख्येत्यर्थः ॥ यत्र स्वांशांकः प्रथमो न पतति तत्र मूलयं किं लिखने विरोधमाह । न त्वन्यथेति । अन्यथा तु एकाद्या लेख्येत्येव । एकः
चत्वार इत्यादिकांश्चैव मूलयं किं लिख्येत्यर्थः ॥ १८ ॥ १९ ॥ २० ॥ २१ ॥ २२ ॥ २३ ॥ २४ ॥ २५ ॥ २६ ॥ २७ ॥ २८ ॥ २९ ॥ ३० ॥

[illegible]

स. वो.

2	4	12	2	5	92	2	92	93	3	4	2	3	4	94	3	5	94	3	92	93
2	4	94	2	5	94	2	92	94	3	4	2	3	6	5	2	5	94	3	92	94
2	6	5	2	5	90	2	92	94	3	4	2	3	6	5	2	5	94	3	92	94
2	6	5	2	5	99				3	4	2	3	6	5	2	5	94	3		
2	6	90	2	5	92		93		3	4	2	3	6	5	2	5	94	3	93	
2	6	94	2	5	93	3	4	5	3	4	2	3	6	5	2	5	94	3	94	
2	6	92	2	5	94	3	4	90	3	4	2	3	6	5	2	5	94	3	94	
2	6	93	2	5	94	3	4	99	3	4	2	3	6	5	2	5	94	3	94	
2	6	94	2	5	93	3	4	92	3	4	2	3	6	5	2	5	94	3	94	
2	6	94	2	5	94	3	4	93	3	4	2	3	6	5	2	5	94	3	94	
2	5	90	2	5	94	3	4	94	3	4	2	3	6	5	2	5	94	3	94	
2	5	99	2	5	93	3	4	94	3	4	2	3	6	5	2	5	94	3	94	
2	5	92	2	5	94	3	4	94	3	4	2	3	6	5	2	5	94	3	94	
2	5	93	2	5	94	3	4	94	3	4	2	3	6	5	2	5	94	3	94	

[illegible]

इति त्रिमेरप्र
सारः

29

[illegible][illegible]

१ पञ्चमोदशीस्थः षोडश्याष्टशीस्थितोचथनी ॥ द्वाविंशी
स्थः षड्दोहिंगलासमः पूर्वषड्नेन ॥ २१ ॥

सप्तः ५

9

10

नदीपथेषु चोच्चतराकामपितासु स्यात् २० द्यतर्नेष्टेन्यतरवः शुभयदतिरात्रहोत्ततञ्चोत्तः ॥ कृषमस्तृतीयसार्थीगः पंचम्यान्नवम्यामः २१ ध्वनिस्तुद्धिनिश्चयार्थे विकृतत्वर्थे च
सञ्चतुःश्रुतिकः ॥ पुनरुक्तं निमित्तं मे शुनिस्वरवगमनाय लघु २२ इति सद्योक्तः सुद्धाविकृतानुसंज्ञेन च निमहनाम्ना ॥ साधारणोत्तरश्च शुनिः शुतीवैल्यगोमस्य २३ निःके
शिकीचंकाकव्यथसंस्थेकांभजंश्चतांनेदे ॥ निगमासुदुपरसमपाः समपदतीयश्रुतिस्थित्या २४ दादराविकृतानुर्वेवं इति तत्र तुष्टथल्लथध्वनिः ॥ सत्तेवस्तुभिन्ना
यदिमेतध्वनयः २५ नष्टथल्लथश्रुतसाम्यामच्युतसमकोचतुःश्रुतीव रिधो ॥ उद्धरिधाभ्यां विकृतस्त्रिश्रुतिपादपिचतुःश्रुतिपः २६ भिन्नोमचतुःश्रुतिधोनिः शंकुम
नेपिकुदपुनरुक्तो ॥ तल्लक्षणतोमेदेप्यमीपुपंचसुनलक्ष्यं भिन् २७ नेकश्रुतयोप्येनेअवणार्हाः स्वचरमश्रुतोवेव ॥ नलाधासुश्रुतिपुस्पष्टमिति विचित्रवीणानः २८ विधयोः
परश्रुतिगने श्वनस्वरहपंचपट्टथाश्रुतयः ॥ देशीरागे द्यामिवीक्ष्यंते तोः षट्पथागमयोः २९ दूतिनेपुसंभवेति त्रयो न्यरम्याविलक्षणाविकृताः ॥ पंचश्रुतिः शुचेर्गीतसाधारणतश्च
षट्श्रुतिकः ३० रिचं पृथक्तादयोनेः कैकिनश्चषट्श्रुतिर्गोमात् ॥ किंतूक्तरीधमानां अतृत्तयेष्टथगिमाः संज्ञाः ३१ तीव्रश्रुतश्रुतिलेपंचश्रुतिकेलेतीव्रतमदतिपरंतायथायो कलरवतीव
ग्यं ३२ तदिति च शास्त्रविरोधि नवाद्याध्याये हि शार्ङ्गदेवेन ॥ लक्ष्यस्थित्ये प्राक्तं शास्त्रार्थस्यान्यथात्वमपि ३३ षट्श्रुतिकं पंचश्रुतिकोचचतुःश्रुतीरिधावगदत् ॥ रागविकाध्या ३४ १
यव्याव्यानेकं छिन्नाथसूरिरपि ३४ व्यामश्रुतिस्वरदेरनियमउक्तो ह नूतनाद्येन ॥ देशीरागेपेपांश्रुतिस्वरत्यादिपद्येन ३५ तेमेद्रमध्यगारस्थानां स्थित्या त्रिधा पुनस्तेषां ॥ वादीसे
वादीचविवाद्यनुवादीतिभेदाः स्युः ३६ वादीसयः त्रयो गे बहुलो राजा च ययोस्तु मध्ये स्युः ॥ दादरावाद्योश्रुतयोः साहोसंवादिनो तोस्तः ३७ एकश्रुत्यंतरितो विवादिनो वैरिणो मि
थो भवतः ॥ अनुवादिनस्तु शेषाभृत्याहीक्ष्यं यथार्थस्ते ३८ स्वरनिकरोग्नासः स्यादाधारोभूषणाक्रमादीनां ॥ पादोमाध्यमदतिचंदेधासतयोः प्रधानत्वात् ३९ पंचैरिम
ओरं त्यादिमश्रुतीनां निरप्यमूधसंपो ॥ धः पांसांवेद्गंधारग्यामः स्वर्गलोकेन्यः ॥ रघंक्षेपकोर्षा स्वांत्यश्रुतावुपांत्यश्रुतोचसति पंचमेकमात्तस्यात् ॥ किंतु विकारोदेशो

[illegible]

राग० बो० तस्माद्ब्रह्मसन्तमयोपि॥ मृदुमध्यगोहिनीयस्तृतीयतुर्योचनोदसौ ॥ यगारोहेक्रमतःसमिन्विश्रमसममिः स्वरेदर्शयः॥ विल्लिर्णिषंशीघ्रादिमदिनेस्तुनिर्कषः ६१ सरिसंसेगम
म संसंपधनिसंइति करवितः ५॥ सरिगामपाधनी इति विस्तीर्णः ॥ ससरिगिरिगममपधधनिनि २ इति निर्कषः २ यगारोहेदोदोदोलिखरसे विहायतुमतेः ॥ पूर्वपूर्वप्रखरविसरा
२ स विदुर्गहारोहे ६२ क्रमतःपुनःसंख्यपुनःसकलपुनःसकलपुनः॥ हसितोयवेकोनर ६३ ध्वनिस्वरारोहः ६२ सरी। रिगा। गमा। मपा। पधा। धनी। इति प्रखः ससरि।
गगममापपध निनिनि इति विदुः ४ सरीरी गगमा ममममापपपपा धधधधधनिनिनिनिनिनी ५ इति हसितः संधिछादनके त्रिस्वरकाद्या कलागधान्ये ॥ स्व
स्वमाच्योत्तस्वरपूर्वतदस्तुआक्षिप्तः ६४ मध्यमहानदिदिः स्वरमाद्यकालातिमादिमभवति ॥ यत्र कलात्रयमेतेषु नरवरोहि श्रिगाः सप्त ६५ सरिगामपापधनी इति संधिप्रका
रनः सगागपापनी इति आक्षिप्तः ७ संधिगामस्वयोदशपूर्वः पूर्वः परस्वयदिभवति ॥ आद्यंतयोः प्रसादः स्यात्तमेवः कलायस्य ६६ कुरुतेगमनागमेदिः स्वरकाद्या कला
स्तथेवान्याः ॥ एकैकस्वरहान्यारंजित आदिसकलाद्यात्या ६७ द्विप्रथमतृतीयक्रमध्यापरास्तदुक्षितैकेकाः ॥ आक्षेपेचिः स्वरकाद्यकालान्याः परपरमहणात् ६८ हि
हितापूर्वपूर्वसमास्तयाप्यपरिवर्तआद्यकालात्तिकादितीयमुक्ता ॥ त्रिस्वरकास्तुक्तमुक्ताद्याः ६९ अन्यकलाः पूर्वसमाभवंतिनिःकृजितेप्रसादस्य ॥ सकलाः कलास्युराद्यात्तृती
त्या यमेधागतिन ७० सरिसारिगरीगममा मपमा धनिधा इति प्रसादः १ सरिसारिगामरीगमा मपा मपा पधा धनी निधा इति प्रखः २ सगरिस्तगारिसारि
गमग मरिरीगममपममा मधमम धपमा पधिधनिधपा इति रंजितः ३ सरिगारिगमा सगमा रिमपागपधा मधनी इति परिवर्तः ५ सरिसगसा रिगरीमरी गमगपमा
मपमधमा पधपनिर्ग इति निःकृजितः ६ उदाहितेवंप्राक्रमध्यागत आपराः कलास्तुक्ता ॥ पूर्वपूर्वतादृग्विधास्तुक्तादृहितेत्वाद्यात् ७ गीत्वास्वरदयंपेचनत श्रुतुरक्षितो
वरोहेचेत् ॥ आद्याकलेवमन्ये त्यागास्वस्वपूर्वस्य ७२ हुकरेदिः स्वरकाकलादिमात्ये विनावरोहती ॥ एकैकोनरद्वस्वराः स्वरपरः कलास्तद्वत् ७३ सरिगरी रिगममा
गमपमा मपधपा इति उदाहितः ७ सरीपमगरी रिधपमगा ममविधपमा इति उदाहितः ८ सरिसा सरिगारिसा सरीगमगारिसा सरिगमपमगारिसा सरिगमपधपमगारिसा
सरिगमपधनिधपमगारिसा इति हुकारः ९ स्ववर्जितेचतुस्वराद्या विपरीतोतद्वयोगेतागतभृत् ॥ आच्यप्राच्यत्यागोत्तया रंजितराः कलास्तद्वत् ७४ द्विचिचतुःस्वरक
गता

125
8(B)

श्रीगणेशायनमः ॥ ॥ आर्यास्तुसमानं प्रणम्यमानं धरास्तुरेः प्रवरेः ॥ आर्यावद्यातया लेखुद्रलमालंबदंकलये १ आर्यानेदनिदानं गुरुस्वराधाररागविषयमहं ॥
स्थानविशेषरव्यातं गणपतिचरितसिद्धयेवेदे २ हेतुर्जगद्वावृते विराजयती स्वयोगतो वीणा ॥ जयतिव्यापनशीला रागास्तब्रह्मशक्तिः सा ३ सैकलोपारयकुलः स
ख्यावन्ताथमैगनाथजनेः ॥ सुद्रलसुद्रस्तनूजः स्तनुधीरपिसोमनामार्ह ४ रागविबोधं विदधे रोधायलक्ष्यलक्षणयोः ॥ आच्योवाचोकिं चित्सारं सारं समुधृत्य ५
पथारथायैवास्याममवाण्योजयति नुविपुला ॥ यीस्पृक् ॥ यदनुग्रहादमीष्टाः सर्वे श्री अत्रसिध्ययुः ६ गीतं देवामागीदेशीमार्गः सयोविदिन्योद्योः ॥ कान्विद्योभर
ताधे शंभोरनेप्रयुक्तोच्यः ७ देशेदेशे रुच्या यज्जनहं द्रंजनं तुसादेशी ॥ सतुलोकरुचिविचलितः प्रयोत्तस्यात्रदेशीतत् ८ अत्रश्रुतिस्वराद्यावीणाभेदाः स्वसं
स्वयामेलाः ॥ रागास्तद्रूपाणि संपंचविवेक्या क्रमादसंयं ९ पुरुषार्थसार्थसिध्ये सिधेवयिपुरविचरिचिहरिगिरिशान् ॥ नादमुपासीत सुधीर्धदिमेगदिगा
स्तदात्मानः १० आक्षेपयति विवक्षुश्चिन्ते ॥ तदेहवन्निमाहंति ॥ सप्रैरेदिदीत्या ब्रह्ममंथिस्थितं मरुते ११ उध्वं विवरंक्रमतो नाभिहृदयं कंठमूर्ध्ववेकसः ॥ प्र
तिस्वस्मादिकसंज्ञाज्ञास्तनुते चरागाहीः १२ तत्कंठमूर्ध्वनादाः क्रमादमीमंद्रमध्यतारारव्याः ॥ दिगुणायथोत्तरं च श्रुतितांस्वरतो च वक्ता १३ तदध्वनाडिका
स्थहाविंशत्यणुतिरोजनाडीषु ॥ तावंतः श्रुतिसेताः स्फुटीदाः परंपरीज्वालाः १४ एवंगलेच शीर्षिताभ्यः सप्तस्वराः श्रुतिभ्यः स्युः ॥ स्वरतोतेषु निरुक्तामनः
स्वतोरेजयतीति १५ षडुर्ध्वभगा धारामध्यमपंचम कथं वतनिषादाः ॥ इत्यभिधास्तेमीषां सरिगमपधनीति संज्ञान्या १६ तेषां श्रुतयः क्रमतो वेदाराभादशौ
तथाबुधयः ॥ निगमादहनाः पञ्चविंशदविंशतिः सर्वाः १७ तुर्यायां सप्तम्यां तास्तुनवम्यां श्रुतो जयोदशयोः ॥ सप्तदशी विंशीद्वा विंशीषु चोत्प्लुटाः क्रमतः १८
पृथुवद्व्यमाणवीणमिरोस्थाप्याश्च तत्र इति तं च ॥ मंद्रतमध्यनिराद्या त्रयंक्रमोच्चस्वने किंचित् १९ न्यस्याः सूक्ष्मासार्याः यदाविंशतिरधश्चरमंतं च ॥

रा० ५०

अथ कथ्यते मेलाः कमरुनास्ते भवेति स्वरसांकाः ॥ पंचदशमि रिरिगमपानि भवेति नियतं ॥ श्रुति तया च १ तीव्र रि त्रि त्रि त्रि तीव्र तम रि साधारणांतरा मृदुमः ॥ तीव्र
तम गती व्रत मम मृदु पा धौ तीव्र तीव्र तरो २ तीव्र तम ध्वं शि कि नो का क ल्य थ मृदु सरस्य मी क्रम तः ॥ तीव्र रि मुखं त्रिभिर्मेदाः साधारण प्रमुखाः ३ गत्य मता ३२
अत्रा रो द्वो तीव्र तम मृदु रेवो मस्य ॥ तीव्र धमुरवा धस्य त्रयस्त्रयः केशिकि सुरवानेः ४ उक्ता मृदु नो गमिदा मृदु पो मभिदा च नेभिदा मृदु सः ॥ पूर्वो न्यचद
शभ्यः स्वरा नूनुवे भेद भेद करान् ५ तीव्र रि मुखं त्रयस्तः साधारण मुखं चतुष्टया दृषमः ॥ स्वादूस्तीव्र तम मी मुखं युगुला च धमुरव त्रय तः ६ पूर्वपं ती ४
नैउक्तः केशिक्या रे स्त्रिका च धः शुचि वत ॥ एवं यथा तथे तेभिद्वाः पूर्वस्वरानियताः ७ एक द्वि त्रि चतुः पंचभिदा स्तिथयो १५ कृक रि च ८ भूरसद
कू २६ १॥ गजगिरि गुणाश्च ३७०० नृपटक् २९६ कमतो मेला अभिज्ञेदुः १॥ ८ पंचदशे ते भेदा एका द्यं का मिधा ब्रुवे शां कान् ॥ सरस्या हेतु ने
का ध द्याद्य प्रमुख मे ल दि शः ९ एकभिदां पंचार्हा एकां काः पंचदश ततो द्विभिदां ॥ रवम स्त्रिधा १२ चतुर्धा र्भा द्विषद ६ त्रिधारा माः ३॥ १०
त्रिभिदां त्रिधा ग्नि बाणः ५३ कृदक २१ चतुर्धा नव द्विधा गदिताः ॥ त्रिधा चैभिदां दृक् दिशि १०२ श्रुतुर्धा गजसितयः १०॥ ११ पंचभिदां दृगारय ७२ स्त्रिधे
नियदि पूर्व सरस्यो यित ॥ सरस्या नैस्वरै के स्तज्जनयेत्तर परां शां कान् १३ एक श्रुतारो हो दशत्रयो दश च मूल पंक्तिः सा ॥ न्यस्या प्रस्तारं सैवै के का धिका
नेत्र १३ तिथ्यं कादा च धो ध ३ पंते सै कि तारि वला धस्था ॥ अने मूलं कितवती पंक्ति रधः प्रागि वा धो धः १४ सैको वा त इति प्राग्बदु पां ले द्वादशां क के
धस्था ॥ अंत्या तृतीय एका द्या ग्ने मूलं कवत्येव १५ पूर्ववद रि व प्रयो धः स्वां स्य तृतीयु गे न वां के तु ॥ सैकां त्य नू बीये गे न मूलं कवती पुनः प्राग्बत १६
स सां के या तु ये धः पंक्ति स्य स प च मे सै का । शेषं पूर्व वदेव ॥ प्रस्तारो द्या दि भेदा ना ॥ १७ ॥ नष्टा के स्वां शां काः पा या ए का

कलाः मधमादि पुरः सराः क्रमे क्रमतः ॥ तिस्रस्ति स्वरयेनः संवादि द्वंद्वतः क्रमतः ७५ सागरि मम रिगसा रिमग प प ग मरी ग प म ध ध म प गा म ध प नि प मि ध मा र नि र्व व लितः १०
सरिस रिग सरिगसा रिग रिग म रिग म पा ग म ग म प ग म धा म प म प ध म प ध नी र नि क्रमः ११ स पा रि धा ग नी म सा इति श्येनः १२ स्वा द्वादमान् आद्यस्तृतीय को ध द्विषा ती
यश्च ॥ मुक्ते के के पुनरिति परमत एते परोहि ७६ द्वो या व परो तत्रा रु द्या द्वाद म स्वरा व धिकं ॥ आद्ये पस्मि चाये ततार मद्र प्रसन्नारि यः ७७ सागरि सा रिमगरी ग म
प गा म ध म मा प नि प पा र नि द्वाद मानः १३ सरिग म प ध नि स सं इति तार मद्र प्रसन्नः आद्यत उल्लुखा र्भा वरोहः प्राक्तन स्य यत्र भवेत् ॥ स्वर सत क स्य गदि तः स सं
द्र तार प्रसन्नश्च ७८ पूर्वै के क त्या गा न यो द्वि तीया दिकाः कल सियाः ॥ तरति चतुस्त्रिंशदि ह हि परतु तेषां नंतत्वं ७९ संस निध प म ग रि स इति मद्र तार प्रसंनः
ग अल मेते लं का रा रं जन ल च्ये स्वरा व बो धाय ॥ वर्णा व्यासा य च तदवश्यं पूर्व मभ्यस्याः ८० स्वर आदि स्तो गी ते म्ब हः प्रयोग बहु लो शा द्या दिष्टः ॥ गी तिस मा
ति विधा यी न्या स प्रति रा ग मे ते स्युः ८१ सकल कल ल्यु प ना म क सोम क विहि ते हि ते ल्य बुद्धी नां ॥ प्रथम श्रुति रा दि रा ग वि बो धे वि वै को यं ८२ इति प्रथम निवेकः स्व
रा ग वि बो ध न हे तो रि हे मे ला ये म्या भि धा स्यं ते ॥ तदभिव्यक्ति निदाने वीणा दो व प्यं ते रो द्री १ रा भुं दं गोरी न तु र्य स्या र मा य तिः कुकुमः ॥ मा प त्रिका वि रि
नि स्तं ब्रु वा गी श्वरी नाभिः २ अहि पो हो र क दं दु र्ज वा र्कः सारिका श्व वीणा सा ॥ अहि हर ति दृष्ट मा त्रा दे व मया त्वा न्म हा पा प ३ धर्म स्तः या श्व मे धा ना ने नि धे र्वा
हो ना वि ति श्रु तितः ॥ वीणा प्रियेण रा स्तार्थे नै दू तं वे णि का या र्थाः ४ तस्मा द्वा यं तमिति श्रुते स या गा य तः स्फुटः कामः ॥ वीणा वा द न त ले ति या त व ल्यु य र म्भु तः
स्मृतो मोक्षः ५ इति पुरुषार्थ चतुष्टय साधन मपि सा धिका च सर्वा भ्यः ॥ द्रुत कारिणी स्वरानेः सारिभिर्मनुक्त तमरा ६ श्रुत्या स्मृत्या दृष्टा रू रे धा ना र
दा दि भि र्जु षां ॥ कल यं त लं य वीणा संतः संतोष पोषार्थं ७ साई का दश मुष्टि र्दंडः क्रियेत तत्र तदुपरि बहि ला ॥ अंगुल पंच क्रमे के रं प्रेति र्य कल शं कोः ८
उर्ध्वं तं त्री षु धि र व द प रं षष्ठे गुले त्व चं शं कोः ॥ निर्यं मा चं तस्मान्मे द क र्त्तु र्यो गुला सरतः ९ तुवं तदयो गुल तो ॥ एति शस्यं गुलां तरेणान्यत् ॥ नाभिद

संज्ञा तमिह

चतुर्विंशतिशोलेख्या ॥ पंक्तिः शेषभिदाद्यामूलारव्यात्तन्त्रेकाद्या १८ प्राच्यप्राच्यारोकेः शेषं शेषं सक्तं कृतं द्वाभ्यां ॥ दृष्टमिदं यथैव प्रथमैर्लब्धयोग्यैः १९ रस्यं धो
 तथैव शेषं प्राच्यतुत धोगतो निमेन भवेत् ॥ समतो न तो च पूर्वो णे कर भेद ताव सिनो २० कमतो त्यातु र्यादिषु लब्धयोग्ये चतुर्भिदादिभवे ॥ भागेशोके
 रंते शेषपाते तथैकोनं २१ यदेदाद्यदिष्टं तदेदाद्येव मूलमुलेख्या ॥ एकाके श्वदि सृत्ता द्वाभिदा आस्था २२ प्राच्यप्राच्यारोकां स्तावं तो न एव
 तुल्ये रन् ॥ शेषे स्वां शोके सप्तमिदं हलब्धे क्ये सैकमुदिष्टं २३ एकचुनिस्थभेद द्वा निषु हि रा १० त्यजेदिह तु मेला न् ॥ कमसपुन रुक्ति कूर वदु
 कान् प्रास्तार सिध्यर्थं २४ संख्या प्रस्तारादि प्रोक्तमिति मया प्रसंगतः कुलुकात् ॥ अनुपेक्ष्य गुण गद्यैः प्राचीना तुक्त मपि विबुधैः २५ तेषु भेसिद
 रणे विंशे पितं विंशतिं ब्रुवे अधिकं ॥ निर्भेद एक एक भिदो दोदि भिदस्तु सप्तैव २६ चत्वारस्त्रिभिदे श्वतुर्भिदोष्टो च पंचभिद एकः ॥ तत्तन्त्रे लेषधि
 काधिक संख्या ते परागोस्तान् २७ वन्निमुखा रीरे वादि गुप्तिरथ साम पूर्ववत् वस ह्यी ॥ तोडी नादादिकरामकी भे रव व संताम् २८ भे र व्याघ
 व संता मालव गोडो थरी ति गो ३ अ ॥ आभीर नाट हस्मीर वराधः सुदरा मकीः २९ श्रीराजः कल्याणः कांबोदी मल्ल वैरि सा मेतो ॥ कर्णा मेदे
 राक्षी शुद्धो नाट श्रसारंगः ३० इति रागा नाम करामेला नां गुण द्वा २३ मथ क्रमनः ॥ तोस्तु मुखारी मेले प्रभृती नृद्व्या मिल सणतः ३१
 संति मुखारी मेले शुद्धा पुरा हयः स्वराः सप्त ॥ त्यादे प्रास्मानेला चतुर्भ्यो व्यादिरागाश्च ३२ जेलेथरेव गुप्ते भवेति षट्सरि मप

मे०

रग० ध० धन० शुद्धः ॥ गीतरससंत आस्माद्रागास्यैव गुण्याद्याः ३३ पावक आसावरिका पंचम बंगाल शुद्ध ललितान् ॥ गुर्जरिका परजरियो विशुद्ध गीतादिकाः
आन्ये सामवराही मेले शुद्धः सरिमपधा अकांकलिका ॥ अस्मादिवं वसंत वसन्त्याद्या अपररागाः ३४ नौजी मेले साधारण के शिकिनी च शुद्ध सरिमपधाः
नौजी प्रमुरारागामेला दुर्जवंत्यस्मात् ३५ नादादिमरामकी मेले साधारण मृदु सत्पात ॥ शुद्ध अपि सरिमपधा अस्मादेत न्मुरवारागोः ३६
भैरव मेले शुद्धः सरिमपधा अंतर अके शिकिकः ॥ भैरव पौरविका दारागाले दत्तस्तुत्युः ३७ शुद्ध वसंत मेले सरिमपधा अंतर अकांकलिका ॥
अस्माद्वसंत मृदु हरिजे जाहि होल मुरग्या ३८ मेले वसंत भैरविकायाः शुद्धः सरिमपधा मृदुमः ॥ के शिक्य पीयूष मस्मान्मा रव्य पमे तोले न्ये
च ३९ मालव गौडक मेले सरिमपधा एव पंच शुद्धः स्युः ॥ मृदु मध्यम मृदु पञ्जी चास्मान्मेला द्वावती मे ४० मालव गौडगो कृत्त वराडी च ३
देव गांधारः ॥ गौड क्रिया कुरंजी द्वहली राम क्रिया चापि ४१ पावक आसावरिका पंचम बंगाल शुद्ध ललितान् ॥ गुर्जरिका परजरियो विशुद्ध गीता
दिका आन्ये ४२ अथरी तिगो उमेले पंच भवेयुः सरिमपधाः शुद्धः ॥ तीव्रतर अके शिकिनी हिनत्य मुरवा भवंत्यस्मात् ४३ अभीर नाटम मेले
शुद्ध समपधा अतीव तरक्वमः ॥ सारण मूसे विस्रत सुरभीर नाटाद्याः ४४ हम्मीर मेले उज्ज्वल समपधा तीव्रतर रिमृदु मृदु सकाः ॥ हम्मीर विहे
गड के सार प्रमुरा अते मिलाता ॥ ४५ शुद्ध वसन्ती मेले साधारण तीव्रतम मृदु सारत्युः ॥ शुद्ध सरिमपधा अस्माद्वसन्ति रागा वराज्याद्याः ४६ अर
शुचिरामकी मेले मृदुम कतीव्रतम मृदु सारः शुद्धः ॥ सरिमपधा मृदु ललितान् जेत श्रीवावणी दिव्यः ४७ श्रीराग मेले के रिस्तीत्रः साधा

५१ ३३

इय स्मा

२५

सुः पूर्णविवाहतास्वशान्यासग्रहपुत्रानियुताः ॥ तदपि गृहादिपूर्णात्वादिचबहुमतजमनुसृत्य ६ मेलप्रसंगः ॥ तद्विद्वानात्कृष्णसंसेपे ॥ तेषां पूर्ववत्स्वा
मिनां विवाहसमायुक्तः ७ पूर्णानित्यगोयासां शान्यासग्रहामुवारीयः ॥ पूर्णातु कृत्वा डी गोशदिः संगवेकपा ८ असपा तु रेवगुप्तीन्यासां शान्यासग्रहामुवारीयः ॥ स
तंतसामं वराकी सां शान्यासग्रहा पूर्णः ९ गोशान्यासग्रहा किल वसंत वराकी सर्वदाः रिपासंगता ॥ गोशान्यासग्रहा पूर्णः तौ डी के प्राणु संगवक १० सां शान्यासग्रहा पूर्णः
सति निशिनादरामकीः ॥ गोशान्यासग्रहा पूर्णः संपूर्णभैरवप्रातः ११ सान्यासग्रहमांशास्वत्यरिपापौ रती कसेलातः ॥ सां शान्यासग्रहा को वसंत उपसि विलसत्पूर्णः १२ गेयः
पूर्णः एकः सां शान्यासग्रहा दिनस्थाने ॥ सां शान्यासग्रहा सौ रिक्ता हि जेजस्तुसायाने १३ हिंदोली रिपहीनामांशः संगतग्रहः सक्षेपसिवा ॥ गोशान्यासग्रहा पूर्णः
सां शान्यासग्रहा १४ रिक्ता हीनाशास्वतिकी सां तां गोशान्यासग्रहा तुमारविक्रीमालवगोः पूर्णः प्रदोषशः प्रोथधरिगसहितः १५ सां धारधैवताभ्यां नित्यासां शान्यासग्रहापि
वासांतः ॥ गोशान्यासग्रहा सायह्ने न्यासाचे तीव्रसां तादिः १६ पूर्वपूर्णसां तां गोशान्यासग्रहा च सायह्ने ॥ पाडी सायह्ने ही गोना सां शान्यासग्रहा १७ रिगहपाराः
सांतः स ॥ सागनिर्देवगंधारः ॥ गोउक्रियाधरिता सां शान्यासग्रहा प्रातः १८ गोशान्यासग्रहा पूर्णः धात्या सां शान्यासग्रहा पूर्णः ॥ अमनिरपराद्धे गोया सां शान्यास
ग्रहा वहुली १९ संपूर्णरामकीः सां तां तादिः सदापि गोशान्यासग्रहा ॥ गोशान्यासग्रहा सां तां तादिः सावकः शान्यासग्रहा २० असावरी प्रगेया माधारा सां तां तादिः
पूर्णः ॥ पंचमकृष्णविहीनः सां शान्यासग्रहा पूर्णः २१ बंगालः शान्यासग्रहा पूर्णः सां शान्यासग्रहा पूर्णः ॥ उपसि पूर्णः ॥ पावा सां शान्यासग्रहा पूर्णः २२
सुर्जरिका रिपासंग्रहा च कावियुता प्रभावाही ॥ परजोन्यत्वा गोशान्यासग्रहा पूर्णः २३ न्यत्यः प्रदोषशाली शुचिगोः पांश सादि सान्यासः ॥ पूर्ण
स्तुती निगोडो न्यासात्कादि श्रुता योह २४ आभिर्यपि प्रदोषे पूर्णः गोशान्यासग्रहा च सां तां तादिः ॥ ग्रहपाराः सान्यासां हे मीरोत्पतीरत्रो २५ न्यशान्यासग्रहा सान्यासां

त्यधोलसे निशि विहंगजः केशः ॥ केदारोत्परिपो निशि न्यासां गोशान्यासग्रहा पूर्णः २६ शुद्धवराडी पूर्णः सां तां तादिः रिगह च मध्याह्ने ॥ सां तां तादिः केशः
निर्देवकृष्णः २७ ललितउपसि संपूर्णः पांशः सां तां तादिः पहीनेवा ॥ सान्यासग्रहा गोशान्यासग्रहा पूर्णः २८ सान्यासग्रहा गोशान्यासग्रहा पूर्णः २९ सान्यासग्रहा गोशान्यासग्रहा पूर्णः
सायह्ने ॥ रिगह रिपासां शान्यासग्रहा पूर्णः ३० न्यशान्यासग्रहा पूर्णः ३१ न्यशान्यासग्रहा पूर्णः ३२ न्यशान्यासग्रहा पूर्णः ३३ न्यशान्यासग्रहा पूर्णः ३४ न्यशान्यासग्रहा पूर्णः
पूर्णः पवारिधात्यागेया होमंगलाय शान्यासग्रहा पूर्णः ३५ न्यशान्यासग्रहा पूर्णः ३६ न्यशान्यासग्रहा पूर्णः ३७ न्यशान्यासग्रहा पूर्णः ३८ न्यशान्यासग्रहा पूर्णः ३९ न्यशान्यासग्रहा पूर्णः
द्यंतगोशान्यासग्रहा पूर्णः प्रदोषगेय श्रकल्याणः ३३ पूर्णसादि रिक्ता की बोधं गोशान्यासग्रहा पूर्णः ३४ अपराद्धे देवकीः सां शान्यासग्रहा प्रातः ३५ सान्यासग्रहा पूर्णः
दुग्गपि सपां शान्यासग्रहा पूर्णः ३६ सां तां तादिः गोशान्यासग्रहा पूर्णः ३७ सां तां तादिः गोशान्यासग्रहा पूर्णः ३८ सां तां तादिः गोशान्यासग्रहा पूर्णः ३९ सां तां तादिः गोशान्यासग्रहा पूर्णः
न्यत्योम धाह्ने ही धान्यासग्रहा पूर्णः ३६ पूर्णः सां शान्यासग्रहा पूर्णः ३७ सां तां तादिः गोशान्यासग्रहा पूर्णः ३८ सां तां तादिः गोशान्यासग्रहा पूर्णः ३९ सां तां तादिः गोशान्यासग्रहा पूर्णः
सायपगोउउपसि गोशान्यासग्रहा पूर्णः ३९ न्यशान्यासग्रहा पूर्णः ४० न्यशान्यासग्रहा पूर्णः ४१ न्यशान्यासग्रहा पूर्णः ४२ न्यशान्यासग्रहा पूर्णः ४३ न्यशान्यासग्रहा पूर्णः ४४ न्यशान्यासग्रहा पूर्णः
तादिः पूर्णः रिपापिवेला विलीयुहो ३९ अरिपोमां शान्यासग्रहा पूर्णः प्रगेम ध्यमादि रुद्रयः ॥ असपा धां शान्यासग्रहा पूर्णः ४० सां तां तादिः गोशान्यासग्रहा पूर्णः
सदा पूर्णः सां शान्यासग्रहा पूर्णः ४१ सां तां तादिः गोशान्यासग्रहा पूर्णः ४२ सां तां तादिः गोशान्यासग्रहा पूर्णः ४३ सां तां तादिः गोशान्यासग्रहा पूर्णः ४४ सां तां तादिः गोशान्यासग्रहा पूर्णः
पांशः सान्यासग्रहा पूर्णः ४५ सां तां तादिः गोशान्यासग्रहा पूर्णः ४६ सां तां तादिः गोशान्यासग्रहा पूर्णः ४७ सां तां तादिः गोशान्यासग्रहा पूर्णः ४८ सां तां तादिः गोशान्यासग्रहा पूर्णः ४९ सां तां तादिः गोशान्यासग्रहा पूर्णः
सां शान्यासग्रहा पूर्णः ५० सां तां तादिः गोशान्यासग्रहा पूर्णः ५१ सां तां तादिः गोशान्यासग्रहा पूर्णः ५२ सां तां तादिः गोशान्यासग्रहा पूर्णः ५३ सां तां तादिः गोशान्यासग्रहा पूर्णः ५४ सां तां तादिः गोशान्यासग्रहा पूर्णः ५५ सां तां तादिः गोशान्यासग्रहा पूर्णः

रा० बोध सांख्यसंग्रहः पूर्णः ४९ संपूर्णः सारंगः सांख्यसंग्रहः पराहृतिः ॥ लक्षणसमास एव दृष्टो नामतान्युक्तः ४६ मेलग्रहादिपूर्णे स्वावेत्येव ॥
बो बुवादनमित् ॥ चर्येस्वरिहिदुतगीतोनेहकिहिरः ४७ स्वकलेकलेत्युपनामकविहितेल्पबुद्धीनां ॥ रागाणांचतुर्थो रागविबोधविवेकोय ४८
७ इतिरागविबोधचतुर्थविवेकः ॥ ॥ आर्यासुनुसमानं प्रणम्यमानं परासुरैः प्रवरैः ॥ सांपीवयातयातया लमुद्रुलमालंबदकलय १ तेष्विति
ति मेलक्रमतः समासनालक्षितोषहं कंचित् ॥ नानुद्दिशामिकालक्रमेण व्यासिनलस्यितु १ रंकरषणवलावलोभापातिकाशुचितेति ॥ सवसंगो
हिहिलोविभासललितश्चजिह्वा २ धान्या ३ रं वषोरविकसिताडीतुरुक्तोअन्या ॥ मल्लरिर्नदपूर्वः सचगोउः पूर्वगोउः ३ देशीकारः शुद्ध
रादीबहुलीवसंभारंगः ॥ नदनारायणदेवक्रियोसोराष्टिकागोरी ४ चैतीप्रवरचावणीकावोदीमुद्रनाटमाभीरी ॥ कल्याणः श्रीरागामाल
राति वगोतिथिगोउश्च ५ कर्णासुदुणोवर्णनदहमीरंकोचिकेदारः ॥ सविहंगरित्युषाद्यष्टकालिषुगातव्याः ६ वांकरषणवाद्यसिहितेनाश्रीसु
क स्वस्ततः प्रातः ॥ संगवदहताद्याद्याः सध्यादिगोउप्रमुखाः ७ अपरुद्धिबंदीतः प्रमृतिचसायदिकेतुसोराष्टी ॥ ११ शुचिनादतः प्रदोषनिशिकर्ण
व यत्सद्विहिते ८ आलाश्रीध्वलायमुरवासीरामत्रियोसपांकितासेधव्यासावेरिकागांधारीमारवीप्रजः ९ निजनिजकालेष्टेकममेगिया
अथक्रमविधिः ॥ आपादोवर्णनदहमीरंकोचिकेदारः १० सुस्वरवर्णनिशेषंरूपरास्यबोधकं देवा ॥ नादासचदेवमयंतक्रमेणोक्त
वि मेकंच ११ तत्रविच्यतआद्यलोकावहारविश्रुतपूर्व ॥ अपियस्यकस्यविद्यतुपमयिस्वरस्वमहस्य १२ आलापमूर्धनाशुचिनानालंकार
संज्ञासंज्ञासूतानायाः ॥ नलंकराश्रयैरेवसंज्ञाः कचित्केपि १३

साधारणश्रमदुपोमृदुतोस्मिन्नेषद्विरेव ५० कोबोदीमिलेतीव्रतरिः २

राणिथपस्तीत्रः ॥ केरिचमपिपुचिसनपासिलादस्माद्वंसेते ४८ श्रीरागमातकवश्रीधन्याश्रीनोरवीतथाधवला ॥ संधव्याद्याश्रान्येदेवाविशेषेविशि
न्नाख्याः ४९ कल्याणस्थलुमिले शुचयः सपधारिरस्तितीव्रतरि ५० रं कतीव्रतरधोच ॥ काकलिकाशुचिसनपासिलवश्रकांबोदिदेवगो ५१ मल्लरिमिल
राती उक्तार्थव्रतरिमुदुमतीव्रतरधाम् ॥ मृदुतः शुद्धमपाउरमादितेतुमल्लरिः ५२ नटायुक्तपूर्वगोउभूपातीगोउंकराश्रयाः ॥ नदनारायणनारायण
गोउंकोपिकेदारः ५३ सालंकनाटवलावल्यावथमध्यमादिरागाश्र ॥ सविरीसोराष्टीजायतेन्यपिदेशीस्थाः ५४ सामंतस्यहिलेपुचिसनपास्तीव्रत
म सरिंदरकः ॥ तीव्रतंधकाकल्यावसादितन्मुरवारागाः ५५ कर्णादगोउमिलेपुचिसनपास्तीव्रतमरिमुदुमौच ॥ तीव्रधेकेकि किनोस्युर्मैलादस्मादिनेरागाः ५६
कर्णादगोउकापुणोनागध्वनिविश्रुद्वेगालि ॥ वर्णादिनादद्विरेतुरुक्तताद्यादिकाश्रस्युः ५७ देशासमिलेपुचिसनपास्तीव्रतमरिस्तथामृदुमः
तीव्रतरधमृदुसावतएषान्यचापिरागाः स्युः ५८ मेलेतुमुद्रनाट ॥ पुचिसनपास्तीव्रतमरिमुदुमौच ॥ तीव्रतमधमृदुसावतोरगाः स्युः शुद्धनारायाः ५९
सारंगरागमिलेतीव्रतरितीव्रतमधमृदुपाश्र ॥ तीव्रतमधमृदुसोपुचिसनपासिलवश्रकांबोदिदेवगो ६० कलेत्युपनाम मा ५
कसामकविहितेहितेल्पबुद्धीनांमेलानंतुततीयोरागविबोधविवेकोय १ मित्ततीयः ॥ ११ ॥ आर्यासुनुसमानं प्रणम्यमानं परासुरैः प्रवरैः ॥ सांपीवयातयातया लमुद्रुलमालंबदकलय २
लमालंबदकलय २ स्वरवर्णपूषितोयोध्वनिभेदोरंजकः सारंगदह ॥ बहुविधसंख्याः प्राचांमोरमेकैः प्रसिद्धतराः ३ देशजनुपपसिद्धा ४ चैतीवरागाद्वत्संख्या
राताः ॥ शुद्धलंगलकीर्णतयाविधिरसिपं २ शुद्धमनकारिस्तनुधालागः पराश्रयतः ॥ सेकीणस्तुपयथानतमुदितमुपापापतुवंच यत्नालापलतिप्रब
धयोग्यास्तुजनाः कथिताः ॥ अपिताहस्येल्पमचारियोमध्यमास्तस्युः ४ अपिबुद्धतरप्रचारास्तद्व्याख्यास्तधमास्तितु ॥ यद्यपिदेशीरागादेशदेशन्यवेका
सकल ५

लुताविति विनिगमना विरहः तादवस्थता ॥ वस्तुतस्तु व्याकरणं परिग्यादीनामासि मूलवर्त्तननिन वक्राश्च नव
 रतिधातुना निग्राहकत्वात् उपजीव्यतया च प्रबल ॥ विवरणानुअनार्थत्वात् संज्ञा विन दोषश्चैत्रधातुना अ
 नेकार्थत्वात् सावकाशत्वेनेव व्याकरणे उपजीव्यत्वेन च दुर्बल ॥ अतः प्रबलं व्याकरणं विरहं विवरणं कथं वा
 निनार्थयिष्यता ॥ किंच न करोति यत्नार्थं क्व करोतीत्यतः तदुच्यते नयाः पृथग्यता पाताश्च करोतीत्यतः स
 कर्मत्वात् कर्मकत्वे विभागायोगाच्च ॥ नच यथा ज्ञानातिप्रकाश इत्यनयोरेकार्थत्वेपि सकर्मकानुक्रमकत्वे
 विभागः ॥ तथा त्रिपिप विषयनी वाच्य ॥ विषयमातु ॥ जानातीति ज्ञानी विषयी सवनानुक्रमकत्वात् व्यापार
 रूपज्ञानविषयी सावनप्रतिपादयति ॥ प्रकाशितस्तज्ञानविषयी सवनमात्रप्रतीतिरपि द्वा रवे तत्रोक्तविभा
 गः ॥ नच करोति यत्नयो रथे स दोषः ॥ त्वयानगी कारात् ॥ अंगीकारे वा करोति यत्नार्थं कृत्वा साविप्राप्त्याप
 त्वा र्थं करोति न विवरणादिति स्वात्तया दधानात् ॥ करोति यत्नार्थं कृत्वा सावातु करोति न विवरणाधि
 नाख्यातस्य यत्नार्थं कृत्वा ॥ किंचास्यातस्य यत्नार्थं कृत्वा पंचसीत्यो दो मध्यममपुरुषो तस्यात् ॥
 युष्मद्युपपदसामानाधिकरणा स्थाविन्यपि मध्यम इति सूत्रेण विहितः ॥ तदर्थं स्तुतिर्न वा

अकारकवाच्येन युष्मद्युपपदसामानेन मध्यमपुरुषः स्यादिति ॥ नच युष्मद्युपपदस्य तिउ वाच्यकारकवा
 च्यकृतिरेयत्नार्थं कृत्वा अंगीकारेण कारकवाच्यकृत्वा नगी कारात् ॥ नच समानाधिकरणा इति सौपदेतिउ
 वाच्यकारकवाच्येन नित्यवस्थेय ॥ किंतु तिउ वाच्ये संख्या श्रयवाच्ये नित्यवस्थेय ॥ तादृशत्वेन च
 कृतयुष्मद्युपपदस्यैकीतत्वे पंचसीत्यत्र मध्यमपुरुषोपपत्तिरिति वाच्य ॥ अपदार्थत्वात् ॥ समानेधि
 करणापदं दं हि कार्यवाच्यं कार्यक ॥ नच तद्धारव्यने उन्ना र्थत्वात् ॥ तिउ संख्या वाच्यकृत्वात् ॥ यु
 ष्मद्युपपदस्य च तदाश्रयकृत्वात् ॥ नतु समानाधिकरणा इत्यस्य तिउ वाच्ये संख्या वाच्ये नीत्यर्थः ॥
 तत्त्वं च युष्मद्युपपदस्यैव स्वार्थो द्यं तयति गं संख्या कर्मविधेय ॥ नामार्थं पंचकं प्रादुरा
 शं त्रिकमथापर इति ॥ उक्तप्रकारेण पंचकं प्रतिपादकार्य इति पक्षे युष्मद्युपपदस्यैव संख्या वाच्य
 त्वात् ॥ नचाचे समानाधिकरणा युष्मद्युपपदस्य युज्यमानत्वात् ॥ त्वेपेचसीति मध्यमपुरु
 षोपपत्तिरिति नतु ॥ उच्यते ॥ जातिविशिष्टव्यक्ति वाच्येति संप्रदायमनेन व्यक्तिकीच्येति न

यमेतेन युष्मद्दस्य संख्या वाचिवासावातु ॥ अथ पंचवक्त्रं प्रतिपादकार्यं इति शादिवमलमाश्रित्य सं
ख्या वाचिवासेषु ॥ तदपि न ॥ द्वेयौ द्विवचने क्वचने बहुषु बहुवचने मिति विधानसामर्थ्यात् ॥ सं
ख्या न प्रतिपादिकार्यं ॥ नपि वारकर्मणि द्वितीयेत्यादिना कर्मदिवा रे द्वितीयादि विधाने सा
मर्थ्यात् ॥ संख्या वारके न प्रतिपादिकर्वावेय प्रयोगप्रत्ययै रभावत्वात् ॥ शक्तिग्राहकाभावाच्च ॥
किंतु तस्योक्ते स्वार्थशब्दगृहीतशब्दप्रवृत्तिनिमित्त इव शब्दोक्तविशेषं पुस्तकदिगुं चेति त्रिकमेव
प्रतिपादिकार्यं ॥ अतएव ५ पंचकं प्रतिपादिकार्यं इति पक्षे अपरितोषात् ॥ आद्यं त्रिकमिति म
तांतरमुपन्यस्त ॥ एवंच शब्द द्विकमतेषु त्रिकपक्षे येन युक्तियुक्तेत्वात् न युष्मद्दस्य संख्या
वाचिवासा ॥ तथा च तत्र उवाच वाचनीति व्याख्यानपेक्षितं पंचसीत्यादौ मध्यमपुराणस्य
देव ॥ एवमहं पंचमीत्यत्रोक्तमपुराणं न स्यात् ॥ तस्याप्यस्मद्भुतमत्रेति सूत्रेति उवाच्यकारक

२

125/8C

125
8C

अत्रेदं बोध्यं ॥ इति वक्त्रं त्रिरित्युक्तं ॥ तानेवाध्यायां नारुतो वा शक्तिरित्यत्र विनिगमनाभावात् ॥ धात्वर्थानुबूलत्वस्य स
र्वत्राभिप्रायात् ॥ किंच यद्विशेषता वच्चेद्वेकबुल्यनागौरवनामारख्यातार्थयोः परस्मैदेनेवान्वये इति युक्त्यस्य तत्र बुल्यना
गौरवंचेति बुल्यनागौरवद्वयस्यातुर्वर्तिरिति शक्तित्योगेन सतावेव वाक्तिरिति मते तर्हि उरनेतल इराणा बुल्यनागौरवप्र
संगात् बुल्यनापिशक्तिरित्यस्याप्यास्यात् ॥ चेन्ननेपचनीत्याद्यौ संख्या तार्थव्यन्वयसंप्रवेपि आनातिरुद्धतियत्तत्तुत्या
दौ धात्वर्थस्य अनुबूलयत्नाभावाच्च ॥ तन्नेतु सर्वत्रापि न तत्तावेव तत्तद्व्याख्यार्थानुबूलव्यापाराणां लक्षणीयत्वेन
लक्षणा नत्यस्यावश्यमेवेति ॥ तथा च गौरवद्वयस्याद्विषयता बहुरंगौरवप्रसंगमिति शब्दव्यतिरिक्तत्वात् ॥ तत्र
मानस्य आर्त्तविषयस्यैव निवेदो इति न्याय्यापातः ॥ किंच ज्ञानात्तावेव शक्तिरिति प्रोक्ता इति तत्त्वज्ञानात्तावेव
शक्तिरारब्धा तस्य बुल्यता ॥ बाधवात् ॥ ननु तदाश्रयवृत्तौ प्रीतिरप्यत्रिवाक्तिरिति चेदुक्तं तत्र शक्तिबुल्यनागौरवात् ॥
अतस्तत्र शक्तिबुल्यनागौरवाच्च ॥ शक्तये कथं अनंतव्यक्तिपुंशोक्तिबुल्यनागौरवस्यैव रत्नात् ॥ अत्र म
नया घनसंज्ञाविदुः ॥ आख्यातस्य यत्नश्च शब्दोपचरणीयस्य पावकमेति यत्तौ धेकवरोति ना विव
रणात् ॥ व्यावहारिकं विवरणादशक्तिरिति गीयम् ॥ एवंच न विनिगमनाविरुद्धः ॥ विवरणस्यैव नित्यमव
ल्यात् ॥ नापि गौरवान्तरादौ ॥ विवरणरूपप्रमाणमूलवत्त्वात् ॥ नापि कृतित्वे इति बुल्यतामिति
प्रसंगः ॥ विवरणस्यैव निरसत्वादिनि ॥ तदसत् ॥ किं व्यावहारिकं तत्र शक्तिरिति चेदुक्तं किं विवरणा

नृत्तिः प्रत्यायः कर्तृवाचकः ॥ आख्यातस्य यत्नार्थकत्वात् ॥ नचसौत्रकृतं शब्दस्य कर्तृत्वं नित्यं संख्य
 वाचकस्यैव कर्तृत्वात् ॥ नोक्तोऽप्यपत्तिरिति वाच्यं ॥ पचनं पचमानं रत्यादौ नृपप्रत्यययोगा
 तु ॥ शानचप्रत्यययोः कर्तृत्वं संख्यावाचकत्वाभावात् ॥ तस्मात्कर्तृत्वं आख्यातस्यैव वाच्यत्वा
 त्वावेपि करणप्रत्ययव्यवस्थानुपपत्तिः ॥ द्विचारख्यातस्य यत्नार्थकत्वे रयोगघटीत्यादिप्र
 योगानुपपत्तिः ॥ अथादीनामाचेतनत्वेन गमनानुबूलप्रयत्नशून्यत्वात् ॥ नचारख्यातस्य
 तत्रनुबूलव्यापारे लक्षणेति वाच्यं ॥ तितु विमत्ते लक्षणाङ्गीकारात् ॥ अन्यथा वर्तमानेन
 दृष्ट्या कर्तृत्वं निपातयोर्लुटितिसूत्राभ्यां वर्तमानेऽपि विषयतायां न च द्विप्रत्ययविधानरूप
 त्वयाशासनैवैव्यर्थ्यात् ॥ एकार्थविहितेन लट्प्रत्ययेन लक्षणां पराये प्रतीतिसंभवात् ॥
 नचोक्तं ॥ रूपव्यत्ययनुशासनबलात् तितु विमत्ते ॥ तितु विमत्तराये लक्षणां भवेवपि अ

प्रतीतेरसौ स्येव ॥ अतो व्यापारे लक्षणेऽप्यपत्तिरिति वाच्यं ॥ तथासीति विधिनिमंत्रणामंत्रणाधी
 षसप्रश्नप्रार्थनेषु लिङ् ॥ लोट्प्रश्नप्रार्थनेषु लिङ् ॥ लोट्प्रश्नप्रार्थनेषु लिङ् ॥ लोट्प्रश्नप्रार्थनेषु लिङ् ॥
 नानुपपत्तेः ॥ एकास्मिन्नेवार्थे लिङ्दि विधानेऽपि लक्षणायेवार्थात् प्रतीतिरसंभवात् ॥ यदि
 च विनिगमवाभावाच्च ब्रह्मसंबन्धात्तैवाश्च सर्वार्थेषु लिङ्जोदेऽवत्तिरेवेति मतं तर्हि आख्यातस्य
 र्थात्तरे लक्षणा नास्तीति प्राप्तं ॥ तथाच रयोगघटीत्यादिप्रयोगोऽनुपपन्न एव ॥ एतेन सुद्विष
 त्तो लक्षणापि केन चिदुक्ता परस्ता ॥ षष्ठीशेषरुतिशेषविहितायाः ॥ षष्ठी ॥ कर्तृ ॥ कर्मणो ॥ क
 र्त्तृतिशेषविपरीते कर्तृरिव कर्मणि च षष्ठीविधानरूपव्यत्ययानुशासनैवैव्यर्थ्यात् ॥ कार
 वृत्तातिपादिकार्थः ॥ व्यतिरिक्तं ॥ स्वस्वामिभावाद्ब्रह्मसंबन्धः ॥ शेषरुतिरुत्यादावुक्तत्वेन
 कर्त्तृदेऽशेषवैपरीत्ये बोध्यं ॥ यदि चोक्तं व्यत्ययानुशासनबलात् ॥ सुद्विषत्ते ॥

श्री०
४

सुबिषयतरोर्थे लक्षणात्तोर्विपर्ययान्तरं लक्षणात्तावदोषाभावादिमन्यसेतदावरणविहि
तायात्तुतीयाया लक्षणायेनेहत्वादिप्रतीतिसम्भवात् ॥ किंच तान्नाएकवचनादिवचनबहुवचना
न्यकत्रादिसूत्राएकस्यवचनानाकचनमित्याद्यन्वर्थकसंज्ञाश्रय एवमेवैकवचनीमित्या
दिसिद्धौ देक्येदिवचनेनेकवचनेनेबहुपुबहुवचनीमितिपुनरेकैकत्वादौ एकवचनादिविधा
नाएकवचनादिवैकत्वाधर्थकमे ॥ नतुलक्षणाया अपिअर्थान्तरपरामितिनियमाथ
मितिअवश्यमंगीकार्य ॥ अन्यथापुनर्विधानेवेय्यथ्यातु ॥ अप्रायेचास्तमर्थविद्वन्वाया
तु ॥ तथाचसुबिषयत्वेतिइतिविषयत्वात्तुलक्षणात्तयुक्ता ॥ तद्विषयास्यवृत्तिर्भारित
स्यश्रवणमित्यादोषणीत ४ कृतत्वेकर्मत्वप्रयोगोत्तस्यातु ॥ दाराइत्यादौबहुवचनेने
कृत्यप्रत्ययश्चनस्यातु ॥ सुबिषयत्वेनेलक्षणात्तावत् ॥ एवयावदुद्धेतपदाभुक्तइत्यादौ
लङ्प्रत्ययेनेनविषयताप्रत्ययश्चनस्यातु ॥ निजिवचनैलक्षणात्तावत् ॥ इतिचैव ॥ श्री

प्रथम

वाचिन्यस्मद्वेप्रयुज्यमानोविहितत्वात् ॥ एवंचत्तीत्यादौप्रथमपुरुषोत्तमस्यातु ॥ तस्यतथैकवि
हितत्वात् ॥ तदेकआख्यातस्ययत्तार्थकत्वेमध्यमानपुरुषव्यवस्थानस्यादेव ॥ किंचाख्यातस्ययत्तार्थक
त्वेगच्छसीत्यादौपरस्मैपदनस्यातु ॥ तद्धोषात्कतरिपरस्मैपदमित्यनेनोक्तं ॥ तदर्थस्तु ॥ आत्मनेपद
निमित्तनीहीनार्थोत्ते ४ कर्तरिवाच्येपरस्मैपदस्यादिति ॥ नचात्रगच्छतीत्यादौकर्तृवाच्य ४ ॥ ननुकर्तृ
रीत्यस्यकर्तृगतस्वरवाचावाच्यायामित्यर्थ ४ ॥ तेननेत्तदोषादितिचैव ॥ अपदार्थत्वात् ॥ गच्छन्पचमिस्या
दौत्रात्प्रत्ययरूपपरस्मैपदयोगाच्च ॥ नहिसंख्यात्रात्प्रत्ययवाच्या ॥ अनुशासनात् ॥ एवंतद्वत्तस्या
दावात्मनेपदयोगानुपपत्तिरपि ॥ तस्याकर्तृयेवविधानात् ॥ तस्याहतराख्यातवाच्यत्वेपदव्यस्था
नुपपत्ति ४ ॥ किंचपचतिपचतइत्यादौशपृप्रत्ययेनस्यातु ॥ सहकर्तृरनुविति सूत्रेणकर्तृरिवा
च्येतिइत्प्रत्ययरूपेतिप्रत्ययरूपेचसार्वधातुकेपरधातो ४ शपृप्रत्ययादिविहित ४ ॥ नचा

स्वरूपसंबंधविशेषरूपसंप्रदायमनेपदार्थी तरामतिनयमेतेचतस्याऽलानत्तात्॥ अनागतौदोआश्रया
 सावातुष्यविषयोसतिरितिवाच्यं॥ आश्रयनात्राजन्यकार्यनात्रावदुपपत्तेः॥ विषयायाः प्रति
 योगित्वादेवतुधर्मसतानिरक्षेपेत्वात्॥ किंचलक्षणात्तद्विविधा॥ निरुद्धलक्षणाप्रयोजनल
 क्षणाचेति॥ मुख्यार्थबोधेतद्योगादितोर्थप्रयोजनादित्यत्रद्वितीयपादेनलक्षणाविषाग
 वारणात्॥ प्रवाहादिप्रयोगयुक्तारुद्धलक्षणायाः मंचाः ४ क्रोत्रांतीति॥ लक्ष्यप्रतीतीत्य
 तिरिक्तपञ्चैकप्रयोजनयुक्ताप्रयोजनलक्षणायागंगायाघोषइति॥ अत्रलक्ष्यप्रतीत्य
 तिरिक्तापावनत्वदिप्रतीतेः प्रयोजनत्वात्॥ तत्रसुपूतिउविषन्तीनांनप्रयोजनलक्षणादि
 स्पष्टमेवकेवलरुद्धलक्षणावाच्या॥ अतोएवनिरुद्धलक्षणेतितात्रिकाणांप्रयोगः॥ एवंच
 विषन्तीनांनानिरुद्धलक्षणाविवेकोनस्यात्॥ प्रवाहनादिप्रयोगसंबलस्याप्यत्रसाम्यात्॥ ननुविष्य
 लेप्रवाहनादिप्रयोगवत्त्वप्रसिद्धमितिवाच्यं॥ संसारस्यानादित्वेनपूर्वपूर्वतरादिप्रतीतेन
 योगे

त्तिथेः॥ अन्यथा लक्षणाया अपितदसावेन निरुद्धत्वविरोधात्॥ तस्मात्साधकासावात्तद्वादेवसाद्वावाचे॥
 नास्वातस्यकृतौशान्तिः॥ किंतुयथायथं कर्तृशुभं विधावे चैत्यवरमणीयमिति॥ उपमानाध्याना
 निगूहस्तथेतिमिति यथापुपमानप्रवरणोसाधम्योपमानोदेवशक्तिगूहप्रकारोदृष्टीतः॥ तथा
 ध्वेधम्योपमानधर्ममात्रोपमानास्यामपिशक्तिगूहोपवतीत्यपिग्राह्यं॥ तेनलक्षणादेरपिराति
 ग्राहकत्वात्तुवध्यश्लोकेचतदसंगहन्यनतेतिशोकानकावात्राः॥ लक्षणास्यधर्ममात्रोपमानेनतसा
 वात्॥ वेधर्मोपमानस्यचबुद्धर्नवेतोवसिधानात्॥ तत्रवेधर्मोपमानाद्यन्तिगूहोयथा॥ ग्रा
 की० मीणोनश्रीइशोअश्वइतिगवादिबद्धिनाफोनभवत्यश्वइतिआरण्यकेनोत्तरेवनगतस्यगामीणस्य
 प्रथममश्वपिंडदर्शनंभवति॥ गवादिष्योवेधर्मोयंपशुरिति॥ तत्र४ अरण्यबूवाक्यार्थः४ स्मृतिः४
 ततोस्वपदवाच्यइति॥ धर्ममात्रोपमानाध्याना॥ दीधर्मीव४ प्रलंबोष्ट४ वृटोरतीक्ष्णकंटकश्री
 पशुरुष्टरतिवाक्यमुक्तातादृशपिंडेद्रियसंज्ञकषेसातदीर्घग्रीवादिमानुषशुभुरतिपरयति

125
8(9)

125
8

+

प्रसादिशद्वतुसुबिषत्तीनांतिजुविषत्तीनांचनामार्थकत्वेनकृतत्वादिप्रयोगोपपत्तेः। अन्यथावर्तक
पोऽवर्तनीतिवृत्त्येववर्तकिकर्मणिचपृष्ठीभवतीतिविधाने। दारादंतजालासूताबहुत्वेचे
तिलिङ्गानुशासनसूत्रेणैववर्तकवचनविधानेयावत्पुराणिपाद्योर्लङ्घितियावत्पुराशादयो
योगेभवविषयतायांलेट्टस्यादित्येवमाधनुशासनंचव्यर्थस्यात्। नचपृष्ठीदेःलक्षकत्वज्ञा
पनार्थमनुशासनीमतिवाच्ये। शक्तिग्वहव्यावृत्तेतिवाकरणस्यवृत्तिग्राहकत्वप्रतिपाद
कृत्वर्थेतिविरोधात्। यत्तुजावनंघटंजावतीत्यादेदितीयार्थकर्मत्वस्यतरान्वयानुपप
त्त्यादितीयायाःविषयतायांलक्षणावश्यकी। साविद्यरमिदानीमप्राविनक्रियाजन्यपूलशा
लित्वरूपवर्मत्वोयोगात्। अतःसुबिषत्तीलक्षणासिद्धिरिति। तदुक्तं। साविद्यरस्यापि
विषयतायापूलशालित्वेनकर्मतयामुख्यवस्त्येवदितीयाप्रयोगोपपत्तेः। विषयताया

नाहै न धुपरवे रयं धना भस्तानंदं कलयति कोपितस्तदेति॥

वेतं डं घन इव चंचला सिंघाणि सादृश्या सहनतया जगामो

१ गणे धावंतं गजमनुगच्छतीव मेघः सादृश्या सहनतया तडिल्पाणः ॥१॥

श्रीगणेशाय नमः ॥ वाचालैरिति ॥ अस्मिन्पद्ये मयूरणां हृष्यद्विरिति विशेष न हर्षोक्तः मेघगर्जनेन तस्या संभवात्
शरदृतौ मगयां प्रवृत्तत्वात् अर्थान्मेघशब्दसदृशोद्दः हर्षकारणः अतः सत्कार्यकर्तृत्वेनोपम्यं सिद्धं परस्यस्य
सादृश्यं गुणोत्कर्षश्च कः स ह ते गुणोत्कर्षस्तु कोपितसह तीत्यर्थः आक्षेपबलाद्धितुं मिति लभ्यते शीक

125

8(P)

वाचालैरुलिभिरसंक्लृप्तं मयूरैर्हृष्यद्विर्वितरणवारिभिर्धसनिधिका ॥ शिरीके ॥

धावंतं कैरिमनुगच्छतीव मेघः सादृश्या धर्ममया तडिल्पाणपाणिः ॥१॥

मेघने इत्यस्माद्धातोः लिट् शर्पूर्वाः स्वयद्वृत्ति लोपः उपमा लंकारः एवं यथा मत्या लिखितं दृष्ट्वा आ
चार्यप्रभतिभिः सर्वैरपि अभिनंदितव्यं ॥ मुषूदं घृददृष्टं रणे वेतं डं कथमनु चंचला सिंघाणिः सादृश्या सहनतया
जगाम मेघः ॥

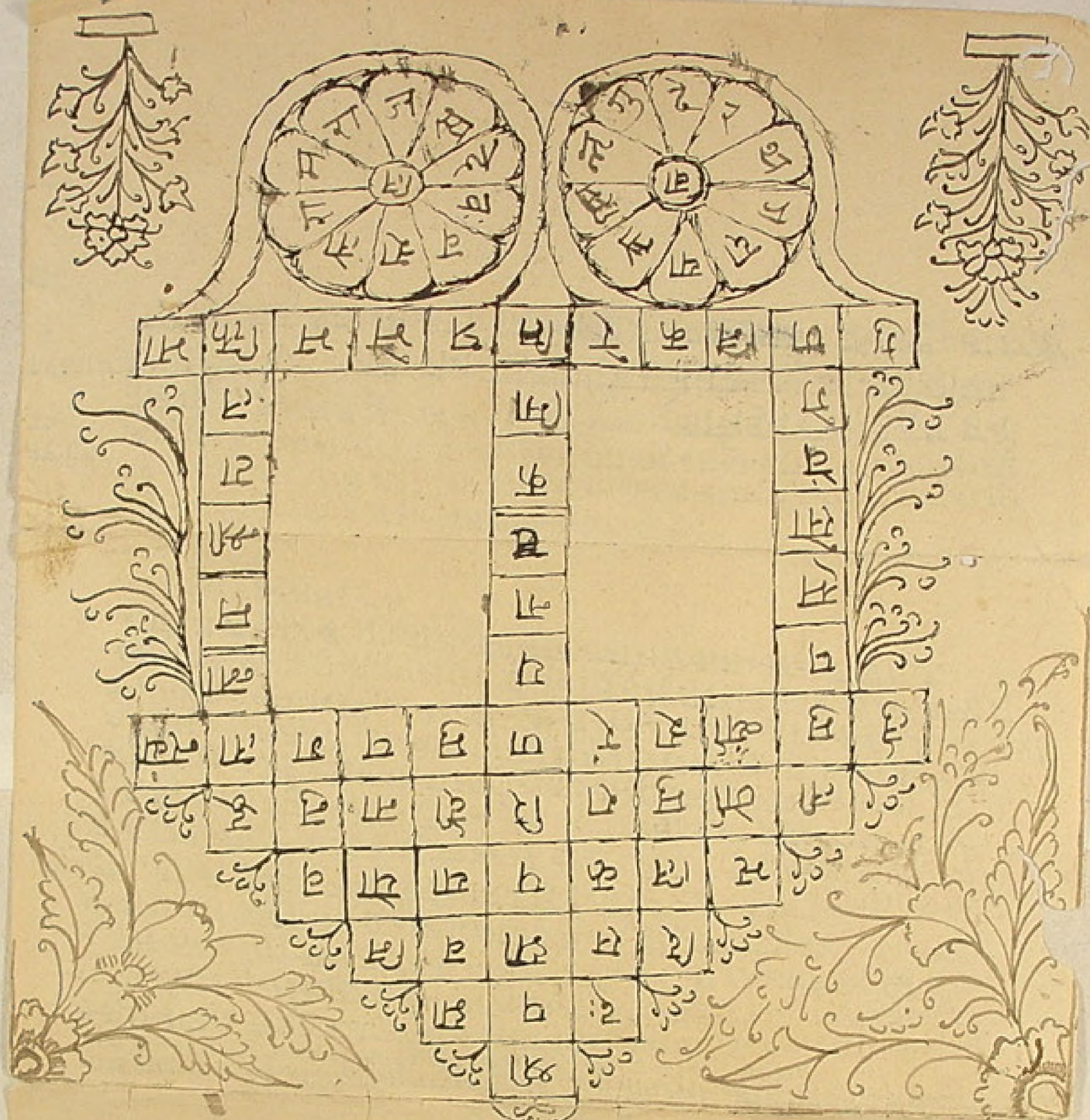
कुर्वंतं घनरवमात्तदानतोयं त्यक्षंतं हरिदरतो वनं स्यदेन ॥ धावंतं गजमनुगच्छतीव मेघः सादृश्या सह
नतया घहेशनामा ॥१॥

श्रीगणेशाय नमः मणेशीकृतोपनामनारायणसूरिसूनुना विरचितः श्वनाथेन विरचिताः श्लोकाः लिख्यन्ते ॥
 अंपर्णस्तोत्रं ॥ कलयतुकुशलमपणी कर्णरसायनविचित्रबहुवर्णी ॥ त्रिदिवेसारचित्तमनोदामदु-
 यहरणा त्रिदिवेसारचित्तमनोदामदु-वाणा ॥ १ ॥ संकटहरकृष्णस्तोत्रं ॥ प्रदीपदुरितादवीपतितकृष्णसारि-
 मांसमुद्धरदयानिधेप्रबलदैत्यसंमर्दन ॥ वदान्यशरणागताभयददीनसंरक्षकप्रशान्तकरुणाघनधृतन-
 स्वाग्रगोवर्धन ॥ दुष्कर्मोद्दिग्गस्तत्रस्तत्रस्तपालयमुकुंदगोविंद ॥ गरुडध्वजदंष्ट्राभिर्दृष्टमांकथमुपेक्षसे
 भगवन् ॥ २ ॥ तपनमुतायाः कुक्षौर्निसारितवानहिन्यथाकृष्ण ॥ तद्वन्मधुकुक्षिस्थितमपसारयगुपंभगंविष्क-
 ष्यो ॥ ३ ॥ हेभगवन्धिकुमममौख्यतां ॥ यतः ॥ हरिणा यथापतंति पाशे विमोहिताः संतः ॥ व्याधध्व-
 निनाकुष्ठानिपतति पाशे विमोहितो हरिणः ॥ विषयेनात्यहितमपि

125
 8 (P)

गाथी चार्यास्तवकं जीयता निघोनवनमाली ॥ तापदनशिवोद नापतिलास-मुरवनिघोन
वनमाली ॥ नवी आली आली तुमि नाधवो जसे ॥ नि दुव को काळिदी ॥
तकरायांक रजे प्रसारितायेति आदवमेघ ॥ भगवनत्वकर कमलपूसा
रितायेति गाढ तसेमेघ ॥ १ ॥ तपनप्राप्तव्यसनां हरितो झाला चिरीघ
इजसे कमला ॥ शयनादिकटाकुनिया हरितो झाला सितुं चियेक
मला ॥ २ ॥ असंवारवार हिमीगाथीनतु झोगणानुवाद हरे ॥ वहा
दांक शुक जे झाले गवो नि पार सर्व खरे ॥ ३ ॥ खरे भक्त सत्ता
वक्तास्त तपदि मदीय असे सम जा ॥ प्रस्तुत पाताला संकट हा
रक विघुपिनसे चिया सम जा ॥ ४ ॥ तव किति वर्णमहिमा विमुक्ते
करितो चि पाद पाश मला ॥ स्पर्शनका करिती मां गण गणि वाण पाद पाश
मला ॥ ५ ॥ तुलसी दिल्या मी वीर सीमुरा राबरी फलाने भुलसी ॥ वा
रे ॥ अमोघ भूमी सुरज नम झाले मज्जसी कपातुं करि वकारे ॥ ६ ॥ शी
ल लोक प्रकाशक तपनम ॥ डलि वीतुं श्री प्रसन्न कविरी कमलान
नाते ॥ ७ ॥ पूति झालो हस्ता चिया नमन धेक मलान नाते ॥ ७ ॥
स्पर्शतुं श्री भुवनमाली

$$\frac{12.5}{8(E)}$$

आगणे शायनमः॥ सुब्रह्मण्यदीक्षितपदं लिख्येत॥ श्रीदेमांयाहिसदा
 शिवकांते॥ सुमनोरमकांते॥ ध्रु॥ श्रीदेविकुमारिवशीकृतकांते॥
 भगवति सुरतनिकृतनुतिनिरुपमितिगुणवतिसुतनुलसदलकांते॥
 १॥ वरदे भयहरणे दानवदरदे॥ सुरदे भयकरदे॥ नरदे वशिवाजि
 कीर्त्यादरदे॥ जननिभजनरतजनहृदयसदनविहरणवतितनु
 जितरतिकान्ते॥ २॥ गारणागतगारणे नूपुरचरणे॥ कृतदेते यरणे॥
 सुब्रह्मण्यदुर्गे भवतरणे॥ मृगजलमिव जगदिदमनुजनयासिसजल
 जलदेरुगतिधृतिशान्ति॥ ३॥ श्रितपाण्डाभिधनवदुर्गे॥ हृतरिपुष
 दवर्गे॥ श्रुतिपारमुते कृतभूतविसर्गे॥ विलसितपटकटितटिकटक
 मुकुटघटिमणिपटलिसदयदृगंते ४॥ कृतनीलकंठवामांगावा